

Elena ZAMFIR

Cătălin ZAMFIR

SITUAȚIA FEMEII ÎN ROMÂNIA

Această lucrare reprezintă un raport realizat în cadrul proiectului internațional "Promovarea egalității de șanse pe agenda politică în țările în tranziție", organizat și finanțat de INSTRAW – San DOMINGO

Elena ZAMFIR

Cătălin ZAMFIR

SITUAȚIA FEMEII , ÎN ROMÂNIA

EDITURA
Expert

București, România

Editor: **Valeriu IOAN-FRANC**

Redactor: **Paula NEACȘU**

Coperta și prezentarea grafică: **Nicolae LOGIN; Luminița LOGIN**

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii EXPERT. Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 973-9282-77-6

Cuprins

INTRODUCERE	9
CAPITOLUL 1 - COORDONATE ISTORICE.....	13
1.1. Situația femeii în societatea românească tradițională, premodernă	13
1.2. Situația femeii în perioada de modernizare a societății românești.....	13
1.2.1. <i>Caracteristici generale.....</i>	13
1.2.2. <i>Începuturi ale mișcării de emancipare a femeii</i>	16
1.2.3. <i>Participarea femeii la viața politică</i>	17
1.2.4. <i>Participarea școlară și profesiunile moderne</i>	18
1.3. Situația femeii în timpul regimului socialist (1947-1989).....	19
1.3.1. <i>Politica de gen în ideologia socialistă.....</i>	19
1.3.2. <i>Exprimarea legislativă a egalității de șanse între femei și bărbați.....</i>	21
1.3.3. <i>Condiția femeii în regimul socialist</i>	23
1.3.4. <i>Înrăutățirea situației femeii în ultima perioadă a regimului socialist ..</i>	26
CAPITOLUL 2 - SITUAȚIA ACTUALĂ: EFECTELE TRANZIȚIEI ASUPRA FEMEII	29
2.1. Participarea economică a femeii.....	29
2.2. Participarea școlară	34
2.3. Nivelul de trai	36
2.4. Atitudini față de femeie.....	38
CAPITOLUL 3 - FACTORI/ACTORI SOCIALI AI PROMOVĂRII PROBLEMATICII FEMEII PE AGENDA POLITICĂ.....	41
3.1. Femei în poziții politice cheie.....	41

3.1.1. Situația actuală	41
3.1.2. Perspective	43
3.2. Partidele politice.....	45
3.3. Mecanismele statale pentru promovarea femeii ("mașinăria națională")	47
3.4. Problematika de gen în legislație.....	50
3.4.1. Cadrul legal actual.....	50
3.4.2. Evaluarea actualului proces legislativ	52
3.5. Agențiile internaționale.....	57
3.6. Sectorul nonguvernamental	59
3.7. Sindicatele	66
3.8. Mass-media	68
3.9. Problematika genului în opinia publică.....	72
CAPITOLUL 4 - SĂNĂTATEA REPRODUCERII.....	77
4.1. Premise: politica demografică și sănătatea reproducerii.....	77
4.2. Noua politică a sănătății reproducerii	82
4.2.1. Legalizarea avortului: efecte mixte asupra sănătății reproducerii și noi motive de îngrijorare.....	82
4.2.2. Necesitatea introducerii unei politici pozitive de sănătate a reproducerii	87
4.3. Obiective și strategii guvernamentale în domeniul sănătății reproducerii.....	89
4.4. Finanțarea strategiilor privind sănătatea reproducerii	92
4.5. Suportul internațional	92
4.6. Organizațiile nonguvernamentale românești.....	94
4.7. Evaluare generală și concluzii	96
CAPITOLUL 5 - VIOLENȚA ÎMPOTRIVA FEMEII	99
5.1. O dublă sursă culturală: tradițional și modern.....	99
5.2. Atitudinea regimului socialist față de violența împotriva femeii	101

5.3. Violența împotriva femeii în perioada de tranziție	104
5.3.1. <i>Surse ale violenței în societatea românească actuală</i>	104
5.3.2. <i>Câteva date statistice privind violența împotriva femeii</i>	106
5.4. Violența împotriva femeii în conștiința publică	108
5.5. Organizații internaționale	109
5.6. Actorii politici	110
5.7. Instrumente legislative	111
5.7.1. <i>Propuneri de îmbunătățiri ale legislației</i>	111
5.7.2. <i>Modificarea procedurilor legale de intervenție în cazul violenței împotriva femeii, în cadrul familiei</i>	113
5.7.3. <i>Capacitatea poliției de a interveni în cazurile de violență domestică</i>	115
5.7.4. <i>Sistemul de servicii terapeutice și de asistență juridică, socială și economică a victimei</i>	115
5.8. Posibilități și perspective	115
5.8.1. <i>Inițiative legislative</i>	115
5.8.2. <i>Dezvoltarea capacității poliției de a se confrunța cu cazurile de violență domestică</i>	117
5.8.3. <i>Servicii sociale</i>	118
5.8.4. <i>Organizații nonguvernamentale</i>	121
5.8.5. <i>Mass-media</i>	121
5.9. Concluzii	122
CAPITOLUL 6 - POZIȚIA FEMEII ÎN CADRUL SISTEMULUI DE ASIGURĂRI SOCIALE	125
6.1. Femeia în sistemul de securitate socială moștenit	125
6.2. Femeia în contextul noului sistem de asigurări sociale	127
6.3. Surse de defavorizare a femeii în sistemul de securitate socială	129
6.4. Concluzii	133
CAPITOLUL 7 - PERSPECTIVE ȘI DIRECȚII DE ACȚIUNE	135
BIBLIOGRAFIE	139

Introducere

În nici o societate, femeile nu se bucură de aceleași oportunități ca bărbații.

Human Development Report - 1995

Unul dintre obiectivele majore ale societății contemporane este eliminarea hotărâtă a discriminării femeii, sedimentată de-a lungul unei lungi istorii. Dezvoltarea unei societăți în care femeia nu mai este discriminată nici direct, în cadrul relațiilor interpersonale, nici structural, în virtutea poziției sale în cadrul sistemului economic și social, nu s-a dovedit a fi o sarcină ușor de realizat.

Un instrument esențial în acest proces de emancipare îl reprezintă promovarea problematicei de gen pe agenda politică. Introducerea problematicei femeii în programele politice se face atât la nivelul conținutului propriu-zis al acestora, cât și la nivelul mecanismelor politice, în sensul asigurării unei prezențe sistematice a intereselor femeii în contextul deciziilor politice. Creșterea reprezentării femeilor în poziții de decizie ale structurilor politice, economice și sociale este considerată a fi un mijloc eficient în promovarea problematicei femeii.

Termenul de “mainstreaming” folosit frecvent în documentele internaționale se referă la realizarea acestui obiectiv în toate sectoarele vieții sociale: aspectele specifice pentru populația feminină trebuie identificate explicit în toate planurile vieții sociale, dezvoltându-se totodată strategii în vederea unei abordări constructive a lor.

După 1989, România a intrat într-un proces de tranziție de la un regim socialist de tip sovietic, la o societate a economiei de piață și a pluralismului politic specific democrației. În mod neașteptat, această tranziție a implicat uriașe costuri sociale și umane. Schimbarea structurilor specifice societății socialiste a fost departe de modelul unei schimbări planificate și controlate, fiind caracterizată adesea de numeroase crize sociale, economice, culturale și instituționale. Problematika femeii ocupă un loc deosebit în contextul acestei tranziții complexe.

O caracteristică distinctă a procesului tranziției este faptul că dinamica interne au fost puternic influențate de procesele politice manifeste la nivel internațional (Națiunile Unite și instituțiile sale) sau regional (instituțiile europene în primul rând). Un element important al

acestor schimbări rapide este voința politică în ceea ce privește absorbția reglementărilor internaționale.

Obiectul acestei lucrări îl constituie analiza prezenței problematicei femeii și a aspectelor corelate pe agenda politică românească, atât sub impactul proceselor interne, cât și al celor externe.

În afara încercărilor de descifrare a întregului mecanism de promovare a problematicei femeii pe agenda politică, analiza se va centra pe trei aspecte distincte: violența împotriva femeii, sănătatea reproducerii și asigurările sociale.

Metodologia folosită

Pentru identificarea procesului de includere pe agenda politică a problematicei de gen au fost folosite următoarele surse de informații:

1. Literatura română dedicată problematicei de gen. Am încercat să identificăm cât mai complet cu putință lucrările publicate în domeniu.
2. Date statistice. S-au inventariat datele statistice disponibile asupra problematicei de gen.
3. Documente oficiale ale instituțiilor publice (guvern, parlament), ale organizațiilor internaționale care desfășoară programe în România (PNUD, UNICEF, PHARE, World Bank, USAID) și documente ale partidelor politice, sindicatelor, organizațiilor nonguvernamentale.
4. Interviuri cu persoane cheie aflate în poziții de decizie politică din Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Ministerul Educației Naționale, Ministerul Sănătății, Ministerul de Interne, membrii parlamentului, experți din diferitele sisteme publice. Aceste interviuri au avut rolul de a identifica problemele reale, gradul de conștientizare asupra acestor probleme, planurile și intențiile politice.
5. Interviuri cu lideri ai organizațiilor nonguvernamentale și cu persoane civile.
6. Au fost organizate trei seminarii de câte o zi asupra situației femeii în România:
 - a) Un seminar cu participarea principalelor organizații nonguvernamentale cu activități în domeniu. Au participat 35 de reprezentanți, de regulă președinți și vicepreședinți din 25 dintre cele mai active și mai influente astfel de organizații.

-
- b) Un seminar cu participarea reprezentanților organizațiilor de femei din partidele politice și sindicate – 29 de participanți. Printre aceștia au fost prezente 3 femei membre ale parlamentului, președintele subcomisiei parlamentare privind problematica femeii, reprezentanta României în Comisia de Oportunități Egale a Consiliului European, șapte reprezentanți ai diverselor partide politice (președinți sau vicepreședinți ai organizațiilor de femei), 8 reprezentanți ai sindicatelor, reprezentanta asociației juriștilor femei, 4 jurnaliste și alții.
- c) Un seminar cu reprezentanții mass-media – 22 de participanți. Au fost reprezentate toate mijloacele de mediatizare: radio, televiziune, presă, jurnale săptămânale. Au fost totodată reprezentate unele organizații ale femeilor din mass-media.
7. Analizarea legislației actuale și a proiectelor legislative privind problematica de gen. În cadrul parlamentului se desfășoară un proces activ în vederea includerii unor aspecte specifice privind problematica femeii în legislația românească. O atenție deosebită s-a acordat dezbaterilor din parlament și din mass-media.
8. Analize de conținut ale unor mesaje din mass-media: ziare, emisiuni radio, programe de televiziune și jurnale săptămânale.

Capitolul 1

COORDONATE ISTORICE

1.1. Situația femeii în societatea românească tradițională, premodernă

În societatea românească tradițională, deși de pe o poziție de subordonare, femeia s-a bucurat de importante drepturi, de respect și de o anumită independență. Ea deținea responsabilități și puteri importante în gospodărie, avea dreptul să aibă pământ și, în absența bărbatului, era capul familiei. O asemenea poziție a fost determinată și de tendința familiei românești tradiționale spre a fi mai degrabă nucleară.

1.2. Situația femeii în perioada de modernizare a societății românești

1.2.1. Caracteristici generale

Datorită conjuncturii socio-politice, România a intrat relativ târziu în procesul de modernizare socială și economică, caracteristic întregii Europe. Acest fapt a generat o specificitate a programelor social-politice. Ultimele două secole au fost dominate de ideologia modernizării structurilor economice, politice și culturale, al cărei instrument esențial era asimilarea inovațiilor occidentale, atât a ideilor, cât și a instituțiilor.

Așa se explică de ce România, în ciuda defazajului său global de dezvoltare, a fost în multe cazuri printre primele țări europene care au asimilat noi instituții, acestea fiind percepute ca un instrument al modernizării rapide și implicit al depășirii înapoierii sociale, economice și culturale. Acest lucru este valabil și în ceea ce privește asimilarea tematicii emancipării femeii pe agenda politică.

"Dacă am porni într-un periplu istoric prin statutul legal al femeii, am constata că emanciparea femeii în țara noastră a coincis cu procesul general de

emancipare a femeii în țările cu cele mai vechi tradiții democratice" (I. Moroianu Zlătescu, 1997a).

Ca multe alte procese de schimbare în România, promovarea egalității între sexe a fost de la început considerată ca o parte a procesului de modernizare. Ea nu s-a produs ca o consecință directă a proceselor sociale, politice și economice interne, ca urmare a unei nevoi percepute acut de anumite grupuri sociale, în opoziție cu altele, ci mai degrabă a reprezentat o parte a programului de dezvoltare socială și culturală a societății românești. Multe inovații ideologice și instituționale privind schimbarea statutului femeii au fost preluate ca pachete de programe, cu un grad ridicat de coerență. O serie de particularități ale procesului de promovare a egalității între sexe au rezultat de aici.

Emanciparea femeii nu a fost un ideal promovat în exclusivitate de mișcările feministe, ci a apărut ca o parte a unui ideal social global de modernizare, fiind împărțit de elitele sociale și politice ale timpului. Începând cu anii '40 ai secolului trecut, emanciparea femeii a constituit un subiect mereu prezent în conștiința publică, putând fi găsit atât în obiectivele organizațiilor de femei, cât și în tematica unanim acceptată a programelor de modernizare a țării. Mișcările sociale și politice ale anului 1848, care au formulat un program foarte coerent de modernizare a societății românești, cu influențe profunde asupra întregului proces de dezvoltare economică, politică și socială care a urmat, a inclus, ca un obiectiv important, drepturi egale pentru femei. Principalii lideri bărbați ai mișcării de dezvoltare social-economică a țării au specificat în mod explicit acest obiectiv. Nicolae Bălcescu, unul dintre cei mai proeminenți reprezentanți ai mișcării pașoptiste, și-a exprimat speranța că emanciparea femeii va deschide porțile unei noi civilizații. C.A. Rosetti îi condamna pe aceia care, prea ocupați cu politica, "nu spuneau nici un cuvânt despre cealaltă jumătate a omenirii, femeile, sau despre revoluția familiei." Oportunitățile egale în educație, pentru fiicele și fiii țării, reprezentau una dintre cererile frecvente exprimate în literatura socială și politică a mișcării pașoptiste.

Intelectualii, cei mai mulți formați în universități occidentale, au mediat asimilarea ideilor și instituțiilor Vestului. În procesul formării culturale și politice a tinerei generații, obiectivele modernizării au fost asimilate organic ca idealuri proprii, fiind promovate activ o dată cu întoarcerea lor acasă. Rezistențele în calea emancipării femeii erau mai puțin identificate în conflictul dintre bărbați și femei și mai mult în procesul dificil de modernizare generală a țării. Elitele erau angajate în modernizarea societății românești, în vreme ce conservatorii opuneau rezistență schimbării și modernizării.

Piedicile și rezistența erau considerate ca fiind asociate cu înapoierea socială și culturală, fiind obstacole în calea procesului general de modernizare. Acest lucru se aplica și obiectivului de promovare a egalității de gen. Rezistențele trebuiau contracarate printr-un efort de solidarizare a tuturor forțelor implicate în progresul societății. Inovațiile privind poziția socială a femeii erau din acest motiv susținute, la nivelul elitei ideologice și culturale, în proporții relativ egale, în ceea ce privește distribuția pe sexe. În concluzie, putem vorbi de o coaliție lărgită, dincolo de diferențele de gen, a tuturor forțelor implicate în modernizarea țării. Datorită acestei situații, problematica egalității a fost caracterizată mai degrabă de o abordare consensuală decât de una antagonistă. Activismul feminist din epocă nu avea, din acest motiv, un caracter antagonist, ci se baza pe un larg consens; el voia mai degrabă să convingă decât să impună.

Procesul de schimbare în ceea ce privește valorile egalității între sexe s-a petrecut inegal în diferitele paliere ale culturii societății românești. Schimbarea cea mai rapidă a avut loc în cultura intelectualității românești și în mod special în palierul ideologic-teoretic. Rezistența opusă promovării femeii nu a venit dintr-o ideologie explicită, bazată pe valori formal promovate de elitele culturale, ci dintr-o cultură popular-tradițională, care se regăsește în viața cotidiană, dar fără o exprimare manifestă. Chiar și elitele împărtășeau în proporții diferite elemente ale acestei culturi tradiționale.

Procesul juridic a tins de la început să fie în avans în raport cu cel social, economic și cultural de masă. Schimbările economice, sociale și culturale erau considerate a fi realizabile prin introducerea de noi instituții, iar adoptarea de reglementări juridice era primul pas în promovarea noilor instituții, fiind considerate instrumente eficace ale modernizării societății românești. Concepțiile juridice și sistemele legislative occidentale au constituit constant puncte de pornire și standarde în promovarea legislației interne. Drept urmare, noile legi privind proprietatea, drepturile sociale și politice și promovarea drepturilor egale între bărbat și femeie, adoptate începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XIX, au fost caracterizate de un grad ridicat de modernitate.

Promovarea schimbării sociale și economice prin asimilarea noilor instituții a comportat un risc specific. La sfârșitul secolului trecut, cu ecouri puternice în prezent, Titu Maiorescu formula teoria paradigmatică a unui astfel de risc: teoria "formelor fără fond". Asimilarea formelor instituționale la vârful aspirațiilor și experiențelor mondiale, susținută de entuziasmul generat de programul de modernizare, părea inițial un proces relativ simplu și neproblematic. El s-a dovedit a fi însă extrem de dificil în faza aplicării, datorită slabei susțineri de către configurația social-economică și culturală

reală. Riscul era ca noile instituții (“formele”), care pot fi bune în sine, să rămână nefuncționale datorită discrepanței dintre ele și “conținutul”, “fondul” social, economic și cultural real. Această discrepanță ar putea produce în plus distorsiuni semnificative ale întregului proces.

Un asemenea decalaj între nivelul ideologic și al instituțiilor juridice, pe de o parte, și situația efectivă, pe de altă parte, este evident și în ceea ce privește emanciparea femeii. Spre deosebire de starea avansată a lucrurilor la nivelul instituțiilor politice și legislative, statutul real al femeii a beneficiat de schimbări mult mai lente, în mod special datorită înapoierii structurilor economice.

Procesul de promovare a egalității de gen a demonstrat în mod clar două ritmuri: clasa superioară și clasa de mijloc, destul de restrânsă de altfel, care au fost caracterizate, cel puțin la nivel ideologic, de un ritm mai rapid de modernizare, în vreme ce masa populației rurale și a noii clase muncitorești, provenită în special din rurali migrați la oraș, un ritm mai lent. În păturile sociale superioare schimbarea s-a produs mult mai rapid, ca parte a modernizării stilului de viață, realizându-se prin mecanismele sincronizării transeuropene. Pe de altă parte, în segmentele mai tradiționale ale populației, mai ales în comunitățile rurale, care, până la jumătatea secolului XX, au reprezentat un procent de 80% din totalul populației, poziția femeii s-a schimbat mult mai lent. Se poate observa un decalaj semnificativ în evoluția culturală în ultimele două secole. Pe de o parte, cultura elitelor politice și intelectuale, legată strâns de vârfurile modernizării europene, a sprijinit mult mai activ emanciparea femeii. Pe de altă parte, cultura mării mase a populației a fost persistent caracterizată de modele tradiționale patriarhale ale poziției sociale a femeii. Persistența structurilor tradiționale economice și sociale reprezintă o limită fundamentală în instituirea unei culturi moderne a egalității de gen.

1.2.2. Începuturi ale mișcării de emancipare a femeii

La jumătatea secolului trecut, se fac remarcate începuturile unei mișcări feministe, din ce în ce mai active. Primele asociații ale femeilor au fost întemeiate în anii '40 și '50 ai secolului XIX. Aceste asociații au pus accent pe emanciparea femeii prin educație și cultură. Gama obiectivelor urmărite s-a extins rapid spre drepturi economice, civile și politice. Un exemplu al amplitudinii acestor mișcări îl reprezintă *Liga Femeilor Române*, constituită în 1866. Personalități feminine foarte active s-au afirmat în presă și în conferințe publice, promovând egalitatea în drepturi. În același timp, au fost publicate primele reviste periodice dedicate drepturilor femeii.

Între anii 1870 și 1880 s-au formulat diverse petiții și cereri. Au fost prezentate parlamentului proiecte de lege privind statutul femeii.

Procesul de promovare socială, economică și politică a femeii a luat amploare în prima parte a secolului XX, îndeosebi la nivelul instituționalizării legislative și politice, prin ocuparea unor poziții social recunoscute în sistemul economic și în mod special în sectorul învățământului. În primele decenii ale secolului XX, activitatea organizațiilor de femei s-a intensificat, gama de opțiuni diversificându-se și crescând în specificitate. Astfel, statutul societății *Emanciparea femeii* stipula obiective ca eliminarea restricțiilor civile din legislație, măsuri pentru asigurarea independenței economice, recunoașterea principiului *salarii egale pentru muncă egală*, egalitatea între sexe în viața politică. În 1921, s-a făcut un important pas înainte prin constituirea *Consiliului Național al Femeilor Române*, conceput ca o federație a tuturor sindicatelor și asociațiilor de femei din țară.

1.2.3. Participarea femeii la viața politică

Pentru prima oară, asigurarea dreptului la vot al femeii a fost discutat când a fost proiectată prima Constituție a statului modern român (1866). *Liga Femeilor*, constituită în 1866, s-a străduit continuu să promoveze drepturile femeii în viața economică și politică. Membrii acesteia au formulat numeroase cereri și memorii, cele mai importante fiind promovate în 1895, 1917 și 1918, pentru ca, în final, să depună în parlament un proiect de lege prin care se asigurau drepturi civile și politice depline femeilor.

Un moment important în dobândirea de drepturi egale l-a marcat adoptarea Constituției Române în 1921. Luând-o înaintea multor state europene, această constituție conținea stipulări specifice cu privire la drepturile politice, sociale și economice ale femeii. Constituția prevedea că "drepturile civile ale femeii vor fi stabilite în baza egalității depline între cele două sexe"; "legi speciale, votate cu o majoritate de două treimi, vor determina condițiile în care femeile își pot exercita drepturile politice." Prin această prevedere s-a deschis calea altor documente legislative care urmau să promoveze mult mai specific aceste drepturi.

Într-o primă fază, legea unificării administrative (1925) a permis cooptarea a 2-7 femei în consiliile orășenești. O a doua fază a constituit-o Legea organizării administrației locale (1929) care a garantat dreptul la vot pentru câteva categorii de femei. Legea administrației (1936) a extins acest drept, stipulând că membrii consiliilor județene pot fi aleși prin vot, indiferent de vârstă sau apartenență de gen.

1.2.4. Participarea școlară și profesiunile moderne

Participarea școlară a fost larg acceptată, încă de la începutul dezvoltării sistemului educațional modern, ca fiind principala cale spre emanciparea femeii. Pentru multe fete din clasele de jos, accesul la educație reprezenta un pas important în promovarea socială. Cu toate acestea, participarea școlară a femeilor era în mod sistematic scăzută.

După 1848, promovarea șanselor egale la educație a devenit obiectul unei preocupări continue în cadrul procesului de modernizare a învățământului românesc. În vreme ce educația tradițională a femeii era destinată claselor superioare, fiind centrată exclusiv pe formarea comportamentului în societate, noile forme educaționale deschideau calea femeilor spre profesii moderne. Încă din anii 1850, s-au deschis 5 școli pentru fete în București și 12 în alte județe. Începând din acel moment, a fost demarat un proces rapid de dezvoltare a unui sistem educațional modern pentru fete, aproximativ identic în conținut cu cel destinat băieților. Astfel, femeilor li se oferea șansa de a accede la profesii moderne de vârf.

Spre sfârșitul secolului trecut, femeile s-au înscris din ce în ce mai ferm în sistemul de învățământ superior, care le permitea să progreseze spre poziții profesionale de prestigiu. În 1883, prima femeie obține licența de la Facultatea de Litere și Filosofie, într-o universitate română. Spre sfârșitul secolului, 47 de femei obținuseră o licență universitară. În 1880, se acordă pentru prima oară în România diploma de medic unei femei, fiind curând urmată de alte 9 femei până la sfârșitul secolului.

Procesul atinge un apogeu la începutul secolului XX. În 1900-1901, la Facultatea de Drept din București sunt înscrise 24 de studente, dintr-un total de 324 de studenți; din 704 studenți filologi, 159 sunt femei, iar din 512 studenți la Facultatea de Medicină, 25 sunt femei. În numai 10 ani, numărul femeilor care participă la învățământul superior a crescut cu repeziune: 186 studiază filologie, 165 medicină și 42 alte discipline.

Lansarea femeilor în profesii cu prestigiu social și în activități economice independente s-a accentuat în ultima jumătate a secolului trecut. Noul Cod Comercial din 1887 recunoștea dreptul femeilor în încheierea tranzacțiilor comerciale, fără acordul soțului. Legea contractelor de muncă din 1921 recunoștea dreptul femeii de a încheia contracte de muncă fără acordul soțului.

În 1913, o femeie obține titlul de avocat stagiar, în baroul din Iași, dreptul de exercitare a profesiei de avocat fiindu-i acordat peste 7 ani. Legislația din 1924 dă femeilor dreptul de a lucra ca judecători în instanțele pentru minori, dacă au peste 30 ani și sunt licențiate în drept sau au experiență în activități caritabile.

*
* *

Caracterul predominant agrar al economiei românești nu putea permite o promovare masivă a femeii în activități moderne de tip industrial.

Doar industrializarea și urbanizarea țării a deschis perspectiva unor schimbări structurale în cultura tradițională, facilitându-se o asimilare mai rapidă a ideologiei și culturii emancipării femeii la nivel de masă. În timp ce în domeniile sociale și profesionale caracterizate de un grad mai accentuat de modernitate, mentalitatea egalității a luat un contur din ce în ce mai accentuat, exprimat prin acceptarea femeilor în poziții importante profesional și economic, în masa rurală a comunității, ca și printre țărani de curând urbanizați, elementele mentalității tradiționale au fost păstrate în proporții semnificative.

1.3. Situația femeii în timpul regimului socialist (1947-1989)

1.3.1. Politica de gen în ideologia socialistă

Regimul socialist a promovat o politică de gen înalt elaborată, prezentând multe similarități, dar și diferențe semnificative față de alte țări occidentale. Principiul egalității de drepturi pentru bărbați și femei ocupa un loc important pe agenda politică a regimului socialist. Afirmarea egalității depline în toate sferile vieții sociale reprezenta un principiu ideologic fundamental.

a. Participarea femeii în muncă. Regimul socialist a stimulat, uneori chiar agresiv, participarea femeii pe piața muncii. În sectoarele moderne ale economiei (industrie, servicii, sistem public) rata participării femeii a crescut rapid. Mai ales la începutul perioadei socialiste s-au făcut eforturi însemnate pentru a atrage femei spre ramuri profesionale și domenii rezervate în mod tradițional bărbaților (în industrie, de exemplu, inclusiv în ramurile "grele", ca metalurgia). Rațiunea ideologică declarată era de a asigura femeilor un statut social și economic egal cu al bărbaților, sporind totodată independența lor economică. În mod practic însă, această politică a avut și două obiective adiționale: a) sporirea forței de muncă necesare pentru o industrializare extensivă și rapidă; b) păstrarea unui nivel salarial scăzut. Angajarea femeii în muncă reprezenta o condiție vitală

pentru menținerea bugetului familiei, două salarii în familie reprezentând condiția pentru un minimum decent de viață.

Pentru a sprijini angajarea femeii în muncă, regimul socialist a plănuit dezvoltarea rapidă a unui sistem complex de servicii sociale pentru familiile cu copii: creșe și grădinițe. În plus, au fost introduse o serie de beneficii pentru mamele cu copii. Obiectivul general era de a păstra în activitate chiar și acele femei cu copii mici, prin asigurarea locului de muncă, condiții de muncă adecvate și facilități de ocrotire a copilului.

b. Promovarea unui tratament nediscriminatoriu pentru femeii la locul de muncă. În contextul muncii, este interzisă prin lege orice formă de discriminare pe criterii de gen. Principiul salarizării egale pentru munci egale a fost asigurat complet prin sistemul socialist de salarizare, riguros reglementat de lege. Promovarea unui climat de respect al demnității umane în atitudinea față de femeie la locul de muncă reprezenta o exigență politică explicit formulată. Ideologia socialistă conta pe faptul că mediul ocupațional reprezenta un loc în care relațiile sociale pot fi eficient remodelate. În consecință, în contextul muncii pot fi eliminate formele tradiționale de discriminare a femeii.

În sfera muncii, două obiective distincte au fost promovate: eliminarea discriminării pe criterii de gen și promovarea profesională a femeii. În privința primului obiectiv, a fost accentuat controlul diferitelor forme de discriminare și de afectare a demnității umane în relațiile interpersonale. Promovarea profesională a femeii a continuat să fie o preocupare politică permanentă. Acest aspect figura în mod constant în programele organizațiilor politice și sindicale. Se solicitau rapoarte periodice privind rezultatele obținute în acest domeniu. În anumite perioade, la nivel managerial și reprezentativ politic, se utiliza chiar un sistem de cote.

c. Stimularea participării școlare fără nici un fel de discriminare de gen. În fapt, nicidecum nu s-a simțit necesitatea unui sistem de cote pentru a sprijini participarea școlară a femeii, deoarece familiile erau motivate de la început spre a-și trimite fetele la școală. Școala reprezenta instrumentul exclusiv de acces la poziții profesionale dezirabile și la un statut social înalt. Cea mai importantă investiție a familiei în sprijinul copiilor era investiția în educația acestora. Datorită acestui fapt, participarea fetelor la învățământul mediu și superior a crescut cu repeziciune, aproape egalând-o pe cea a băieților.

d. Stimularea participării femeii, cu drepturi egale, în toate sferele vieții. Dreptul femeii la autorealizare, ca persoană, era accentuat în toate declarațiile ideologice și politice. Participarea politică se bucura de o atenție specială. Reprezentarea politică a constituit zona în care sistemul

de cote a funcționat cel mai eficient. Proporția de femei membre de partid sau în poziții politice era riguros monitorizată.

e. S-a promovat o politică de modernizare a vieții de familie, împotriva unor modele tradiționale. A fost promovată, mai ales prin mijloacele propagandei, o nouă diviziune a rolurilor în familie. Inițial, procedura de divorț a fost mult simplificată, fiind complet eliminate formele de discriminare a femeii în procesul de divorț.

În perioada socialistă, promovarea femeii s-a făcut de la vârf spre bază. Conform filosofiei regimului socialist, procesul de schimbare socială a fost conceput ca un proces global, proiectat și realizat sub conducerea directă a partidului, instrumentul de bază fiind deciziile politice implementate prin organizațiile politice și prin sistemul administrativ. În ciuda principiului de încurajare a inițiativei individuale, regimul socialist a fost în mod structural intolerant la orice încercare de organizare independentă a societății civile. Nu se poate spune, din acest motiv, că societatea civilă a jucat un rol organizat în promovarea egalității pe criterii de gen pe agenda politică. Promovarea intereselor femeii pe agenda politică era în mod exclusiv responsabilitatea conducerii centrale a partidului, organizațiile de femei neavând în fapt un rol activ independent. Conducerea partidului decidea ce se face, când și în ce măsură. Femeile nu au fost în nici un fel stimulate să acționeze pentru promovarea intereselor lor colective. Partidul Comunist (femei și bărbați) era presupus a fi campionul egalității între femei și bărbați și al promovării intereselor femeii.

1.3.2. Exprimarea legislativă a egalității de șanse între femei și bărbați

În vederea promovării obiectivului politic general al egalității de șanse, legislația socialistă (Constituție, Codul Muncii, Codul Familiei etc.) conținea numeroase formulări generale ale principiului nondiscriminării, precum și prevederi cu privire la drepturi specifice ale femeilor, mai ales în ce privește participarea în muncă și ocrotirea copilului. În mare măsură, aceste prevederi erau în conformitate cu legislațiile din țări occidentale avansate.

Legea electorală din 1946 recunoștea fără nici un fel de restricții dreptul femeilor în participarea la procesul electoral. Începând cu alegerile din 1946, femeile au avut dreptul de a vota și a fi alese ca membre în parlament. Constituția din 1949 proclama egalitatea de drepturi între bărbat și femeie, la nivel economic, social, politic și cultural. Codul Familiei din 1954 consacră egalitatea între soți, reglementa fără discriminare

proprietatea asupra bunurilor dobândite în timpul căsătoriei și dreptul de a dispune de bunuri individuale, în acord cu voința liber exprimată.

Codul Muncii (1972) conține prevederi speciale cu privire la participarea femeii în muncă și ocrotirea copilului, dintre care menționăm:

- Munca femeii este înalt apreciată și este asigurat dreptul acesteia de a fi angajată în orice loc de muncă și poziție ierarhică, potrivit nivelului de pregătire și capacităților personale.
- Femeile angajate în muncă beneficiază de prevederi speciale cu privire la protejarea sănătății și asigurarea unor condiții adecvate pentru ocrotirea și educația copilului.
- Femeile însărcinate și femeile care alăptează nu pot fi angajate în munci în care ar fi expuse unor condiții vătămătoare, dificile, periculoase sau nerecomandate din punct de vedere medical.
- Angajarea femeii în schimbul de noapte va fi admisă numai în anumite condiții, stipulate în mod specific în lege.
- Femeile au dreptul să beneficieze de concediu de maternitate plătit (52 de zile concediu prenatal și 60 de zile concediu postnatal), de două ore reducere din timpul de lucru sau de întreruperea programului de lucru pentru alăptare și pentru îngrijirea copilului în caz de boală, până la vârsta de 3 ani. Aceste perioade nu sunt scăzute din concediul de odihnă legal. De asemenea, femeile au dreptul să solicite jumătate de normă, atunci când au în îngrijire copii de până la 6 luni, această perioadă fiind considerată normă întreagă în calcularea vechimii.

În general, regimul socialist din România a arătat o disponibilitate deosebită în ratificarea documentelor internaționale. Această disponibilitate a fost în principal motivată de dorința sa de a primi acceptarea și sprijinul Occidentului și de a-și manifesta independența față de Uniunea Sovietică.

Exprimarea legislativă a principiului egalității dintre femei și bărbați prezenta o anumită specificitate în abordarea socialistă. Sistemul legislativ socialist, deși accentua puternic principiul egalității absolute între bărbat și femeie, excluzând orice formă de discriminare (formula "fără nici o deosebire de sex, religie sau apartenență etnică" era o constantă a tuturor reglementărilor), conținea puține referiri la mecanismele de garantare a acestor drepturi și de sancționare a formelor de discriminare. Abordarea socialistă s-a bazat pe ipoteza că aderarea la principiul general al egalității absolute și al excluderii oricărei forme de discriminare, inclusiv cea pe criterii de gen, era suficientă. Sistemul conta în special pe mecanismele administrative și politice de promovare a nondiscriminării, și mai puțin pe cele legislative.

Lupta împotriva discriminării femeii a constituit un punct important pe agenda politică a regimului socialist. Spre deosebire de evoluția occidentală, în țările socialiste, mijloacele prin care se ducea această luptă erau mai puțin juridice, ci mai accentuat politice și administrative; munca educativă dezvoltată de partid, sindicate, școli și mass-media era considerată a fi un mijloc crucial. Deoarece partidul și statul dețineau controlul absolut al societății, nu era necesar un sistem juridic pentru promovarea egalității între sexe. Utilizarea vastului aparat politic și administrativ părea a fi mult mai eficientă. Instrumentele politice erau folosite în combaterea discriminării femeii în societate, în general, și la locul de muncă, în special. Aceleași mecanisme politice erau utilizate pentru promovarea femeii în poziții de conducere, mai ales prin sistemul de cote. Sistemul de cote era aplicat în multe alte arii: proporția femeilor din Partidul Comunist, proporția femeilor în posturi de conducere, în parlament, în poziții manageriale etc. În anii '80, proporția stabilită pentru femei în poziții reprezentative sau în funcții de decizie era de minimum 33%.

1.3.3. Condiția femeii în regimul socialist

Politica socialistă a avut efecte pozitive importante asupra statutului social al femeii, dar și efecte perverse, negative.

Efecte pozitive

- Participarea economică a femeii a sporit rapid. A crescut proporția femeilor cu calificări înalte. Multe femei au fost promovate în funcții de conducere. Participarea la muncă a oferit femeii securitate și independență economică. În 1980, numărul femeilor participante la viața economică era de 2-3 ori mai mare decât în 1960, depășind cu 10-12% rata medie din țările dezvoltate. Unele ramuri ale economiei au devenit preponderent feminine: industria ușoară, sănătate (75%), educație (69%), comerț (64%).
- Femeile au fost stimulate să participe în activități politice, dobândind frecvent poziții de conducere.
- Una dintre cele mai importante schimbări pozitive a avut loc în educație. Motivația femeii de a-și îmbunătăți nivelul educațional s-a dezvoltat rapid. Educația reprezenta o importantă cale de acces la locuri de muncă mai bune și, în același timp, la un statut social mai bun. În câteva decenii, nivelul educației femeii l-a egalat aproape pe cel al bărbaților. Numărul femeilor din învățământul superior a crescut de 4-5 ori în ultimii 30 de ani.

- Datorită modernizării rapide a societății, industrializării și urbanizării, s-a înregistrat un proces rapid de modernizare a modului de viață. Politica profemină, pe fondul procesului de modernizare, a îmbunătățit poziția politică și economică a femeii în societate și în familie. Atitudinile și valorile tradiționale s-au schimbat rapid, dar nu suficient. Am putea descrie situația reală a femeii în societatea socialistă ca un amestec de atitudini moderne, nondiscriminatorii, și atitudini și stereotipuri tradiționale. Existența unei largi populații rurale a constituit o sursă importantă de perpetuare a modelelor tradiționale privind poziția femeii mai ales în familie.
- Au avut loc schimbări cu privire la diviziunea rolurilor în familie. Acest proces s-a derulat rapid, generând multe tensiuni. Participarea femeii în muncă a pus o presiune extremă asupra familiei, pentru redefinirea rolurilor. În opoziție cu modelul tradițional al diviziunii rolurilor, bărbații au început să-și asume treptat responsabilități în ce privește curățenia, gătitul și îngrijirea copiilor. Cel mai important efect al acestui proces este promovarea unui nou mecanism social: rolurile în familie sunt progresiv negociate în funcție de contextul particular, tradiția continuând să aibă un rol important, mai ales prin oferirea unei baze satisfăcătoare de consens.

Efecte perverse

- Politica de menținere a nivelului de trai la un nivel scăzut, neglijarea producției în favoarea consumului, nivelul calitativ scăzut al serviciilor pentru familie au înrăutățit în mod special situația femeii. Condițiile grele de lucru – 6 zile lucrătoare pe săptămână (în ultima parte a anilor '80, chiar 7 zile lucrătoare), plus orele suplimentare, condițiile proaste de muncă au afectat mai ales femeile cu copii. Rolul soției, mai mult sau mai puțin tradițional, datorită condițiilor grele a înrăutățit poziția femeii și a diminuat capacitatea și dorința sa de participare socială și politică.
- În asemenea circumstanțe, multe femei au privit solicitarea de a participa la viața politică și socială mai mult ca pe o povară decât ca un drept, ca fiind ceva impus în mod arbitrar de regimul socialist, și nu ca pe un avantaj individual și colectiv. În plus, așa-numita participare politică a fost percepută mai puțin ca un posibil drept la influențarea deciziilor importante, ci mai mult ca un mecanism opresiv de legitimare a regimului autoritar. Participarea politică era corelată mai degrabă cu beneficiul personal, și mai puțin cu promovarea intereselor colective.

Regimul din ce în ce mai autoritar a schimbat organizațiile nonpolitice (sindicate, organizații de femei) în sisteme lipsite de o funcționare reală. Din acest motiv, organizațiile de femei au dispărut practic în ultimul deceniu al regimului socialist. În întreprinderi sau la nivel local, organizațiile de femei au dispărut încetul cu încetul sau s-au păstrat doar anumite structuri de conducere, care nu aveau nici o funcție. Forumul național al femeilor a căpătat progresiv un rol mai mult simbolic.

- Modul mecanic și arbitrar de impunere a sistemului de cote în promovarea femeii în poziții de conducere a generat reacții negative. Sistemul de cote nu era perceput ca un mijloc de schimbare a poziției femeii în societate, ci mai degrabă ca un nou truc al conducătorilor politici, pentru a-și spori controlul asupra vieții sociale, o modalitate de a introduce și mai mult arbitrar în promovarea femeilor. Reacția negativă nu era față de femeile implicate, ci față de folosirea criteriului politic și a intruziunii organismelor politice în procesul de promovare. Fără îndoială că figura Elenei Ceaușescu, cu un cuvânt decisiv în promovarea cadrelor și în mod special a femeilor, a accentuat atitudinea negativă față de acest principiu la nivel de masă. O asemenea opțiune politică era în contrast net cu un puternic curent ideologic, cu suport în masa colectivității, care accentua promovarea exclusiv pe criteriul competenței. Această ideologie reprezenta un mecanism de apărare al comunității împotriva intervenției politice brutale în toate sferile vieții sociale. Promovarea pe baza competenței, în calitate de criteriu unic, urmărea sporirea responsabilității, impunerea rațiunilor specifice fiecărui domeniu, excluzând ingerințele politice. În plus, este probabil că această reacție, împărtășită și de o proporție semnificativă de femei, reflecta într-o anumită măsură și mentalitatea tradițională de oarecare neîncredere în capacitățile femeii de a face față anumitor tipuri de responsabilități. Ca rezultat al acestei situații complexe, față de promovarea profesională și social-politică a femeilor s-au dezvoltat sentimente ambivalente: pe de o parte, acceptarea accesului femeii la poziții profesionale și politice înalte, ca un fapt normal; pe de altă parte, considerarea practicilor politice de promovare a femeilor, pe criteriul unic al genului, ca fiind artificială și nebazându-se pe competențe reale, reprezenta deci doar un alt mod de exercitare a autorității și arbitrarului regimului socialist.

1.3.4. Învrăutățirea situației femeii în ultima perioadă a regimului socialist

Criza economică, socială și politică de durată a societății socialiste, care a început la jumătatea anilor '70 și s-a agravat în anii '80, a avut un efect negativ atât asupra situației economice și sociale a femeii, cât și asupra gradului ei de participare socială și politică.

În explicarea dinamicii atitudinilor față de participarea socială și politică a femeii trebuie invocați cel puțin patru factori: deteriorarea rapidă a condițiilor de viață; politicile pronataliste agresive umiltoare; creșterea autoritarismului și arbitrarului regimului socialist; și, ca un paradox, erodarea controlului politic.

Criza economică îndelungată și deteriorarea rapidă a standardului de viață, începute pe la jumătatea anilor '70, au avut un efect negativ neașteptat asupra procesului de participare socială și politică a femeii. Pe de o parte, crește importanța muncii casnice, pentru a compensa parțial deficitul creat de scăderea resurselor financiare și de colapsul serviciilor sociale destinate familiilor cu copii. Pe de altă parte, se învrăutățesc condițiile de lucru: creșterea solicitării, scăderea salariilor, creșterea zilei/săptămâni de lucru. În mod special femeile au avut de suportat un stres în creștere. Fenomenul de suprasolicitare, prin cumularea îndatoririlor profesionale, social-politice și familiale, a generat o stare de extenuare și suprasaturare. Combinarea deprecierii condițiilor de viață și a totalitarismului politic, care a golit participarea politică de orice conținut, a dus la o tendință de reorientare a femeilor spre viața de familie.

Politicile pronataliste agresive, ale căror efecte grave vor fi analizate în amănunt într-un alt capitol, au produs un alt șoc resimțit de femei în mod mult mai accentuat. La presiunea psihologică a lipsei de control asupra propriei vieți s-a adăugat sentimentul de umilire și de lipsă de putere a femeilor în influența politică a regimului socialist într-o problemă deosebit de sensibilă pentru ele: planificarea familială.

Erodarea controlului politic al regimului comunist asupra populației, din ce în ce mai evidentă în anii '80, a avut un efect specific asupra drepturilor femeii și discriminării. La nivel formal, ideologia era în mod accentuat profeministă. Sistemul de cote aplicat pentru ocuparea funcțiilor de conducere devenea din ce în ce mai agresiv. În același timp, datorită erodării controlului politic asupra relațiilor cotidiene, presiunea administrativă și politică împotriva discriminării femeii a scăzut. În mod neașteptat, s-au redeșteptat stereotipurile tradiționale și atitudinile negative față de femei. Se poate afirma că hărțuirea sexuală la locul de muncă a fost "liberalizată", inhibițiile de natură politică și administrativă s-au prăbușit rapid.

Putem afirma, în concluzie, că în ultimul deceniu al perioadei socialiste, programul ambițios de modernizare a situației femeii și de eliminare a discriminărilor a intrat într-o criză, suferind chiar răsturnări parțiale, cel puțin în unele segmente ale societății. S-a produs o înrăutățire progresivă a situației femeii, contrabalansându-se astfel acumulările pozitive.

Capitolul 2

SITUAȚIA ACTUALĂ: EFECTELE TRANZIȚIEI ASUPRA FEMEII

Tranziția de la o economie centralizată spre o economie de piață, după căderea regimului comunist în 1989, s-a dovedit a fi mult mai dificilă decât se sperase. După 10 ani, economia încă se află într-o criză persistentă. După oarecare speranțe de redresare în 1995-1996, anii 1997-2000 au fost caracterizați de o înrăutățire dramatică a situației economice.

Am putea estima că situația femeii în timpul tranziției a fost afectată advers semnificativ mai accentuat decât cea a bărbaților.

2.1. Participarea economică a femeii

Populația feminină ocupată. În perioada tranziției, femeile au reușit să mențină o rată relativ ridicată a participării economice, apropiată de cea a bărbaților, în ciuda dificultăților uriașe întâmpinate. Comparativ cu situația din anul 1990, participarea economică a femeii a scăzut dramatic, dar doar ușor mai rapid decât a bărbaților.

Tabelul 1

Dinamica populației feminine active/ocupate

Femei	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ca procent din totalul populației ocupate	46,1	46,9	46,7	46,2	46,6	45,3	46,5	43,3
Comparând cu 1990	100,0	101,2	97,7	92,9	93,4	86,1	87,1	83,5

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România 1999.

Datele indică totodată faptul că femeile au o participare relativ înaltă în activități economice secundare (activități care furnizează venituri suplimentare). În ciuda faptului că există o anumită diviziune a muncii în familie (se așteaptă ca femeile să lucreze mai mult pentru casă, iar bărbații

să aducă mai mulți bani), proporția femeilor angajate în activități economice secundare atingea, în 1997, 30,5% dintre cei angajați în asemenea activități.

Șomajul. În ciuda așteptărilor, femeile sunt doar ușor mai afectate de șomaj decât bărbații.

Tabelul 2

Dinamicile șomajului înregistrat*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Bărbați	2,2	6,2	8,1	9,0	7,9	5,7	8,5	10,2
Femei	4,0	10,3	12,9	12,9	11,4	7,5	9,3	10,5

* șomaj înregistrat la Oficiile Forței de Muncă, la sfârșitul anului.

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România 1998, România 1999.

Participarea salarială a femeii. Deși numărul femeilor salariate a scăzut dramatic în perioada de tranziție, din acest punct de vedere, ele s-au situat pe o poziție mai bună decât a bărbaților. Se pare că femeile sunt mai motivate de a păstra/găsi un loc de muncă salariat.

Tabelul 3

Dinamica femeilor salariate

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Numărul femeilor angajate cu normă întreagă ca procent din numărul total al salariaților	41,7	42,8	42,3	42,0	42,8	43,6	44,1	44,4
În comparație cu 1990	100	96,9	85,0	81,2	80,4	79,9	78,7	79,2

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România 1999.

Calitatea participării economice a femeii. Femeile ocupă poziții economice și profesionale importante. Ele reprezintă un sfert dintre patroni și dintre cei în poziții manageriale și administrative superioare; o jumătate dintre specialiștii cu diplomă universitară; 60,8% dintre tehnicieni și maiștri; 72,5% dintre funcționarii publici.

Femeile sunt angajate prioritar în următoarele domenii: sănătate, asistență socială, educație și comerț, sectoare care oferă salarii mai mici, dar cu o mult mai mare siguranță a locului de muncă.

Tabelul 4

Structura populației feminine ocupate, după statutul profesional și pe grupe ocupaționale (ca procent din totalul grupei) – 1998

După statutul profesional	
• Angajat	42,9
• Patron	25,6
• Lucrător pe cont propriu	33,1
• Casnică	71,0
• Membru al unei cooperative agricole sau al unei companii agricole	27,4
După grupa ocupațională	
• Manageri și administratori cu funcții de conducere	24,2
• Specialiști cu diplomă universitară	49,7
• Tehnicienii, maiștri	60,8
• Funcționari publici	72,5
• Angajați în servicii și comerț	73,4
• Fermieri și muncitori calificați în agricultură, silvicultură și pescuit	51,9
• Muncitori și meșteșugari	27,6

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România, 1999.

În ciuda faptului că femeile au o poziție destul de bună pe piața muncii, sunt semne care indică o polarizare crescută în angajarea femeii în muncă. În timp ce proporția femeilor specialiști, cu o calificare înaltă, este în creștere, proporția femeilor fără nici o calificare sau cu calificări inferioare, angajate în servicii temporare și nesigure, plătite prost, sau chiar în economia subterană este, de asemenea, în creștere. Femeile tind să ocupe poziții profesionale cu pregătire medie sau superioară, dar se plasează totodată și în pozițiile profesionale cele mai defavorizate. De exemplu, procentul de femei angajate în munci neplătite (de exemplu, în agricultură) este mult mai ridicat decât cel al bărbaților în situație similară.

Diferențe de venit. Există anumiți indicatori care arată că, în comparație cu situația din perioada socialistă, se înregistrează o diferențiere moderată între salariile bărbaților și cele ale femeilor.

Tabelul 5

Dinamica salariului net al femeilor, ca procent din salariile bărbaților

	1994	1995	1996	1997	1998
Salariul net la femeii ca procent din salariul bărbaților	78,6	79,0	76,0	76,2	80,1

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România, 1998.

Este foarte greu de spus în ce măsură diferențele pot fi explicate prin diferențe în activitățile efective și în ce măsură sunt explicate prin discriminarea de gen. Cel mai important factor rămâne probabil diferența dintre sectoarele de activitate: sectoarele în care femeile reprezintă o majoritate sunt în general sectoare bugetare, cu salarii mai scăzute. Libera negociere a salariilor ar putea avea un efect secundar negativ: discriminarea salarială între bărbați și femei. În timp ce regimul socialist utiliza un sistem salarial rigid, reglementat prin lege, în aceste condiții nefiind posibilă discriminarea salarială individuală, noul sistem al negocierilor individuale și colective ale salariilor deschide posibilitatea proiectării unor stereotipuri sexiste mai vechi.

Factorii participării economice a femeii. Datorită imensului stres economic creat de perioada de tranziție, implicarea femeii în activitatea economică a crescut considerabil. Sunt o serie de factori care afectează pozitiv sau negativ o asemenea participare.

Factori pozitivi:

1. Îmbunătățirea unor condiții de muncă: introducerea săptămânii de muncă de 5 zile, din anul 1990; concedii mai lungi; concediu de maternitate mai lung; concediu plătit pentru creșterea copilului timp de 2 ani de zile.
2. Nivelul educațional și de calificare ridicat al femeilor.
3. Atitudinea colectivă: se așteaptă ca femeile să fie angajate în muncă. Obținerea unei profesii reprezintă o parte importantă a planurilor de viitor ale tinerelor femei.
4. Scăderea salariului real, care accentuează necesitatea unui al doilea salariu în familie.
5. Schimbări în politica demografică: liberalizarea avorturilor, accesul la tehnici de planificare familială. În consecință, posibilitatea planificării nașterilor a facilitat accesul femeii pe piața muncii.
6. Opțiunea proasigurare a sistemului de securitate socială: în timpul tranziției, beneficiile asociate locului de muncă (concedii

de maternitate și concedii plătite pentru creșterea copilului) au crescut, în vreme ce beneficiile care nu sunt direct legate de sistemul de asigurări sociale (beneficii noncontributive, de asistență socială) prezintă tendințe descrescătoare.

Factori negativi:

1. Descrescerea rapidă a ofertelor de servicii.
2. Înrautățirea unor condiții de muncă, mai ales pentru femei. Creșterea proporției serviciilor prost plătite, mai ales în ramuri ale economiei care angajează predominant femei (industria textilă, confecții, comerț). Înrautățirea relațiilor umane la locul de muncă, mai ales în întreprinderi private mici, în care controlul sindicatelor sau alte tipuri de control social este extrem de redus. Multe locuri de muncă în economia subterană, care asigură o protecție precară a muncii.
3. Erodarea rapidă a suportului instituțional pentru femeile angajate în muncă, mai ales pentru mamele cu copii mici. Serviciile de sprijin pentru activitățile casnice sunt extrem de subdezvoltate. Mai ales serviciile pentru femeile cu copii mici sunt de o calitate precară și într-o stare de confuzie organizațională.

Putem concluda că balanța este în favoarea participării la muncă. Motivația de participare a femeii la viața economică a crescut în perioada de tranziție. Descrescerea în participarea economică a femeii nu se explică datorită scăderii motivației, ci a oportunităților.

Un caz special: femeile rrome. Femeile rrome înregistrează o participare extrem de scăzută în sistemul muncii salariale. După creșterea participării în muncă din anii '60-'70, datele existente demonstrează o descrescerea semnificativă a angajării formale în muncă pentru această categorie de femei, începând din anii '80 și în mod accentuat după 1990.

Un studiu al populației de rromi realizat la nivel național de Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV), în 1992, constată că 70,3% dintre femei nu erau angajate în muncă (E. Zamfir & C. Zamfir, 1993) Din acestea, doar 1,9% erau înregistrate ca șomeri. În ceea ce privește calificarea femeilor, situația era următoarea:

- Profesii moderne – 10,6%.
- Calificări tradiționale – 0,6%.
- Fără calificare – 86,8%.

Tabelul 6

Participarea economică a populației rome

Statutul privind angajarea în muncă	Bărbați	Femei	Total
Sectorul de stat	38,5	15,5	26,3
Sectorul privat	2,0	0,3	1,1
Întreprinzători independenți	25,0	8,5	16,2
Fără ocupație, dintre care:	22,3	70,3	47,4
Șomeri înregistrați, beneficiind de ajutor de șomaj	4,3	1,9	3,0

Sursă: Elena Zamfir, Cătălin Zamfir (coordonatori), 1993, *Țigani, între ignoranță și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993, p. 108.

Femeile rome contribuie la venitul familiei, dar prin activități periferice, dintre care unele sporesc marginalizarea socială a acestei categorii.

Alte cercetări indică faptul că, în ultimii ani, participarea femeii rome pe piața de muncă s-a înrăutățit.

2.2. Participarea școlară

După cel de-al doilea război mondial, nivelul educațional al populației a crescut cu repeziciune, atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Femeile au un nivel educațional ușor mai scăzut decât cel al bărbaților, aceste diferențe înregistrând proporții mai accentuate la generațiile vârstnice, în timp ce generațiile tinere înregistrează o răsturnare de situație: femeile tind să aibă un nivel educațional superior celui al bărbaților. Conform recensământului din 1992, proporția femeilor din totalul persoanelor cu studii superioare este de 41,3%. În ceea ce privește generația tânără, s-a produs chiar o răsturnare a situației. La nivelul învățământului liceal și universitar, încă din 1990, femeile înregistrează o rată mai ridicată a participării școlare.

Tabelul 7

Rata brută a participării școlare la toate nivelurile educaționale

	1994	1995	1996	1997
Femei	61,2	61,9	62,5	63,5
Bărbați	61,3	61,3	61,6	62,3

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România 1998.

Putem concluda că femeile au un nivel de educație ridicat și deci o calificare înaltă, care tind să fie chiar mai mari decât ale bărbaților. Aceasta reprezintă un indicator al participării ridicate a femeii pe piața muncii și totodată al motivației pentru participarea economică a femeii.

Polarizarea educațională. La nivelul întregii populații, se poate identifica un proces de polarizare educațională, demarat în anii '80 și accentuat în perioada de tranziție. Pe de o parte, a crescut participarea în învățământul superior, în timp ce, pe de altă parte, participarea la învățământul obligatoriu scade. Abandonul școlar la nivelul învățământului obligatoriu înregistrează rate alarmante mai ales în perioada de început a anilor '90. Școlile profesionale prezintă dezintegrări masive. Se înregistrează chiar un procent al copiilor care fie nu sunt deloc înscriși în învățământul primar, fie nu reușesc să promoveze ciclul primar. Această polarizare în educație pare a fi mai pronunțată la populația feminină. Dacă participarea în învățământul liceal și superior a crescut, în același timp a crescut și abandonul școlar în ciclul primar și gimnazial.

Tabelul 8

Ratele înscrierii în învățământul primar, secundar și în forme superioare de învățământ

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Primar (%)									
• Fete	90,5	91,8	91,7	88,6	91,1	91,3	92,1	96,6	
• Băieți	90,8	92,4	93,8	96,9	99,7	99,5	99,5	97,5	
Secundar (%)									
• Fete	89,7	76,5	67,2	65,5	67,9	70,0	69,3	69,7	69,0
• Băieți	91,6	75,8	64,4	61,8	64,4	67,3	68,9	67,5	66,6
Superior (%)									
• Fete	9,9	11,6	20,2	22,9	23,3	21,6	23,4	24,4	27,9
• Băieți	11,2	13,4	20,3	22,5	22,2	20,3	21,1	21,0	23,1

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România 1999 și România 1998.

Polarizarea educațională este susținută și indusă de polarizarea pieței de muncă. Datele parțiale existente ne pun în fața unor tendințe contrastante: pe de o parte, creșterea numărului de locuri de muncă, care necesită o pregătire superioară și o calificare înaltă specializată, pe de altă parte, descreșterea numărului de locuri de muncă care necesită pregătire medie și, în fine, creșterea numărului de locuri de muncă care necesită un nivel scăzut de instruire. Și aici, femeile vor fi probabil mai afectate decât bărbații de polarizarea pieței de muncă.

2.3. Nivelul de trai

Schimbările profunde petrecute în societatea românească după 1989 au afectat în mod contradictoriu viața economică și socială a familiei și îndeosebi viața femeii. În mod deosebit, aceste schimbări au intensificat presiunile economice asupra familiei: venitul majorității familiilor înregistrează scăderi semnificative, creșterea riscului șomajului, degradarea beneficiilor sociale mult mai rapid decât alte forme de venit. Drept urmare, după anul 1990 se înregistrează o explozie a sărăciei.

Deprecierea dramatică a nivelului de trai, corelată cu explozia de sărăcie după 1990, a afectat cu precădere viața femeilor. Pe ansamblu, nu avem nici o dovadă a feminizării sărăciei în perioada de tranziție, dar este evident că anumite categorii de femei au fost grav afectate. Cele mai afectate sunt mamele singure. Datele existente arată că familiile monoparentale (cele mai multe fiind familii compuse din mame cu mulți copii) sunt expuse unui risc extrem de mare de a se prăbuși sub pragul de sărăcie (C. Zamfir, coord., 1995). Nu există nici o formă de ajutor special pentru aceste familii (M. Preda, 1999). Femeile vârstnice singure din zonele rurale, care trăiesc din pensiile cooperatiste extrem de mici, neavând nici o altă sursă de completare a veniturilor, sunt de asemenea expuse unui risc înalt de pauperizare. În orașe, femeile vârstnice singure, fără pensie, reprezintă probabil un segment aproape neglijabil. Un factor agravant, contribuind substanțial la pauperizare, este criza locuințelor. Depresia dramatică a construcțiilor de locuințe în zonele urbane face ca lipsa de locuințe sau condițiile mizerabile de locuit să devină o problemă vitală pentru un segment important al populației.

Deși împart dificultățile economice ale tranziției cu bărbații, este de așteptat ca, cel puțin din punct de vedere psiho-emoțional, femeile, mai ales cele care au copii, să resimtă mult mai puternic șocul lipsei resurselor economice de trai.

Degradarea serviciilor și a suportului financiar pentru familiile cu copii reprezintă un alt factor agravant în deprecierea situației femeii. Creșterea contribuției familiei pentru acoperirea costurilor de ocrotire a copiilor în creșe și grădinițe fie sporește dificultățile economice ale familiei, fie, cel mai adesea, forțează anumite familii să renunțe la folosirea acestor servicii. În perioada tranziției, proporția copiilor înscriși în învățământul preșcolar a scăzut semnificativ. Sprijinul financiar și prin servicii al familiilor cu copii reprezintă o componentă a politicilor sociale care experimentează cea mai gravă depreciere după 1989 (C. Zamfir, coord., 1999). Alocațiile pentru copii s-au prăbușit în 1996, ajungând la un procent de 25% din

valoarea pe care o aveau în 1989. Creșterea lor în 1997 nu le-a apropiat însă de valoarea inițială. Introducerea alocației suplimentare pentru familiile cu doi sau mai mulți copii, în 1997, a corectat într-o oarecare măsură carențele existente, fără să compenseze însă situația de pauperizare masivă a familiilor cu mulți copii. Retragerea totală a subvențiilor pentru articolele pentru copii a agravat și mai mult situația, deja dramatică. În fine, alocația pe viață oferită mamelor cu mai mult de 3 copii a fost în mod gradual anulată, afectând îndeosebi acele femei care nu beneficiau de nici o formă de asigurare socială, deoarece nu participaseră pe piața de muncă, datorită numărului mare de copii în îngrijire.

Tabelul 9

**Dinamica transferurilor sociale, ca procent din valorile din 1989
(în prețuri 1989)**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Totalul transferurilor sociale financiare	115,6	103,3	86,9	78,4	82,1	93,7	7,5	94,9
Pensii	128,4	112,5	105,3	99,3	104,3	121,2	132,5	119,2
Alocații familiale	124,4	57,2	34,4	26,0	28,4	24,4	23,2	34,4

Sursă: Baza de date a Institutului de Cercetare a Calității Vieții.

Multiplele deficiențe ale sistemului de asistență socială bazat pe testarea mijloacelor, introdus în 1995 cu scopul de a garanta un minim ajutor celor mai săraci dintre săraci (dintre care o majoritate o reprezintă femeile), au agravat și mai mult situația celor mai sărace femei.

Degradarea serviciilor de sănătate afectează femeile în mod special. Mai ales în ultimii ani, diferența între sat și oraș în ceea ce privește calitatea și accesibilitatea la serviciile de sănătate a crescut semnificativ. Femeile din zona rurală sunt în mod deosebit afectate de lipsa serviciilor de sănătate. Un caz special, care va fi analizat mai târziu în detaliu, este cel al serviciilor de planificare familială. Costul efectiv al îngrijirii medicale suportat în mod direct de populație a crescut semnificativ, ceea ce împiedică accesul unui important segment al populației sărace la o îngrijire de sănătate minimală.

Lipsa gravă a serviciilor de asistență socială pentru femei în situații dificile reprezintă un alt factor agravant. Deși a existat o rețea specializată de servicii de asistență socială în România pre și postbelică, până în anul 1959, regimul socialist a desființat complet sistemul de asistență socială, considerând că noua organizare socială conținea în sine resursele

necesare pentru prevenirea și controlul problemelor sociale. După 1989, deși s-a reluat pregătirea profesională a asistenților sociali la nivel de învățământ superior, serviciile publice de asistență socială sunt încă aproape inexistente. Nu se poate vorbi nici măcar de existența unei strategii pe termen mediu și lung de dezvoltare a unui sistem coerent de servicii de asistență socială. Lipsa acestora este extrem de gravă, mai ales în cazul categoriilor de femei care se confruntă cu cele mai mari dificultăți: mame singure aflate în imposibilitatea de a-și crește copiii și femeile victime ale violenței domestice. Astfel, deși după 1989 rata natalității s-a prăbușit, numărul copiilor abandonați nu numai că nu a scăzut, dar chiar a înregistrat o creștere în anumite perioade de timp. Unele studii arată că abandonul nu poate fi în mod simplist explicat doar prin sărăcie, ci mai degrabă cu asociatele acesteia: dezagregarea familiei, problemele sociale acute ca, de exemplu, dependența de alcool, violența domestică, lipsa mijloacelor de planificare familială. Aceste afirmații vin în sprijinul ideii că, în cele din urmă, lipsa serviciilor de asistență socială ar putea fi factorul explicativ determinant pentru abandonul copilului.

2.4. Atitudini față de femeie

Este evidentă o tendință de degradare a atitudinii față de femeie în anumite zone sociale. Combinația dintre explozia sărăciei, șomaj, schimbarea sistemului de control social, deschiderea bruscă spre Occident, privatizarea economiei a avut consecințe directe și indirecte care au determinat o înrăutățire a modului în care femeile sunt tratate în diferite contexte sociale.

- Privatizarea economiei a determinat, ca efect secundar, dezvoltarea anumitor caracteristici ale unui capitalism sălbatic. Sunt frecvent raportate cazuri în care femeile reprezintă victimele favorite ale unei largi game de abuzuri. Noile relații de putere, rapid dezvoltate într-un sistem de economie privată, nu sunt corectate și contrabalansate de mecanisme eficiente de protecție socială, administrativă și juridică a femeilor. Sindicatele, deși foarte active și eficiente în sectorul public, nu s-au dovedit a avea o influență semnificativă în sectorul privat.
- Dispariția mecanismelor politice și administrative de monitorizare a relațiilor sociale la locul de muncă pare să fi generat o creștere a abuzului față de femei, a hărțuirii sexuale, nu numai în sectorul privat, ci și în sectorul de stat. Este evidentă lipsa unor mijloace eficiente de control social.

- Stresul social uriaș generat de veniturile mici, șomaj, riscurile implicate de noul sistem economic a sporit nivelul agresivității și al violenței sociale. Femeile, fie ca victime ale unor infracțiuni obișnuite, fie ca victime ale violenței domestice, au atras ca un magnet agresivitatea socială acumulată.
- Liberalizarea comunicării mass-media are ca efect secundar sexualizarea rapidă a atitudinilor față de femeie. După deceniile de puritanism socialist, mass-media a fost ispitită să pună în circulație mesaje cu conotație sexuală în cantități industriale, invitând implicit la dezvoltarea unor atitudini prin care femeia este tratată mai puțin ca o ființă umană și mai mult ca un obiect sexual.
- Liberalizarea necontrolată a dus, de asemenea, la o explozie a industriei bazate pe sex. Multe femei, mai ales dintre cele aflate în situații dificile, au fost împinse în sistemul de exploatare sexuală, devenind o marfă ieftină pentru traficul sexual internațional.

Datorită acumulării diverselor procese negative reprezentând costurile tranziției, procesul dezorganizării sociale a afectat progresiv anumite componente ale comunității. Diversi factori ai dezorganizării sociale (ca, de exemplu, ratele ridicate de șomaj, disperarea în fața viitorului, scăderea ratei căsătoriilor și creșterea ratei divorțialității, creșterea abandonului familial, mai ales în cazul bărbaților plecați la muncă peste hotare, creșterea cazurilor de alcoolism și a ratelor criminalității) au afectat anumite categorii de populație, înrăutățind îndeosebi situația femeii.

Capitolul 3

FACTORI/ACTORI SOCIALI AI PROMOVĂRII PROBLEMATICII FEMEII PE AGENDA POLITICĂ

Prezența problematicii de gen pe agenda publică depinde de doi factori importanți: (a) prezența problematicii de gen pe agenda principalilor actori publici – partidele politice, guvern, parlament, sindicate, organizații nonguvernamentale, mass-media și opinia publică, dar și agențiile internaționale și (b) existența unor organisme/mecanisme a căror principală funcție este să asigure promovarea aspectelor de gen în activitățile statului. În general, așa-numita *mașinărie națională* reprezintă toate aceste organisme dezvoltate în diferite momente de timp de către sistemul public, fiind responsabilă cu promovarea intereselor femeii în variate activități publice ca inițiative politice, coordonarea activității politicilor din domeniu, monitorizarea rezultatelor acestor activități.

Există două perspective distincte care ar trebui luate în considerare. Prima se referă la conținutul programelor politice: în ce măsură problematica de gen este inclusă, în diverse forme, în programele actorilor publici, ca principii, obiective, strategii sau programe. A doua perspectivă este mai dinamică, referindu-se la instrumentele organizaționale care asigură promovarea problematicii de gen pe agenda politică și convertirea acestora în acțiune. Sunt implicate în această a doua perspectivă două aspecte: existența instrumentelor organizaționale și prezența femeilor în poziții de decizie.

3.1. Femei în poziții politice cheie

3.1.1. Situația actuală

Unul dintre cele mai șocante fenomene ale primilor ani ai tranziției îl reprezintă dispariția masivă a femeii de pe scena politică. Dacă înainte de anul 1990 regimul socialist încercase să asigure, prin dictat politic, o prezență masivă a femeii în poziții implicând responsabilități politice, după 1990 femeile au dispărut aproape cu desăvârșire din acest domeniu.

Din punct de vedere al prezenței femeii în poziții de decizie ale sistemului politic, se pot distinge cu claritate două perioade în procesul de tranziție:

- a) Prima perioadă, între 1990-1996, ar putea fi caracterizată ca o **tranziție fără femei**. Femeile au avut o contribuție scăzută la modelarea procesului politic, bărbații fiind de departe supraprezențați în pozițiile politice cheie. Femeile au continuat să aibă o bună reprezentare în poziții profesionale (sănătate, educație, cercetare științifică), fiind foarte active pe piața muncii, relativ bine reprezentate și în pozițiile manageriale, dar practic inexistente în viața politică. Cu greu puteau fi găsite câteva femei în pozițiile politice din prima linie: ca miniștri sau membri ai parlamentului. În a doua linie se regăseau ceva mai multe femei, fiind încă mult subreprezentate. În același timp, nu existau nici un fel de structuri statale sau politice specifice care să promoveze problematica de gen.
- b) A doua perioadă a început în 1995, Conferința de la Beijing având un rol determinant în inițierea schimbărilor semnificative cu privire la prezența femeii atât pe agenda politică, cât și în poziții de decizie. Această perioadă este caracterizată printr-o revigorare a participării politice a femeii, completată de un consens sporit cu privire la necesitatea unei asemenea participări. Programele politice au început să devină mai sensibile la problemele de gen. S-au înființat organisme ale statului responsabile cu promovarea problematicii de gen. Procesul de creștere a numărului femeilor în poziții de decizie este însă încă lent și inegal.

Alegerile din 1996 nu au adus schimbări spectaculoase în ce privește reprezentarea politică a femeii:

- 27 de femei membre în parlament – 5,3%.
- 2954 de femei în funcția de primar – 2,7%.
- 39 831 de femei, consilieri locali – 6,1%.
- 1 718 consilieri județeni – 5,5%.

În 1997, două femei au fost numite președinți de comisii parlamentare, alte femei fiind numite vicepreședinți, iar o femeie a fost aleasă vicepreședintă a Camerei Deputaților. În prezent, sunt 2 femei cu funcția de ministru și 5 femei miniștri adjuncți. Sunt, de asemenea, femei în poziții importante în sistemul guvernamental și la președinție. În președinție, există o femeie consilier de stat prezidențial (cea mai importantă poziție) și două femei consilieri.

Este dificil de explicat prezența slabă a femeii în noul sistem politic. Explicația poate fi căutată într-o combinație de factori. Fără îndoială că mentalitatea prezentă în întreaga lume, conform căreia politica reprezintă o activitate preponderent masculină, are un rol semnificativ și aici. De asemenea, mai pot fi adăugați alți factori. În primul rând, femeile nu au arătat nici un fel de atracție deosebită pentru această zonă de activitate. Majoritatea femeilor plasate în timpul regimului socialist în poziții politice importante erau alese nu datorită capacităților sau dorinței lor, ci mai mult ca un efect al sistemului de cote. Din acest motiv, femeile însele, după ce în ultimul deceniu al regimului socialist au suportat povara imensă a pauperizării, a reducerii drastice a bunurilor și serviciilor de bază, a orelor lungi de muncă și a politicii pronataliste primitive și umilitoare, au părut a fi fost mai degrabă dezgustate de participarea politică, preferând o reorientare spre familie.

Contextul politic al primilor ani ai tranziției reprezintă un alt factor important în explicarea fenomenului. Sindromul "*Elena Ceaușescu*" a reprezentat fără doar și poate în primii ani după căderea regimului socialist un inhibitor important al participării politice a femeii.

Nu apar dezacorduri cu privire la principiul că promovarea ar trebui să fie egală, bazată pe criteriile de competență și, desigur, fără discriminare. Percepția dominantă (unele femei o estimează însă a reprezenta mai degrabă punctul de vedere al bărbaților) este că problema nu rezidă în principal în intoleranța bărbaților față de femei, ci în motivația scăzută a femeilor de a intra în domeniul politicii. O creștere a acestei motivații, dublată de competență și susținută de o atitudine pozitivă a bărbaților, va face ca promovarea femeii să nu fie problematică. Există însă și un punct de vedere relativ diferit, susținut mai ales de unele reprezentante ale femeilor, conform căruia, în afara lipsei motivației femeilor, există o anumită rezistență a bărbaților, care nu sunt încă obișnuiți cu prezența femeilor în poziții politice de decizie.

3.1.2. Perspective

Reacția comunității la dispariția femeii din pozițiile reprezentative ale vieții politice este, de asemenea, extrem de interesantă. Mai ales în contextul modelului occidental, se poate observa un disconfort generalizat. Și bărbații sunt de părere că această situație trebuie să se schimbe. Opinia publică și partidele politice par a fi din ce în ce mai conștiente de importanța creșterii oportunităților pentru femei în cadrul sistemului politic.

Motivația femeilor de a participa activ pe arena politică este și ea în creștere. Partidele politice par a fi din ce în ce mai conștiente de nevoia lărgirii spațiului acordat problematicilor femeii în cadrul programelor politice și a creșterii reprezentării acestora în poziții cheie în parlament, în sistemul ales al autorităților publice locale, în conducerea partidelor politice. Partidele vor încerca să acorde mai multă atenție acestor aspecte în construirea platformelor electorale, pentru a obține voturile femeilor. Putem prezice cu un mare grad de încredere că acest proces se va accelera cu ocazia alegerilor locale și parlamentare din anul 2000.

Cum poate crește participarea politică a femeilor? Este semnificativ faptul că actorii politici au discutat ei înșiși acest subiect în repetate rânduri. Controversele politice actuale nu se referă la obiectivul creșterii reprezentării femeii în viața politică, ca atare, care pare a fi unanim acceptat, ci mai degrabă la mijloacele prin care acest obiectiv poate fi atins.

O primă încercare a fost sugerarea introducerii prin lege a unui sistem de cote. Este semnificativ pentru atitudinile actuale în această privință faptul că și unele reprezentante ale femeilor au respins o asemenea abordare. Ideea unui sistem de cote este în mod automat asociată cu distorsiunea criteriului de competență, larg practică de regimul socialist, în dorința de a promova pe căi laterale. Femeile însele nu vor să fie bănuite de astfel de intenții. Aceasta este, de exemplu, atitudinea exprimată de o distinsă doamnă avocat, aflată în conducerea unei organizații de promovare a drepturilor omului și femeii, doamna Irina Moroianu Zlătescu (1997 a):

“Nu putem vorbi de promovarea femeii prin statistici și procentaje obligatorii, cum era obiceiul în timpurile de tristă amintire ale sistemului totalitar. Acest lucru se făcea din motive de propagandă, în conformitate cu criteriile politice sau cu gradul de rudenie față de cei din nomenclatură, fiind departe de orice adevărată ierarhie a valorilor, ceea ce a făcut ca opinia publică să aibă o reacție de respingere a imaginii femeii conducător.

Luând în considerare această experiență negativă, în noile circumstanțe femeia are sarcina dificilă de a depăși reticențele și a ocupa un loc care îi aparține de drept.”

De curând s-a discutat în parlament și o altă soluție pentru stimularea reprezentării femeilor în poziții alese prin vot: acordarea unor beneficii financiare suplimentare pentru acele partide care includ pe listele lor femei în poziții eligibile. Propunerea a fost respinsă datorită intervenției categorice a unei doamne deputat, membră a Partidului Național Liberal. Ea a prezentat două argumente împotriva acestei propuneri. În primul rând, un astfel de sistem ar reintroduce sistemul de preferințe, fără respectarea

criteriilor de competență; femeile nu au nevoie de astfel de forme de discriminare pozitivă, care sunt mai degrabă jignitoare; există destule femei care, dacă vor cu adevărat, au capacitatea de a obține poziții de vârf în sistemul politic. În al doilea rând, pe termen lung, partidele care vor apela la astfel de politici preferențiale vor pierde prin promovarea femeilor doar de dragul completării unor grile statistice, și nu în baza competenței; o astfel de practică ar scădea capacitatea lor politică și în același timp le-ar scădea popularitatea. Mai mult decât atât, un astfel de sistem ar putea avea un efect pervers demn de luat în considerare: pentru a satisface unele criterii artificiale de performanță, este foarte probabil că în multe situații vor fi promovate mai degrabă femei fără opinie proprie și lipsite de inițiativă.

Nu se poate prezice cu certitudine ce curs vor lua evenimentele. Ceea ce este sigur însă este că, într-un fel sau altul, reprezentarea femeii va crește considerabil la următoarele alegeri. Procesul va decurge probabil în mod natural, neforțat prin anumite reglementări, ci în baza unor mecanisme politice. Pe de o parte, se pare că procesul de conștientizare a problemei slabei reprezentări a femeii va spori disponibilitatea partidelor politice de a promova femeii. Pe de altă parte, acest context va stimula și motiva probabil un segment mai mare de femei în a-și spori activitatea politică. Cel puțin pentru momentul de față, introducerea unor instrumente legislative de discriminare pozitivă ar crea o stare de frustrare și suspiciune, afectând în mod advers starea generală de spirit în favoarea promovării femeii.

3.2. Partidele politice

Nu este acesta contextul unei analize amănunțite, dar putem observa că, în general, în toate programele partidelor politice, cu rare excepții, problematica femeii este prezentată în termeni generali, prin principii abstracte, fără a preciza angajamente clar specificate. Singura excepție demnă de menționat este necesitatea de a sprijini familiile cu copii. Alte probleme, ca sănătatea reproducerii, serviciile sociale pentru femei, mai ales pentru femeile cu copii, violența împotriva femeii, sunt absente cu desăvârșire. Nici programul și nici strategia guvernamentală rezultată în urma alegerilor din 1996 nu fac nici o referire clară la anumite acțiuni în ceea ce privește egalitatea de șanse în promovarea politică a femeilor.

Promovarea problematicii femeii în programele partidelor politice reprezintă probabil cea mai importantă direcție de acțiune pentru anii următori. Revizuirea programelor partidelor în vederea alegerilor din 2000

va oferi o posibilitate nouă din acest punct de vedere. Având în vedere starea actuală a lucrurilor, ne putem aștepta la un oarecare progres, însă fără dimensiuni spectaculoase.

În primii ani ai tranziției s-a putut observa o oarecare inhibiție în promovarea femeilor în poziții cheie ale partidelor politice. Noile partide social-democrate și socialiste, ceva mai orientate ideologic spre promovarea femeii, par a fi experimentat la începutul anilor '90 această inhibiție în mod specific. Promovarea femeii în poziții importante putea fi percepută ca o reminiscență a practicilor anterioare ale regimului comunist. Din acest motiv a fost evitat orice gest care ar fi dat prilejul unor astfel de asocieri mentale, care erau oricum sugerate în permanență de partidele de dreapta. Partidele de dreapta, aflate în opoziție până în 1996, par a se fi confruntat cu un alt tip de moștenire. Toate aceste partide, cu excepții minore, au apărut ca o restaurare a partidelor politice istorice care fuseseră scoase în ilegalitate la începuturile regimului socialist. Foștii membri ai acestor partide au folosit în mod inevitabil în reconstruirea de partid modalități de acțiune politică în acord cu climatul politic existent cu 50 de ani în urmă. Nu este întâmplătoare lipsa totală a femeilor în grupurile persoanelor politice care au recreat partidele "istorice". Ideologia acestor partide nu acorda nici o atenție promovării femeilor în poziții politice. Partidele liberale au accentuat competiția politică fără nici un fel de pre-orientare, nici măcar pe criterii de gen. PNȚCD, în jurul căruia s-a format coaliția care a câștigat alegerile din 1996, pare a avea o orientare mai degrabă conservatoare, accentuând importanța familiei și, în consecință, rolul vital al femeii în familie. Nu putem pune pe seama întâmplării faptul că trei femei aflate în poziții parlamentare de decizie (două fiind președinți ai comisiilor parlamentare, iar una vicepreședinte al parlamentului) sunt membre ale unor partide cu orientare social-democrată.

În prezent se vorbește mult despre promovarea femeii în poziții electorale, dar nu există nici un indiciu concret că partidele politice vor include în mod formal acest aspect între obiectivele lor, dincolo de menționarea principiului general.

Una dintre disputele care au loc în cadrul partidelor politice se referă la întrebarea: ar trebui partidele să înființeze organizații de femei? Destul de frecvent se manifestă sentimentul că o astfel de soluție exprimă și promovează într-o măsură mai mare sau mai mică o formă a discriminării de gen, tratând femeile ca membre de clasa a doua ale partidelor politice. Pentru acest motiv, unele partide au decis explicit să nu înființeze astfel de organizații (de exemplu, PNL). Partidul Român Umanist are o abordare opusă: nici el nu are o organizație de femei, dar aceasta se datorează

faptului că numărul femeilor membre de partid este foarte ridicat, în anumite filiale ele reprezentând chiar majoritatea (cazul Bucureștiului). Majoritatea partidelor politice consideră însă importantă prezența unor organizații politice proprii de femei. Femeile în poziții de conducere în aceste partide privesc însă o atare soluție ca fiind mai degrabă o soluție tranzitorie. Organizațiile politice de femei sunt considerate ca având mai ales un rol educațional, de a pregăti femeile pentru o viață politică competentă.

Se pare că, în mod deosebit în partidele social-democrate și socialiste, organizațiile de femei devin din ce în ce mai active. În 1998, femeile din 7 grupări politice, cele mai multe de orientare social-democrată sau socialistă, au constituit *Grupul de Acțiune pentru Oportunități Egale* (G7). Una dintre primele activități a fost organizarea unui seminar național pe tema "*Femeile în procesul social de luare a deciziei*". PDSR și PD au organizații de femei deosebit de active. De asemenea, Partidul Social-Democrat are o astfel de organizație. În cadrul Conferinței Naționale a PSDR (1998) s-a adoptat un program de acțiune cu 7 secțiuni: conceptul social-democrat al feminismului, discriminarea actuală a femeii, discriminare în educație, sănătatea femeii, violența în familie și hărțuirea sexuală, femeile în familie și comunitate, femeia în viața publică.

3.3. Mecanismele statale pentru promovarea femeii ("mașinăria națională")

Instituirea unor structuri având funcția de a promova problematica femeii în programele politice, în cadrul sistemului puterii politice, este considerată a reprezenta un instrument standard esențial în procesul de promovare a egalității de șanse. Astfel de instrumente instituționale apar în structura tuturor statelor europene. Instituirea lor reprezintă o recomandare insistentă a ONU.

Inexistența unei astfel de structuri în cadrul sistemului de guvernare în timpul primei etape a tranziției poate fi considerată un indicator clar al insensibilității față de problematica femeii. În 1995 și, respectiv, în 1997, au fost create două centre instituționale cheie în cadrul sistemului guvernării: *Departamentul pentru promovarea femeii și pentru politici familiale*, condus de un secretar de stat, în cadrul Ministerului Muncii și Protecției Sociale (MMPS) și *Subcomisia pentru oportunități egale*, în cadrul parlamentului. Este semnificativ faptul că acest act de instituționalizare a fost realizat sub impactul cerințelor externe, și nu ca răspuns la o necesitate internă,

resimțită. Prima structură creată a fost sugerată de documentele Conferinței de la Beijing, iar cea de-a doua, prin asumarea modelului Parlamentului European.

Crearea departamentului în cadrul executivului a fost realizată cu cele mai bune intenții. Cu toate acestea, a fost evident de la bun început faptul că acesta nu avea nici poziția cea mai potrivită în cadrul guvernului și nici instrumentele necesare pentru exercitarea autorității presupuse de misiunea sa. Prin poziția sa în cadrul MMPS, departamentul are un câmp de acțiune limitat la ariile de activitate care intră în responsabilitățile ministerului din care face parte, neprimind responsabilitatea și autoritatea de a coordona ansamblul politicilor sociale privind gama largă de probleme specifice femeii. Nu există nici un fel de unități distincte care să aibă funcții similare în alte ministere relevante (Ministerul Sănătății, Ministerul Justiției, Ministerul Educației Naționale, Poliție etc.) împreună cu care acest departament ar putea coopera în dezvoltarea unei strategii politice globale. Au existat unele propuneri de transformare a acestui departament într-un organism interministerial, sub autoritatea directă a primului-ministru, propunere care a rămas nefinalizată. Departamentului îi lipsesc, de asemenea, resursele umane și financiare necesare pentru extinderea activității, la data realizării acestei analize el fiind compus din 12 persoane; îi lipsea, de asemenea, o alocare bugetară adecvată pentru toate programele desfășurate. În afara personalului ministerului, departamentul are în jurisdicția sa câte o persoană din toate cele 41 de direcții județene de muncă și protecție socială. Principala sarcină a reprezentanților teritoriali pare a fi colectarea de date cu privire la problematica femeii pe plan local, identificarea unor situații posibile de încălcare a drepturilor femeii și păstrarea legăturilor cu organizațiile nonguvernamentale locale.

Un moment încurajator pentru activitatea departamentului a fost organizarea în România, în cooperare cu Diviziunea Națiunilor Unite pentru Promovarea Femeii, a reuniunii Grupului de Înalți Experti Guvernamentali, cu privire la implementarea Platformei de acțiune adoptate de Conferința de la Beijing (12-14 septembrie 1996) în regiunea Europei Centrale și de Est. Scopul acestei reuniuni a fost de a determina direcția de dezvoltare a politicilor naționale corespunzătoare și a structurilor necesare pentru implementarea platformei. 100 de experți guvernamentali din 21 de țări și 10 observatori din țările Europei Occidentale au participat la conferință.

Departamentul a elaborat *Planul național de acțiune*, care se dorește a fi un program de acțiune privind promovarea egalității de șanse. Planul a fost aprobat de MMPS, dar nu a primit și aprobarea guvernului, nefiind, în consecință, un program guvernamental propriu-zis. Datorită lipsei

de autoritate și de resurse a departamentului, *Planul național de acțiune* conține mai degrabă principii și obiective generale. Nu conține nici un fel de obiective concrete care ar putea fi realizate de către diferite organisme guvernamentale; nu sunt specificate, de asemenea, sursele financiare.

Departamentul a pregătit până acum câteva importante proiecte de lege: Legea concediului pentru ocrotirea copilului, deja adoptată în parlament în 1998, proiectul Legii pentru oportunități egale în toate sectoarele sociale și politice. De asemenea, a elaborat unele programe naționale ca, de exemplu *Programul de promovare la locul de muncă a sănătății femeii și a sănătății reproducerii și Proiectul de instituire a unui fond pentru asigurarea întreprinderilor mici și mijlocii aflate în proprietatea femeilor*. Totodată, departamentul a fost consultat în procesul de elaborare a altor câtorva legi, contribuind prin includerea în aceste legi a principiului nondiscriminării. O acțiune importantă a fost organizarea unui ciclu de seminarii pe problematica de gen, cu participarea specialiștilor din diverse ministere.

În 1998, departamentul a avut un buget echivalent cu 70 000 ECU pentru programele de promovare a egalității de șanse. Cele mai importante astfel de programe au fost: înființarea unui *Centru pilot pentru consilierea femeii* (consiliere juridică, profesională și de afaceri) și *cursuri de calificare și recalificare pentru femei*, organizate de Direcțiile locale de muncă și protecție socială.

În noua structură organizațională a MMPS, care a fost recent adoptată de guvern, poziția departamentului pare să piardă în influență. Departamentul a devenit o direcție generală în cadrul departamentului de asistență socială. În consecință, la nivelul guvernului nu există actualmente nici un instrument instituțional care să promoveze o strategie politică globală pentru aducerea în atenția guvernului a problemelor de gen.

În instituția ombudsman-ului, în 1998, a fost înființat un nou departament, care se ocupă de problemele femeilor și familiei.

Subcomisia parlamentară pentru oportunități egale are ca țintă promovarea problematicii de gen în întreaga legislație. Un obiectiv deosebit îl reprezintă introducerea în legislația internă a reglementărilor internaționale și în mod special a celor europene. Subcomisia este în poziția de a promova o politică legislativă globală și articulată în domeniul egalității de șanse. De la crearea sa, ea a jucat un rol foarte activ în promovarea și sprijinirea reglementărilor privind problematica de gen.

Rămâne totuși ca subiect deschis articularea celor două componente distincte: promovarea legislativă a egalității de șanse și politicile sociale pentru sprijinul femeii.

3.4. Problematika de gen în legislație

3.4.1. Cadrul legal actual

Sistemul legislativ moștenit de la regimul socialist s-a schimbat în unele puncte esențiale după 1989, promovând mai pregnant, la nivel de principii, egalitatea de șanse, nediscriminarea și alte măsuri importante de sprijin al femeilor aflate în situații vulnerabile. Promovarea în noua legislație a celor mai avansate prevederi la nivel mondial a fost în mod sistematic luată în considerare.

Noua Constituție, adoptată la 8 decembrie 1991, specifică:

România este teritoriul comun și indivizibil al tuturor cetățenilor ei, indiferent de rasă, naționalitate, apartenență etnică, limbă, religie, sex, opinie, afiliere politică, stare economică sau origine socială” (Art.4).

Nediscriminarea, incluzând cea pe criteriile de gen, este promovată explicit prin stipularea egalității cetățenilor înaintea legii și a autorității publice (art.16), a dreptului de a vota și a fi votat (art.34 și 35), a dreptului la educație (art.32). Dreptul nelimitat la muncă este asigurat prin garantarea nediscriminării în toate sferile activității economice: salarii egale, măsuri de protecție a muncii, siguranță și igienă cu referiri specifice la femeii (art.38).

Codul Muncii adoptat în 1972 și modificat în 1990 conține multe asemenea drepturi specifice. Este înalt apreciată munca femeii, asigurându-i-se acesteia dreptul de a ocupa orice poziție la locul de muncă, în conformitate cu pregătirea și capacitățile sale, impunându-se totodată adoptarea măsurilor necesare pentru crearea condițiilor favorabile dezvoltării personalității. Principiul nediscriminării salariale pe criteriile de gen este inclus în mod explicit (I. Zlătescu Moroianu, 1997a).

Legislația muncii și protecției sociale conține, în afara principiului egalității, alte reglementări cu referire directă la drepturile femeii, cu intenția de a oferi o protecție adecvată condiției sale. I. Zlătescu Moroianu estimează acest aspect chiar ca o formă de discriminare pozitivă (1997a).

Codul Familiei, încă valabil, cu unele modificări adoptate după 1989, prevede în mod explicit deplină egalitate între sexe în relațiile de familie în sfera relațiilor personale și patrimoniale, ca și în exercitarea drepturilor și îndatoririlor părintești.

Așa cum vom vedea într-un alt capitol, legile care reglementează asigurarea socială prevăd drepturi speciale pentru femeile angajate în muncă.

În rezumat, procesul legislativ, din perspectiva drepturilor femeii, a urmat după anul 1989 următoarele direcții:

- a) Păstrarea principiilor care afirmă egalitatea dintre femei și bărbați, stipulate în legislația anterioară. În același timp, aceste principii au căpătat formulări mai adecvate în raport cu noile principii de organizare a societății românești după 1989.
- b) Completarea unor carențe legislative, mai ales a celor care au devenit evidente datorită schimbărilor sociale și economice produse.
- c) Ratificarea rapidă a convențiilor internaționale. Regimul socialist a fost deja foarte activ în adoptarea acestor prevederi, pentru a-și arăta independența și a-și asigura sprijinul Occidentului. Astfel, următoarele documente legislative au fost adoptate la diferite momente de timp:
 - Convenția privind reprimarea traficului de ființe umane și exploatarea sexuală (ONU, 1951), ratificată în 1954;
 - Convenția cu privire la consimțământul la căsătorie, vârsta minimă legală pentru încheierea căsătoriei și înregistrarea căsătoriilor (ONU, 1962), semnată de România în 1963 și ratificată în 1992;
 - Pactul cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (ONU, 1966), ratificat în 1974;
 - Convenția drepturilor politice ale femeilor (ONU, 1954), ratificată în 1954;
 - Convenția privind cetățenia femeilor căsătorite (ONU, 1958), ratificată în 1960;
 - Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare a femeii (ONU, 1979), ratificată în 1982;
 - Convenția privind protecția maternității (OIM, 1919), ratificată în 1921;
 - Convenția cu privire la salarizarea egală pe criterii de gen (OIM, 1953), ratificată în 1957;
 - Convenția privind politica de angajare în muncă (OIM, 1964), ratificată în 1973;

- Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeii (OIM, 1981), semnată de România de la bun început;
- Convenția asupra egalității de șanse și a tratamentului egal al salariaților bărbați și femei (OIM, 1983);
- Convenția cu privire la protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Consiliul Europei, 1953), ratificată în 1994.

După 1989, procesul de ratificare s-a accelerat. În prezent, se pare că nu există nici o convenție internațională importantă la care România să nu fi aderat deja.

Noua Constituție stipulează un principiu legal important pentru fundamentarea acestei orientări: convențiile internaționale la care România a aderat primează față de legislația internă. Art. 20 stipulează că prevederile constituționale asupra drepturilor și libertăților cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și tratatele la care România este parte. Dacă nu există o concordanță între acestea și legislația internă, vor prima reglementările internaționale.

Au fost întreprinse eforturi deosebite pentru armonizarea legislației române cu cea europeană. Cu toate acestea, este nevoie de un proces îndelungat și detaliat de armonizare. Procesul de acceptare a României în Consiliul Europei, finalizat în 1993, a constituit un important stimul în acest sens. Dorința României de a fi admisă în Uniunea Europeană și în NATO a amplificat această orientare.

3.4.2. Evaluarea actualului proces legislativ

Din punctul de vedere al reglementării aspectelor de gen, principalele puncte critice ale procesului legislativ nu se referă la spiritul legii și nici la principiile generale, ci la mecanismele de aplicare a legii.

Există un consens larg asupra faptului că o sursă importantă a dificultăților tranziției constă în blocajul instituțional și, într-o oarecare măsură, cultural, cuplat cu o scădere gravă a resurselor financiare, multe dintre obiectivele formulate explicit în programele politice rămânând neatinse datorită capacității limitate în dezvoltarea sistemelor instituționale și a modelelor culturale necesare pentru sprijinul acestora. Una dintre caracteristicile specifice procesului politic din România și cu siguranță și din alte țări în tranziție este ușurința manifestă în adoptarea de legi, principii și programe, în ratificarea convențiilor internaționale, fără existența unor

programe și structuri precise pentru implementarea acestora. Agenda politică a României este plină de bunăvoință, de formulări ale unor obiective și principii generale, dar prezintă un deficit semnificativ în ceea ce privește aplicarea lor practică. Legile adoptate nu sunt aplicate, proiecte de legi rătăcesc prin procesul de legiferare, programele politice nu sunt traduse în acțiune.

După cum s-a menționat deja, legislația socialistă a fost caracterizată de opțiunea pentru o abordare nonjuridică în promovarea nediscriminării. Datorită acestui motiv, legislația a reglementat cel mai adesea egalitatea în termeni abstracti, la nivelul principiilor generale, fără să conțină specificări cu privire la modul concret în care poate fi promovată egalitatea în anumite circumstanțe. Se poate afirma că în acest domeniu legislația socialistă a fost în mod sistematic deprivată de reglementări concrete și de specificarea mecanismelor de aplicare a legii.

Dispariția mecanismelor politice și administrative socialiste a generat o criză în reglementarea relațiilor sociale. De aici și nevoia acută de a dezvolta legislația prin specificație.

Monica Moroianu, avocat în Baroul Avocaților din București, oferă următoarea evaluare globală a legislației existente, din punct de vedere al egalității de șanse:

“Legislația nu conține în mod expres prevederi discriminatorii, dar prin omisiune și, mai adesea, prin ambiguitatea mecanismelor de aplicare a legii sau prin lipsa dorinței de a aplica legea, se ajunge la inegalități, care pot deveni un fenomen, dacă nu este tratat cu atenția cuvenită” (M. Moroianu, 1999, p.45).

În prezent, principala direcție de dezvoltare este includerea în legislație a unor prevederi mult mai specifice împotriva discriminării femeii, însoțite de sancțiunile legale corespunzătoare, precum și dezvoltarea instrumentelor instituționale de implementare a acestor reglementări, conform experienței Occidentului. Această mișcare este absolut necesară, pentru a reflecta creșterea rolului factorului juridic în reglementarea relațiilor sociale, compensându-se astfel descreșterea rolului factorului politic și administrativ.

Este evident că în această nouă etapă dificultățile procesului sunt mult mai ridicate. Introducerea unor principii generale este simplă. Introducerea unor reglementări de o înaltă specificitate este mult mai dificilă, deoarece implică o armonizare mai punctuală a corpului legislativ și o construcție instituțională și culturală: crearea instrumentelor instituționale de aplicare a legii, complementar cu dezvoltarea unei noi culturi a acestor reglementări.

În acest context, putem înțelege controversele actuale și lentoarea percepută în procesul legislativ, ca și nemulțumirea generală creată de rezultatele acestuia. Pe de o parte, apare tentația de a rezolva toate problemele prin promovarea de legi în termeni largi, conținând mai ales principii generale, așa-numitele legi-cadru. Aceste legi oferă cu siguranță un cadru legislativ de abordare, dar cel mai adesea nu oferă reglementări specifice sau instrumente juridice de abordare a diverselor cazuri. Datorită acestui motiv, se prefigurează o anumită insatisfacție față de o asemenea modalitate de abordare a problemelor. Pe de altă parte, prevederile legale rămân nefuncționale datorită lipsei unui sistem instituțional de aplicare a lor, limitelor competenței persoanelor implicate în aplicarea actului de justiție, precum și deficitului de cultură specifică asociată acestui mecanism.

Sunt multe situații în care incapacitatea sistemului public de a reforma mecanismele existente și de a promova noi soluții instituționale influențează negativ constituirea unei agende politice operaționale. Conștientizarea dificultăților de implementare reprezintă un factor inhibitor pentru inițiativele de rezolvare a diverselor probleme, inclusiv a celor privitoare la situația femeii.

Lentoarea sistemului nu este cauzată în primul rând de rezistențe sociale și culturale în rezolvarea problemelor, ci este mai degrabă efectul unor resurse instituționale și financiare limitate. Multe proiecte politice care promovează soluții la diverse probleme specifice femeilor nu sunt finalizate, nu pentru că se referă la femei, ci pentru că, la fel ca în cazul altor obiective politice, nu sunt identificate instrumentele și resursele adecvate pentru realizarea lor. Unele acte legislative au fost blocate în procesul de legiferare mai ales datorită acestor motive. De aceea presiunea exercitată de societatea civilă și de organizațiile de femei se caracterizează mai degrabă printr-un nivel scăzut, datorită conștiinței că dificultatea promovării diferitelor proiecte nu este determinată în principal de o atitudine antifeministă, ci se datorează unui blocaj mai general.

În prezent sunt în discuție în parlament mai multe proiecte de lege cu referire la situația femeii: ***Legea egalității de șanse pentru bărbați și Femei, Legea privind anumite schimbări ale Codului Penal cu referire la violența domestică, Legea privind anumite schimbări din Codul Penal cu referire la abuzul sexual, Legea decriminalizării prostituției.***

Cea mai importantă încercare de a promova legislativ drepturile femeii o reprezintă *Legea pentru egalitatea șanselor pentru bărbați și femei*. Proiectul ei a fost adoptat de guvern și supus discuției parlamentului.

Această lege intenționează a fi o expresie modernă a principiului nondiscriminării în legislația românească. Se speră, prin adoptarea ei, să se impună o nouă morală în relațiile femei-bărbați în toate domeniile vieții sociale, mai ales în relațiile de muncă. Deși în mod formal conținutul legii se adresează sectorului administrativ și partenerilor sociali, se intenționează crearea unor obligații politice și morale atât pentru structurile publice, cât și pentru cele private. Proiectul de lege urmărește oferirea unei garanții a egalității de șanse în toate domeniile vieții sociale și stipulează “obligația autorității publice de a acționa pentru implementarea corespunzătoare a acestui principiu”.

Discriminarea directă și indirectă pe criterii de gen este definită după cum urmează:

“... discriminarea directă se referă la orice diferențiere, excludere sau restricție fără vreo bază legală, violând drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Diferențierea, excluderea sau restricția care derivă din reglementări, prevederi sau practici uzuale și efectele pe care le generează, le facilitează sau prin care afectează individul, indiferent de apartenența de gen, constituie o discriminare indirectă.”

Proiectul de lege interzice orice formă de discriminare directă sau indirectă pe criterii de gen în sfera relațiilor de muncă, cu privire la: încheierea, suspendarea, modificarea sau terminarea serviciului; stabilirea și modificarea salariului; alte drepturi sociale în afara celor salariale; pregătire profesională, reciclare sau recalificare; promovare profesională; orice alte condiții de lucru. De asemenea, proiectul de lege încearcă să excludă și “hărțuirea sexuală în instituție sau în orice alt loc în care persoanele își efectuează datoriile de serviciu, ca și orice alt comportament cu conotații sexuale care violează demnitatea personală”.

Referirile la sancțiunile și compensațiile garantate celor care se dovedesc a fi subiectul discriminării sau hărțuirii sexuale la locul de muncă ocupă un spațiu semnificativ în proiectul de lege.

Unii specialiști au exprimat rezerve față de o astfel de lege. Aceste rezerve reflectă starea generală de nemulțumire față de adoptarea unor reglementări legislative care se reduc la principii generale, fără specificarea unor situații concrete și a unor instrumente de intervenție. Există totodată teama față de posibile efecte perverse ale unei astfel de abordări: ea ar putea induce impresia că problemele au fost juridic soluționate, situația reală rămânând însă la fel de puțin reglementată ca și până acum; ar putea crea sentimentul unei frustrări colective față de incapacitatea sistemului legal de a acționa eficient în soluționarea problemelor concrete.

Monica Macovei, membră a Baroul București, face următorul comentariu asupra acestei legi:

“Adoptarea unei singure legi a egalității de șanse – soluție avută în vedere de anumite cercuri guvernamentale – nu este o soluție dezirabilă. Este evidentă imposibilitatea de a rezolva problema egalității de șanse în toate sectoarele sociale și politice printr-o singură lege. De aceea, o astfel de lege ar fi ineficientă, reprezentând un act pur formal, deoarece nu ar avea mijloacele necesare implementării. Din punct de vedere legal, soluția este de a introduce prevederi specifice în legile care reglementează diferitele sectoare sociale, alături de inițierea unor politici publice care ar trebui să compenseze pentru lipsa normelor și să limiteze practicile discriminatorii care apar datorită eșecurilor legislative” (M. Macovei, 1999).

O a doua rezervă se referă la teama față de o intervenție excesivă a sistemului legislativ în soluționarea diferitelor situații concrete. Există un sentiment larg împărtășit că majoritatea problemelor legate de o posibilă discriminare ar trebui rezolvate mai mult prin mijloace extrajudiciale: atitudinea comunității, mecanisme de parteneriat. O asemenea rețineră este întărită și de imaginea publică negativă a modului de funcționare a sistemului legislativ în România: costuri ridicate, timp îndelungat de rezolvare a unei probleme, distorsiuni frecvente ale aplicării legii, tendința unei antagonizări a conflictului caracteristică procedurilor juridice, descurajarea prevenirii acutizării problemei și a stabilirii unei înțelegeri în fazele incipiente ale problemei. Mai mult, transferul problemelor personale pe o agendă publică nu pare a fi prea atractiv. Unele procese de hărțuire sexuală din SUA au fost percepute negativ în România, ceea ce explică multe dintre rezervele față de introducerea în proiectul de lege a prevederilor privind acest domeniu.

*

* *

Devine din ce în ce mai clar faptul că dezvoltarea capacității instrumentului legislativ în promovarea egalității de șanse trebuie făcută prin eforturi susținute și simultane, pe următoarele patru direcții:

- a) Dezvoltarea unor reglementări specifice pentru diverse tipuri de situații. În această direcție, este esențială asimilarea experiențelor legislative ale altor țări, în mod special a reglementărilor europene.
- b) Dezvoltarea unui sistem instituțional specific, atât juridic, cât și de asistență socială, care să implementeze legea, să prevină încălcarea drepturilor femeii și să intervină asupra consecințelor unor astfel de acte. Sistemul instituțional pare a fi o variabilă

- cheie în proces, necesitând o atenție specială, datorită complexității sale.
- c) Instruirea profesională a persoanelor implicate în sistemul de aplicare a legii. Deși s-a făcut un progres semnificativ în pregătirea profesională a poliției, procuraturii și angajaților din justiție, încă mai persistă o discrepanță între capacitățile profesionale și cerințele aplicării noilor reglementări. Este important, de exemplu, ca procesul de formare a acestor specialiști să se bazeze pe module privind drepturile omului, deontologia profesională, psihologie, sociologie și asistență socială. Dezvoltarea profesională a personalului implicat în promovarea egalității de șanse și a drepturilor omului trebuie sprijinită printr-o amplă dezvoltare culturală.
 - d) Continua educare a comunității în ansamblul ei în spiritul drepturilor omului și, în mod specific, referitor la situația femeii. Este necesară o conștientizare mai bună la nivel comunitar a problematicii femeii: promovarea aspectelor de gen nu numai pe agenda politică, dar, mai larg, pe agenda publică. O cultură sensibilă la aspectele de gen trebuie să fie activ promovată.

3.5. Agențiile internaționale

Dorința expresă de a adopta declarațiile Națiunilor Unite și tratatele internaționale, mai ales în domeniul drepturilor omului, este un indicator clar al deschiderii României față de dezvoltarea unei noi ordini legale, politice și morale. O astfel de atitudine este în concordanță cu linia tradițională a politicii duse de țara noastră, de promovare a modernizării prin absorbția unor modele deja implementate la nivel internațional.

În domeniul egalității de șanse, ca și în alte domenii, agențiile internaționale și regionale au jucat un rol foarte important în procesul de tranziție în România. România a avut de la începutul tranziției o orientare accentuată spre asimilarea reglementărilor internaționale și spre atragerea suportului internațional. A IV-a Conferință Internațională asupra Drepturilor Femeii, care s-a desfășurat în Beijing în 1995, a avut un rol deosebit în promovarea egalității de șanse în țara noastră. Pe de o parte, "mașinăria națională" pentru promovarea femeii a fost întărită ca răspuns la solicitările Conferinței, iar pe de altă parte, Planul național de acțiune pentru promovarea femeii a fost dezvoltat pe baza platformei de la Beijing, semnată de Guvernul României.

Datorită dificultăților neașteptate ale tranziției, încă de la început România a primit un considerabil sprijin internațional pentru reformele în care s-a angajat. Începând din anul 1990, s-au stabilit reprezentanțe ale unor agenții internaționale în România: UNICEF, UNDP, UNFPA, ILO, acestora alăturându-li-se reprezentanții Comisiei Europene. De asemenea, este activă o reprezentanță USAID. Aceste agenții au avut un rol important în dezvoltarea unor programe variate, inclusiv privind problematica de gen.

Încă din 1990 în România a funcționat Reprezentanța Specială UNICEF, care a dezvoltat și sprijinit în parteneriat o varietate de programe în folosul mamei și copilului: sănătatea reproducerii, ocrotirea copilului, combaterea abandonului copilului, protecția copiilor abandonați, reforma sistemului de declarare și înregistrare a abandonului copilului, combaterea violenței împotriva femeii și copilului, dezvoltarea asistenței sociale.

UNDP a dezvoltat un program comprehensiv de promovare a egalității de șanse, care s-a accentuat după Conferința de la Beijing. Unele dintre cele mai importante inițiative ale UNDP sunt: oferta de a sprijini Guvernul României în dezvoltarea și implementarea Strategiei naționale și Planului de acțiune pentru egalitatea dintre sexe, editarea unui raport cu privire la situația femeii în România (*Statutul femeii în România, 1997-1998*, UNDP, 1999) și lansarea a două proiecte – un proiect pilot *Activizarea economică a femeilor din zone rurale* (1998-2001) și proiectul de realizare a *Statisticii de gen* (1999-2000).

UNFP (Fondul Națiunilor Unite pentru Populație) a fost, de asemenea, activ în sprijinirea dezvoltării politicilor privind sănătatea reproducerii.

Organismele regionale, Uniunea Europeană prin programul PHARE și Consiliul Europei au sprijinit o serie de programe în aceste domenii. Principala direcție de acțiune era reforma în diverse arii și sporirea conștientizării și sprijinului pentru dezvoltarea societății civile.

USAID reprezintă principala sursă a unui program comprehensiv privind sănătatea reproducerii, dar a sprijinit și alte programe, fie direct, fie prin alte organizații internaționale de tipul UNICEF-ului.

ILO a oferit suport tehnic în special pentru dezvoltarea legislației de muncă.

Unele guverne occidentale, inclusiv Guvernul Japoniei, au oferit la rândul lor suport pentru anumite programe. Ca să ne limităm doar la un exemplu, programul olandez MATRA a oferit suport pentru realizarea unui pachet de cursuri privind egalitatea de șanse și problematica femeii din perspectiva femeilor jurnaliste din România.

Sprijinul agențiilor internaționale a acționat la diferite niveluri. Primul nivel, în care rezultatele au apărut mult mai rapid, este dezvoltarea

legislației. Al doilea nivel îl reprezintă sprijinul pentru dezvoltarea instituțiilor publice și a capacităților statului de a dezvolta și implementa strategii și programe. Al treilea nivel a acoperit dezvoltarea societății civile și a capacității acesteia de a se organiza și a deveni un factor activ în procesul de dezvoltare socială.

Pe ansamblu, se poate estima că intervenția agențiilor internaționale și regionale a avut un efect pozitiv. A accelerat în mod substanțial procesele legislative, instituționale și culturale de promovare a problematicii de gen pe agenda politică, a susținut dezvoltarea capacităților politice și culturale în acest domeniu.

Se poate estima că a existat o convergență completă între procesul de promovare a femeii la nivelul instituțiilor internaționale și regionale și dinamica socio-culturală a societății românești. Pe terenul unui asemenea consens, se pot însă detecta și unele diferențe de perspectivă și, mai ales, de stabilire a priorităților. Mai pot fi identificate, de asemenea, unele dificultăți în absorbția sprijinului internațional, cu efecte adverse asupra eficienței acestuia. În principal, cel mai negativ factor s-a dovedit a fi dificultățile de realizare a unui parteneriat eficient cu organizațiile internaționale în identificarea nevoilor reale și în proiectarea programelor de acțiune. S-au înregistrat dificultăți de comunicare și stabilire a unei cooperări fructuoase între diversele segmente ale aparatului guvernamental și agențiile internaționale. Cele mai modeste rezultate s-au obținut când agențiile internaționale au încercat să organizeze singure diverse programe sau au încercat să forțeze impunerea punctelor de vedere ale specialiștilor lor.

3.6. Sectorul nonguvernamental

Sectorul nonguvernamental joacă un rol important în conștientizarea colectivă a problematicii femeii, în identificarea surselor de discriminare a femeii, în mobilizarea opiniei publice. El a câștigat un rol important ca partener al instituțiilor naționale și internaționale, promovând interesele femeilor. În același timp, sectorul nonguvernamental a devenit o școală importantă în stimularea activismului femeilor în viața publică.

Și în acest domeniu, moștenirea lăsată de regimul socialist a fost tot una negativă. Singura organizație de femei acceptată de regimul socialist era în esență o instituție cu o funcție pur simbolică: de a dovedi importanța acordată femeilor de către regim. Îndeosebi în ultimii 10 ani ai perioadei socialiste, organizația națională a femeilor nu a avut nici o activitate reală de promovare a femeii, rezumându-se la un rol propagandist-decorativ. Nu

este deci surprinzătoare dispariția de la sine a organizației comuniste a femeilor imediat după revoluția din 1989. Puținele încercări de a reface această organizație nu au întrunit nici un sprijin în masa comunității, fiind chiar întâmpinate cu ostilitate.

După 1989 au apărut multe organizații nonguvernamentale de femei, atât la nivel local, cât și la nivel național. Raportul publicat recent de reprezentanța UNDP în România listează 54 de ONG care se ocupă de aspecte de gen (*Statutul femeii în România*, 1999): 26 au ca obiectiv promovarea femeii (unele dezvoltând activități legate de dezvoltarea profesională – avocați, jurnaliști, oameni de afaceri, doctori, asistente medicale); 4 se centrează pe drepturile omului, două se centrează pe studii pe probleme de gen, iar celelalte oferă servicii de asistență socială. Este important să adăugăm aici unele organizații centrate mai general pe promovarea drepturilor omului, active și în promovarea drepturilor femeii.

Pot fi identificate patru zone în care ONG-urile s-au dovedit a fi active în mod special:

a. Promovarea drepturilor omului în procesul legislativ. Cea mai importantă contribuție s-a înregistrat în procesul de dezvoltare a noii legislații. În ultimii ani, din ce în ce mai frecvent, forumurile diverselor ONG-uri au adoptat propuneri pentru îmbunătățirea legislației cu relevanță asupra situației femeii. Parlamentul și guvernul cer adesea opinia ONG-urilor asupra diferitelor probleme, fără însă ca o asemenea practică să fie sistematică. Astfel, în 1997, Comisia Parlamentară pentru Promovarea Drepturilor Omului a invitat organizațiile nonguvernamentale de femei să-și prezinte opinia asupra unui proiect de lege prin care avortul era scos în afara legii. Ca urmare a acestor discuții, propunerea a fost respinsă. Proiectul de lege cu privire la decriminalizarea prostituției a fost, de asemenea, discutat cu reprezentante ale ONG.

Pe subiecte specifice legate de drepturile omului s-a întreprins mult mai puțin. Unele ONG au oferit consultație juridică pentru rezolvarea problemelor personale, dar acest tip de activitate se desfășoară mai degrabă în regim de excepție. De exemplu, în cadrul Centrului pilot pentru protecția victimelor violenței domestice (creat de MMPS), două ONG-uri specializate în drepturile omului au oferit consultanță femeilor în nevoie. Institutul Român pentru Drepturile Omului a publicat în 1997 o colecție de articole și extrase din legislația internă și internațională: *Drepturile femeii – egalitate și parteneriat*.

Nu putem menționa însă nici o intervenție a vreunei organizații nonguvernamentale în vreun caz paradigmatic de violare a drepturilor femeii.

b. Promovarea intereselor femeii în domenii profesionale. Unele dintre cele mai active organizații de femei sunt dezvoltate pe arii profesionale. Organizația femeilor jurnaliste, de exemplu, a făcut eforturi semnificative pentru a crește sensibilitatea față de problemele de gen în mass-media. Organizația "moașelor" a fost foarte activă în relansarea acestei profesii abolite pe perioada comunistă și creșterea contribuției profesiei la promovarea sănătății reproductive. Organizațiile femeilor de afaceri sunt de asemenea active în promovarea femeilor din această arie profesională.

c. Asistența socială. Cele mai multe organizații nonguvernamentale de femei își centrează activitatea pe promovarea sănătății reproducerii, prevenirii abandonului copilului, educarea tinerelor fete, asistența socială pentru persoane vârstnice.

d. Studii de gen. Există două organizații active în acest domeniu. Ele au publicat o serie de cărți și periodice. Societatea de Analize Feministe AnA a început să publice o revistă al cărei profil îl constituie studiile feministe și a realizat unele studii privind reprezentarea femeii în manualele școlare.

În ciuda progreselor realizate în ultimii ani de către organizațiile nonguvernamentale de femei, se înregistrează o anumită "criză de creștere" a acestora. Următoarele puncte critice în activitatea organizațiilor nonguvernamentale de femei pot fi identificate:

a. Opțiunea tematică. Mișcarea femeilor pare a se confrunța cu un dezechilibru tematic: politici sociale *versus* legislație și reprezentare. Este surprinzător faptul că, într-o perioadă de crize grave economice și sociale, majoritatea organizațiilor nonguvernamentale s-au concentrat asupra aspectelor legale și a reprezentării femeii pe arena politică, practic ignorând domeniul politicilor sociale. Femeile suferă adesea datorită lipsei resurselor elementare, accesului din ce în ce mai scăzut la servicii de sănătate, inclusiv la serviciile de planificare familială, nesiguranței/lipsei locurilor de muncă, violenței, dependenței economice severe, condițiilor improprii de locuit, serviciilor de îngrijire a copilului insuficiente, hărțuirii sexuale la locul de muncă, lipsei serviciilor sociale care le-ar ajuta să rezolve situațiile grave cu care se confruntă. Adesea se simt marginalizate într-o economie în prăbușire și ignorate sau insuficient protejate de un stat care se retrage progresiv din funcțiile sale sociale. În fapt, mișcarea organizațiilor nonguvernamentale a dovedit a avea o capacitate scăzută de abordare a problemelor celor mai urgente cu care femeile se confruntă. Ele au fost practic inactive în promovarea unor politici sociale care să vină în sprijinul femeilor afectate grav de dificultățile tranziției. În acest context, promovarea unor drepturi ale omului abstracte nu poate fi percepută ca o prioritate. De

aceea, implicarea unor organizații nonguvernamentale în susținerea unor puncte de vedere articulate cu privire la politicile sociale de sprijin al femeii reprezintă în cel mai bun caz o excepție fericită.

Problema se agravează când considerăm unele discursuri feministe. În contextul problemelor grave și brutale cu care se confruntă femeile în viața de zi cu zi, discutarea unor stereotipuri sexiste din manualele școlare pare a fi o preocupare pentru femeile care nu au de întâmpinat dificultăți serioase. Importul unor subiecte feministe la modă în societățile occidentale a fost perceput ca fiind mai degrabă un semn al incapacității de a formula problemele cu adevărat importante pentru societatea noastră.

Într-un program de televiziune, membra unei organizații feministe a folosit următorul exemplu pentru a ilustra practicile discriminatorii existente în societatea românească, în ceea ce privește femeia: în Suedia există facilități pentru schimbarea scutecelor copilului atât în toailete pentru bărbați, cât și în cele pentru femei. Aceasta constituie o recunoaștere a responsabilității egale pe care bărbații și femeile o au în creșterea copilului. În concluzie, atâta vreme cât în România nu vor exista astfel de facilități în toailete publice pentru bărbați, acesta va fi un simptom al lipsei unei dorințe reale a societății românești în adoptarea unei atitudini nediscriminatorii. Reacția celorlalți participanți, atât femei, cât și bărbați, a fost mai degrabă ironică. În România nu avem astfel de facilități nici măcar în toailete publice pentru femei. Comunitatea se confruntă cu probleme mult mai serioase și mai urgente decât rearanjarea toaletelor publice într-o manieră nediscriminatorie.

Organizațiile nonguvernamentale pun în mod normal un accent special pe promovarea problematicii femeii pe agenda publică. Există însă un deficit cronic în ceea ce privește implicarea organizațiilor de femei în rezolvarea problemelor la nivel local. Actualul proces de descentralizare administrativă creează un nou cadru pentru lărgirea parteneriatelor locale și pentru dezvoltarea de inițiative în rezolvarea problemelor concrete ale femeilor. Ne putem aștepta că includerea femeilor în parteneriate locale va lua forme cu totul diferite decât cea a organizațiilor nonguvernamentale la nivel național. Experiența la acest nivel este însă practic inexistentă.

b. Handicapul competenței. În timpul primilor ani ai tranziției, sectorul nonguvernamental a fost caracterizat mai mult de bunăvoință, decât de competență. Destul de frecvent organizațiile nonguvernamentale, inspirându-se din idealurile privind drepturile omului promovate de organizațiile internaționale, nu au reușit să le adapteze pe acestea, în mod adecvat, la specificul realității românești, rămânând la nivelul principiilor abstracte.

“Incapacitatea de a depăși nivelul principiilor abstracte și al cerințelor prea generale și nespecifice, cât și redundanța discursului feminist au reprezentat o sursă importantă a dezacordurilor existente în discutarea situației femeii” (membră a conducerii PSDR).

În diverse discuții, mulți au considerat că principalul factor în încetinirea procesului de dezvoltare a organizațiilor nonguvernamentale de femei și în impactul nesatisfăcător al acestora asupra publicului și a procesului politic este capacitatea limitată de formulare a problematicii specifice a femeii în România:

“Din nefericire, aceste organizații sunt încă slabe și imature, neavând suficientă experiență și putere pentru a provoca o schimbare pozitivă în statutul femeii” (Mariana Brucher, 1999).

c. Perspectiva socială. Din punct de vedere social, marea majoritate a organizațiilor de femei au fost inițiate de la nivelul clasei de mijloc și superioare, reproducând diferențele culturale existente între cele două lumi care constituie România de astăzi. Organizațiile promovate de la nivelul masei colectivității, ca și cele promovate de înseși grupurile care se confruntă cu probleme dificile sunt aproape cu desăvârșire inexistente. Lipsa de comunicare dintre segmentul modernizat și de succes al populației și segmentul marginalizat care se confruntă cu probleme sociale și economice extreme, având un deficit educațional semnificativ și oscilând între procesele de dezorganizare socială și de reîntărire a unor stereotipuri tradiționale, se regăsește cu claritate în prăpastia dintre organizațiile nonguvernamentale acționând pentru promovarea drepturilor femeii și masele de femei pe care ar trebui să le reprezinte. Clasa de mijloc suferă, la rândul său, din cauza dificultăților tranziției, dar are o altă perspectivă asupra situației. Din acest motiv, capacitatea acesteia de a înțelege perspectiva segmentului sărac și deznădăjduit al populației este în mod sever limitată. Este evidentă sensibilitatea scăzută a organizațiilor nonguvernamentale față de problemele extrem de grave ale grupului femeilor sărace. În mod frecvent, problemele formulate sunt, de fapt, problemele femeilor aflate în poziții medii sau superioare din punct de vedere profesional. Subiectele feminismului occidental sunt mult mai relevante pentru acest segment social mic decât pentru masa de femei care se confruntă cu dificultățile grave ale tranziției.

O importantă direcție de dezvoltare ar fi depășirea viziunii înguste a claselor mijlocii și superioare, reprezentate aproape în exclusivitate în mișcarea organizațiilor nonguvernamentale, și adoptarea unei viziuni care să exprime experiența largă și diversificată a întregii populații feminine.

Trecerea de la organizații elitiste la organizații dezvoltate în masa comunității, adresându-se direct problemelor sociale concrete și incluzând femei din medii și comunități sociale diferite, reprezintă o problemă esențială. Acest defazaj se reflectă într-o situație deosebit de semnificativă. În momentul de față, nu există nici un fel de organizații ale femeilor în zonele rurale. Explicația conform căreia acest lucru s-ar datora unui activism scăzut al femeilor din mediul rural este infirmată de un alt fapt: în alegerile locale, mai multe femei au fost alese ca primari sau consilieri locali în zonele rurale decât în cele urbane. De aceea se pare că satul ar fi mult mai potrivit pentru sprijinul participării femeii, deși până acum această participare este înțeleasă la nivel politic și mai puțin la nivelul organizațiilor nonguvernamentale.

d. Probleme organizaționale. Capacitatea limitată de mobilizare socială și de organizare eficientă constituie un factor negativ important în mișcarea de femei. După cum afirmă multe dintre femeile aflate în poziții de conducere, capacitatea organizațiilor nonguvernamentale de femei de a comunica și coopera între ele este încă foarte scăzută. Cele câteva încercări de instituire a unor forme naționale de organizare nu au avut până acum decât rezultate modeste. Aici poate fi identificată una dintre explicațiile influenței lor limitate asupra comunității și asupra instituțiilor publice.

e. Dinamica resurselor financiare. Încă de la începutul tranziției, organizațiile românești au fost inițiate și sprijinite financiar de către organisme sau organizații nonguvernamentale internaționale, depinzând aproape în totalitate de resurse financiare externe. Există patru surse importante de finanțare externă:

- Organismele internaționale: UNDP, UNICEF etc.
- Organismele europene: Consiliul Europei și mai ales Comisia Europeană. Programul PHARE a demonstrat o predilecție deosebită pentru suportul sectorului nonguvernamental.
- Sprijinul altor state: Statele Unite, Marea Britanie, Suedia, Olanda, Franța etc.
- Organizații nonguvernamentale occidentale care au preferat cooperarea cu organizații nonguvernamentale românești.

Capacitatea limitată de atragere a resurselor financiare interne reprezintă un factor inhibitor în dezvoltarea sectorului nonguvernamental. Testul crucial al viabilității sectorului nonguvernamental românesc îl va constitui schimbarea raportului dintre sursele de finanțare externă și internă. Pe de o parte, organizațiile nonguvernamentale românești trebuie să dezvolte strategii de mobilizare a fondurilor interne, iar pe de altă parte,

vor avea de prezentat programe credibile pentru societatea românească. Totodată, sistemul public trebuie să dezvolte mecanisme de cooperare cu organizații private nonprofit, incluzând finanțarea unora dintre activitățile acestora. Pe de o parte, statul are resurse financiare foarte limitate și implicit capacitatea sa de dezvoltare a parteneriatelor cu societatea civilă este minimă. Pe de altă parte, plângerile continue ale unor organizații nonguvernamentale cu privire la sprijinul insuficient acordat de stat pentru activitățile lor ar putea fi mai degrabă o scuză și un indicator al incapacității lor de a atrage resurse.

Schimbarea surselor de finanțare va produce în mod inevitabil schimbări importante în orientarea organizațiilor nonguvernamentale. În primul rând, creșterea finanțării interne va fi asociată inevitabil cu o diminuare substanțială a nivelului de finanțare; sprijinul extern a fost mult mai ridicat în comparație cu ce se va putea acoperi prin contribuții interne. O astfel de schimbare va avea cu siguranță un efect descurajator, determinând o selecție drastică a actualelor organizații și chiar schimbări substanțiale în orientarea lor. În al doilea rând, criteriul credibilității va suferi schimbări majore. Finanțarea din surse publice va fi probabil condiționată de schimbări substanțiale în programele nonguvernamentale care vor fi oferite. Probabil că programele orientate spre rezolvarea diverselor probleme ale comunității vor fi preferate celor de pledare a cauzei diverselor grupuri defavorizate.

f. Tensiuni între sectorul nonguvernamental și instituțiile guvernamentale. Între cele două sectoare poate fi adesea percepută o stare de nervozitate și frustrare reciprocă. Sectorul nonguvernamental reclamă adesea atenția marginală de care se bucură din partea instituțiilor guvernamentale, aparenta lipsă de voință politică în promovarea unei atitudini deschise și suportive. Acest lucru este adevărat mai ales în ceea ce privește organizațiile nonguvernamentale de femei. De exemplu, nici o organizație de femei nu a fost invitată să ia parte la Consiliul consultativ al organizațiilor nonguvernamentale organizat în 1999 de către primul-ministru. Pe de altă parte, instituțiile publice, fiind confruntate cu dificultățile practice ale instituționalizării și instrumentării obiectivelor generale, pe fondul limitării drastice a resurselor, tind să reacționeze negativ la presiunile abstracte ale sectorului nonguvernamental.

Pot fi identificate mai multe cauze ale fracturii de comunicare și cooperare dintre sistemul guvernamental și cel nonguvernamental:

- Decalajul dintre cerințele adesea abstracte, idealiste, ale sectorului nonguvernamental și orientarea inevitabil pragmatică a sistemului guvernamental. Un parteneriat eficient se poate

realiza numai într-un cadru de cooperare între cele două sectoare la nivelul practic al identificării soluțiilor posibile. Responsabilii guvernamentali se plâng frecvent de efectele contraproductive ale amatorismului sectorului nonguvernamental.

- O anumită criză de reprezentativitate a sectorului nonguvernamental. Acesta nu dispune de argumente solide că exprimă efectiv punctul de vedere al societății civile sau cel puțin al unor segmente semnificative ale acesteia.
- Incapacitatea sistemului guvernamental de a organiza un proces consultativ extins. Presiunea pentru o reformă rapidă în toate sectoarele sociale a produs în mod paradoxal o deschidere scăzută pentru consultarea publică. Adoptarea pripită a reformelor instituționale, ca și presiunea creată de puterea grupurilor politice în procesul de luare a deciziilor au determinat adeseori o respingere a procesului consultativ. În multe situații, instituțiile publice au pretins că presiunea timpului explică deficitul de consultare cu diferite segmente ale comunității. Tipică pentru aceasta este disputa legată de practica guvernelor de a limita prerogativele legislativului, prin promovarea de ordonanțe de urgență. Cu precădere în 1997-2000, guvernul a fost acuzat de forțarea legislativului prin recurgerea abuzivă la astfel de practici, depășind prevederile constituționale. Cu atât mai mult, consultarea organizațiilor nonguvernamentale este percepută adesea ca fiind consumatoare neproductivă de timp.
- Faptul că guvernele s-au bazat mai mult pe competența străină decât pe cea internă și pe procesul democratic scade și mai mult deschiderea către organizațiile nonguvernamentale.

Dificultățile de comunicare și cooperare dintre sistemul public și organizațiile nonguvernamentale trebuie înțelese în contextul mai general al tranziției, caracterizat de multiple dificultăți de comunicare între sistemul politic și societatea civilă.

3.7. Sindicatele

Imediat după 1989, în România se înregistrează o adevărată explozie a mișcării sindicale. În locul sindicatului unic controlat de partid și incapabil să promoveze interesele angajaților, s-a produs o dezvoltare rapidă a mișcării sindicale atât la nivelul întreprinderilor și ramurilor economice, cât și la nivel național. Sindicatele au devenit o forță importantă

în dialogul dintre guvern și salariați. În fapt, sindicatele au reprezentat cel mai important canal de manifestare al societății civile în perioada tranziției.

În ceea ce privește interesele femeilor, sindicatele au în anumite zone contribuții importante, în vreme ce în alte zone intervenția lor rămâne marginală.

Inițial sindicatele și-au concentrat activitatea pe solicitarea de beneficii economice generale: păstrarea locului de muncă și negocierea salariilor. Aceste două obiective majore au devenit, în mod inevitabil, o prioritate, în condițiile colapsului nivelului de trai, după anul 1990. Totodată, confederațiile sindicale au fost foarte active în procesul de elaborare a principalelor documente legislative referitoare la relațiile de muncă.

În aceste circumstanțe, este de înțeles faptul că sindicatele au acordat o atenție mai mică reglementărilor specifice ale condițiilor de muncă, inclusiv celor cu privire la poziția femeii la locul de muncă. Respectarea drepturilor femeii la locul de muncă ocupă deocamdată o poziție marginală pe agenda activităților uniunilor sindicale.

Singurele excepții notabile sunt cele cu privire la sprijinul drepturilor colective în ramurile în care forța de muncă feminină este predominantă. Femeile sunt reprezentate în aceste ramuri în mod semnificativ la nivelul conducerii sindicatelor. În unele federații sindicale, cum sunt cele ale poștei și comunicațiilor, condițiile de muncă pentru femei au constituit obiectul unor clauze speciale în contractele de muncă, negociate cu o comisie specială alcătuită în majoritate sau, uneori, în exclusivitate din femei.

Relativa neglijare a problematicii femeii pe agenda activităților sindicale poate fi atribuită următoarelor circumstanțe. În primul rând, sindicatele sunt în mod deosebit active și eficiente în acele sectoare economice caracterizate prin putere social-economică ridicată, în care forța de muncă masculină este predominantă – minerit, oțelării, construcții de mașini, sistemul energetic, transport. Interesele sectoarelor din industria ușoară și servicii, în care predomină femeile și care au o putere economică și socială scăzută, nu au constituit o prioritate pentru activitățile sindicale. În al doilea rând, trebuie semnalată prezența slabă a uniunilor sindicale în proaspătul sector privat. Întreprinderile particulare mici și mijlocii sunt slab sindicalizate. Din acest motiv, sindicatele pot face extrem de puțin pentru prevenirea abuzurilor de la locul de muncă în acest sector. În sfârșit, s-a acordat atenție mai ales problemelor elementare ale angajării în muncă, existenței unui loc de muncă și nivelului salarial, și mai puțin calității condițiilor de muncă.

În ultimul timp, se constată o creștere a preocupărilor confederațiilor sindicale pentru problematica femeii. Cele mai multe

confederații sindicale au o femeie vicepreședinte, aceasta fiind responsabilă pentru promovarea intereselor specifice ale femeii. În momentul în care economia României va ajunge la un oarecare echilibru, se așteaptă ca sindicatele să-și sporească rapid contribuția la asigurarea respectării drepturilor femeii în relațiile de muncă și promovarea unor condiții de muncă și de viață adecvate. Se pare că se produce o accelerare a promovării problematicei femeii pe agenda uniunilor sindicale.

Receptivitatea guvernului față de organizațiile sindicale de femei este mult mai mare decât cea față de organizațiile nonguvernamentale. De exemplu, Departamentul pentru promovarea femeii și a politicilor pentru familie (din cadrul MMPS) a semnat un acord de cooperare cu organizațiile de femei din cele mai importante confederații sindicale cu privire la angajarea femeilor. Acest acord stipulează organizarea unor activități comune de promovare a egalității de șanse la locul de muncă și a unor programe comune de pregătire pentru membrii sindicatelor, în vederea promovării nediscriminării pe criterii de gen.

3.8. Mass-media

În societatea contemporană, mass-media reprezintă un instrument extrem de important în formarea mentalității colective și modelarea programelor politice. Până în prezent, procesul de promovare a aspectelor de gen în programele mass-media este considerat de cei mai mulți actori sociali ca fiind nesatisfăcător.

Prezența subiectelor cu privire la situația femeii în cotidiene este mai degrabă o excepție. Există părerea că deseori capacitatea acestora de a analiza problemele sociale este relativ scăzută, atenția lor fiind focalizată pe evenimentele economice și politice, considerate a fi de mai mare interes pentru public.

Ca urmare a unei combinații de factori, incluzând orientarea spre senzational, presa cotidiană prezintă tendința de a promova stereotipuri legate de apartenența de gen (Proiectul "Politici": Concluzii ale monitorizării presei în perioada decembrie 1996–decembrie 1997). Conform acestei analize și altor analize similare, presa pare a fi populată de următoarele tipuri de femei:

- a) Femeile ca obiecte sexuale. Liberalizarea sexuală a mass-media, ca reacție într-o anumită măsură la puritanismul comunist, a fost caracterizată de o explozie a prezentării femeii ca obiect sexual. Sunt trei situații diferite în care femeile sunt prezentate în această

perspectivă. În primul rând, folosirea femeilor ca profesioniste în industria de exploatare sexuală: începând cu reclamele pentru "hot line" și sfârșind cu anunțurile aproape nedisimulate pentru prostituție. În al doilea rând, istorii senzaționale ale unor cazuri de prostituție și proxenetism. Ca regulă, aceste istorii prezintă prostituția într-o lumină umană negativă: drama prostituatelor și îndeosebi prostituarea femeilor românce în alte țări. Adesea se înregistrează o puternică tendință de "înovărire a victimei". Se poate estima că prostituția reprezintă problema specific feminină cea mai prezentă în presă. Maniera de prezentare are un efect demoralizator: drama femeilor prinse în rețele de prostituție. În mod neintenționat, mass-media contribuie astfel la formarea unei imagini publice negative a femeii. În al treilea rând, chiar și femeile "normale" sunt adesea prezentate ca fiind în mod predominant ființe sexuale, apetitul presei pentru povești cu conotații sexuale fiind foarte crescut. Revistele sunt pline de femei tinere, frumoase și atractive, însoțind oameni de afaceri bogați. Dacă bărbații sunt cel mai adesea prezentați ca oameni de carieră și tați de familie, femeile, chiar și cele care ocupă poziții profesionale de prestigiu, tind să fie ilustrate într-un mod sexual.

- b) Femeile victime, obiecte ale violenței, mai ales ale violenței sexuale. Apetitul pentru violență al presei este, de asemenea, foarte ridicat. Explicația oferită de managerii diferitelor publicații este că "asta dorește publicul". Chiar dacă multe dintre cazurile de violență prezentate sunt sancționate de lege, iar poliția reușește în cele din urmă să identifice agresorul, imaginea globală este cea a unei societăți în care violența devine endemică, generând efecte umane care sunt practic irecuperabile și pentru care mecanismele de control sunt fără putere. Unica intervenție este cea a poliției, mecanismele de prevenire și recuperare fiind practic inexistente în imaginile mass-media. Privite dintr-o asemenea perspectivă, femeile tind să devină imaginea publică a unui obiect fatal al violenței, ființe slabe care atrag violența. Sentimentul compasiunii neputincioase care însoțește aceste istorii nu poate contrabalansa efectul negativ global. O astfel de practică jurnalistică poate eventual contribui la consolidarea violenței împotriva femeii.
- c) Femeile din clasa superioară, prezentate ca beneficiind de importante resurse materiale, oferite de regulă de soții lor. Această imagine este extrem de frustrantă pentru masa mare de femei care se confruntă cu dificultăți economice severe. Se întărește și mai mult imaginea femeii dependente care se bucură de condiții

deosebite de viață, fie din întâmplare (succesul soțului), fie datorită calităților sale feminine (fizice).

Există anumite puncte de vedere care consideră presa actuală ca fiind în mod deschis sexistă și care solicită elaborarea unei legislații clare de incriminare a sexismului în presă (M. Miroiu, 1999).

Opinii exprimate în cadrul unui seminar de lucru cu participarea reprezentanților mass-media și ai organizațiilor de femei: "cu excepția postului național de radio, femeile sunt ignorate de mass-media" (femeie, membru al parlamentului); "mass-media dă mai multă atenție femeilor care au o poziție publică importantă și mult mai puțină atenție femeilor obișnuite; părerile și sentimentele femeilor simple, cu poziții sociale obișnuite sunt ignorate; viața profesională obișnuită a femeii nu se regăsește în mass-media; nu există preocupări pentru problemele unor largi categorii de femei" (femeie, conducător de sindicat); "problemele fetelor sunt ignorate cu desăvârșire" (membră a parlamentului); "mass-media reifică imaginea femeii; avem nevoie de o respirualizare a întregii societăți, proces în care femeile ar trebui să dețină un rol determinant" (femeie, în conducerea unui partid politic); "problemele standard ale vieții, atât de importante pentru noi, nu interesează masele largi ale publicului consumator; ele sunt considerate a fi banale și nu ajută la vînderea ziarelor, nu măresc ratele de audiență ale programelor de televiziune" (bărbat, manager, postul național de televiziune); "nu există politici speciale pentru promovarea problematicii femeii în mass-media; se remarcă faptul că, în majoritatea situațiilor, chiar și femeile jurnaliste tind să reproducă aceleași modele sexiste" (președinta organizației femeilor jurnaliste, a cărei afirmație a fost susținută și de alte jurnaliste participante).

Radioul și televiziunea par a avea un comportament diferit în abordarea problematicii femeii. Aparent, postul public de radio este cel mai avansat din acest punct de vedere. Sunt transmise frecvent două tipuri de programe. Pe de o parte, discutarea unor probleme generale cu privire la femei, familie, violență domestică. Pe de altă parte, sunt încurajate emisiunile în direct, cu participarea publicului la discuții. Totodată sunt transmise emisiuni prin care se promovează imaginea femeilor de succes aflate în poziții de vîrf, avînd diverse succese și realizări personale. Radioul încearcă discutarea unor probleme diverse, care sunt importante pentru viața de zi cu zi a femeilor, aceste emisiuni reprezentînd un mijloc esențial de cristalizare a dialogului social. O explicație a acestei excepții notabile poate fi faptul că postul public de radio nu se confruntă cu stresul creat de ratele de audiență. Din acest punct de vedere, posturile de radio par să contrabalanseze într-o oarecare măsură imaginea oferită de presă,

dezvoltând o anumită funcție terapeutică, sporind conștientizarea problemelor femeii și creând o nouă cultură a egalității.

Posturile de televiziune se situează undeva pe o poziție intermediară, între presa cotidiană și posturile de radio. Centrate mai ales pe subiecte politice, extrem de populare în prezent, ele oferă un spațiu mai restrâns discutării problematicii femeii. Atunci când o fac, ele se centrează pe promovarea exemplilor: femei cu realizări profesionale sau artistice deosebite. La televiziune, femeile apar adesea și într-o manieră neașteptată: ca subiecte ale unor microinterviuri pe tematică socială sau politică, de regulă luate în stradă, prezența lor fiind remarcabilă, atât ca frecvență, cât și din punctul de vedere al calității discursului.

Periodicele dedicate femeilor par a fi mai aproape de problematica reală a acestora decât presa cotidiană, de la reclamele medicale și cosmetice până la discutarea unor aspecte de viață sau promovarea femeilor cu performanțe profesionale sau sociale deosebite. Și aici, tendința este de a sublinia în mod disproporționat o imagine unilaterală a femeii: femeia centrată pe propria persoană (din perspectiva sănătății sau frumuseții), pe problemele de familie, pe problemele legate de întreținerea gospodăriei sau viața amoroasă; din când în când femeia aflată pe o poziție profesională sau socială de excepție devine vizibilă. Domină categoric poveștile individuale. Doar în situații cu totul excepționale problemele colective ale femeilor sunt luate în discuție.

Deși mass-media joacă un rol activ în formarea conștiinței publice, ea nu poate să depășească în mod fundamental contextul real al acesteia. Este evidentă dificultatea cronică de articulare a problemelor distincte ale femeii, ca de exemplu sărăcia, accesul la mijloace de planificare familială, violența domestică, femeile la locul de muncă, participarea politică. Pentru mass-media, problema discriminării femeii la locul de muncă sau în sistemul politic este aproape inexistentă.

Considerarea "problemelor actuale ale femeii" ca "triviale" și deci fără interes pentru audiență constituie cazul tipic al unui diagnostic greșit, pus în baza unei observații reale. Este adevărat că problemele individuale pot fi triviale și neinteresante. Suntem însă confrunțați cu o carență în definirea problemelor reale la nivelul conștiinței publice, inclusiv în mass-media. Progresul substanțial în ceea ce privește prezența femeii în mass-media depinde în mod vital de capacitatea de a formula problemele femeii în termeni generali. Așa cum demonstrează experiența mass-media din alte țări, astfel de probleme pot deveni de prim interes public, încetând să mai fie "triviale" pentru mass-media.

Organizația femeilor jurnaliste a inițiat programul GEMERO (gen/media/România) al cărui obiectiv este să promoveze problemele femeii în mass-media. Având sprijinul organizației olandeze MATRA, s-a organizat un sistem de formare pentru 26 de jurnaliste române, cu participarea unor formatori olandezi și români. S-au înregistrat și alte inițiative de acest gen.

3.9. Problematika genului în opinia publică

Imaginea publică a situației femeilor în societate este relevantă pentru dinamica culturală și pentru starea de consens/dissens cu privire la problematica de gen pe agenda publică. Câteva date dintr-un sondaj de opinie privind atitudinea față de situația femeii, realizat pe un eșantion reprezentativ național, pot arunca o lumină suplimentară asupra problemei în discuție.

Tabelul 10

Este inegalitatea între sexe o problemă pentru România?

	Total	Bărbați	Femei
Într-o foarte mare măsură	8,5	5,5 -	11,0 +
În mare măsură	18,4	16,1	20,4
În mică măsură	29,4	34,0 +	25,6 -
Deloc	20,7	26,3 ++	16,2 --
Nu știu/nici un răspuns	22,9	18,1 -	26,9 +
	= 100%	= 100%	= 100%

Sursă: ICCV, baza de date.

“-“ și “+” indică diferențele semnificative dintre estimările făcute de bărbați și femei; doi de “-“ sau “+” indică faptul că diferențele sunt înalt semnificative.

Jumătate dintre persoanele intervievate consideră că inegalitatea între sexe nu există deloc în România sau există într-o măsură foarte redusă. Un procent de 22,9% nu au o părere clară asupra acestei afirmații. Doar 26,9% consideră că există inegalități mari sau chiar foarte mari. Deși sunt semnificativ mai multe femeile decât bărbații care au această părere, totuși diferența de estimare dintre bărbați și femei nu este excesivă (31,4% versus 21,6%).

Aceste date vin în sprijinul opiniei comune că în societatea noastră nu există o discriminare sistematică împotriva femeii sau, cel puțin, o atare discriminare nu atinge un nivel care să o transforme într-o problemă

serioasă, demnă de luat în seamă. Având în vedere că nu există studii cu privire la discriminarea femeii în România, este dificil să evaluăm corect dimensiunile fenomenului. Este posibil ca problema inegalității/discriminării să fie umbrită de alte probleme, de o gravitate mai mare pentru întreaga comunitate.

O analiză mai diferențiată a datelor ne oferă o înțelegere mai profundă a fenomenului.

Tabelul 11

Este inegalitatea între sexe o problemă pentru România?

	Sub 40 ani		Peste 40 ani	
	bărbați	femei	bărbați	femei
Într-o mare sau foarte mare măsură	23,6	45,0	19,8	22,0
În mică măsură sau deloc	61,6	40,9	59,7	42,4
Nu știu/nici un răspuns	14,7	14,1	20,7	35,6

Sursă: ICCV bază de date.

Bărbații, indiferent de vârstă, prezintă aceeași configurație a percepției: discriminarea de gen nu este un fenomen de proporții în România. Generația femeilor peste 40 de ani are o percepție apropiată de cea a bărbaților, cu o singură excepție: multe dintre ele nu au o opinie formată. Dimpotrivă, femeile tinere au o percepție cu totul diferită asupra problemei. Multe dintre ele consideră că inegalitatea între sexe este prezentă în societatea noastră. Polarizarea bărbați/femei în estimarea seriozității problematicii de gen este accentuată la tânăra generație. Este dificil, în absența unor date mai detaliate, să explicăm această polarizare: provine în general din mecanismele de conștientizare (generația tânără nu este influențată de stereotipurile cultivate de ideologia socialistă) sau din experiența reală (femeile tinere experimentează discriminarea într-un grad mai mare decât cele vârstnice).

În ceea ce privește participarea femeii pe piața de muncă, există un acord clar împărtășit asupra faptului că atât bărbații, cât și femeile trebuie să contribuie la bunăstarea familiei.

Tabelul 12

Ești de acord cu următoarea afirmație: “atât soțul, cât și soția trebuie să câștige bani pentru bunăstarea familiei”?

De acord	79,4%
Nu sunt de acord	15,1%
Nu știu	5,3%

Sursă: ICCV, baza de date.

Marea majoritate a populației (70,2%) consideră că un loc de muncă este cea mai sigură modalitate de a asigura independența femeii.

Tabelul 13

Ești de acord cu următoarea afirmație: “cea mai bună modalitate pentru ca o femeie să fie independentă este să aibă un serviciu”?

Absolut de acord	27,9%
De acord	42,3%
Nu sunt de acord	17,4%
Absolut împotriva	2,7%
Nu știu	9,5%

Sursă: ICCV, baza de date.

Chiar în situația limită a rarității locurilor de muncă, majoritatea celor chestionați nu consideră că bărbații ar trebui să aibă prioritate, în virtutea datoriei lor de a asigura resursele financiare ale familiei.

Tabelul 14

În ce măsură ești de acord cu următoarea afirmație: “atunci când există puține locuri de muncă disponibile, bărbații trebuie să aibă prioritate în ocuparea acestora”?

De acord	39,3%
Nu pot aprecia	10,2%
Nu sunt de acord	46,0%
Nici un răspuns	4,5%

Sursă: ICCV, baza de date.

Faptul că o femeie ar putea câștiga mai mulți bani decât soțul ei nu pare a fi o sursă de conflict în familie, în opinia majorității celor intervievați.

Tabelul 15

Ești de acord cu următoarea afirmație: “dacă o femeie câștigă mai mult decât un bărbat, cu siguranță vor exista tensiuni în familie”?

Întru totul de acord	9,3%
De acord	21,2%
Nu sunt de acord	40,8%
Absolut împotriva	12,5%
Nu știu	16,0%

Sursă: ICCV, baza de date.

Educația este importantă în egală măsură pentru bărbați și femei.

Tabelul 16

Ești de acord cu următoarea afirmație: “educația superioară este mai importantă pentru bărbați decât pentru femei”?

Întru totul de acord	4,6%
De acord	14,4%
Nu sunt de acord	44,6%
Absolut împotriva	24,7%
Nu știu	11,5%

Sursă: ICCV, baza de date.

Aceste date demonstrează că, pe ansamblu, majoritatea populației are un nivel avansat de cultură în ceea ce privește egalitatea de gen. În același timp, în vreme ce majoritatea populației consideră că discriminarea de gen nu este o problemă importantă, tinerele femei tind să ridice standardele, considerând într-o măsură mai mare decât bărbații că problematica de gen nu este soluționată satisfăcător. Aceste date sugerează că, în viitor, este probabilă accentuarea discuțiilor referitoare la egalitatea între sexe.

Capitolul 4

SĂNĂTATEA REPRODUCERII

Documentele Conferinței Internaționale privind Populația și Dezvoltarea (Cairo, 1994) definesc sănătatea reproducerii ca fiind “o stare pe deplin satisfăcătoare, din punct de vedere fizic, psihic și social ... în ceea ce privește sistemul reproductiv, cu toate funcțiile și procesele sale”. Aceleași documente includ în cadrul sănătății reproducerii “accesul la o gamă largă de metode eficiente, pentru a capacita alegerea liberă și responsabilă a numărului de copii doriți și a momentului venirii lor pe lume.”

4.1. Premise: politica demografică și sănătatea reproducerii

La fel ca și alte state socialiste, România a dezvoltat un sistem de sănătate comprehensiv și gratuit pentru întreaga populație. S-a acordat o atenție deosebită sănătății reproducerii: asistența medicală pentru gravide și nou-născuți a deținut un loc prioritar în serviciile de sănătate. S-a acordat, de asemenea, o importanță deosebită controlului bolilor cu transmitere sexuală. Această abordare a determinat o îmbunătățire considerabilă a sănătății reproducerii, în perioada de început a regimului comunist. Pe de altă parte, opțiunea politică proprie a regimului comunist român ca politica sănătății reproducerii să fie subordonată politicii demografice a fost de natură a crea grave consecințe negative.

După cel de-al doilea război mondial, România a experimentat un declin rapid al ratei natalității, ocupând pe la jumătatea anilor '60 unul dintre ultimele locuri în Europa. Modernizarea rapidă a stilului de viață al populației, în condițiile unui standard de viață destul de scăzut, a determinat o accelerare a tranziției demografice care începuse cu câteva decenii în urmă. Populația României, împinsă brusc într-un context modern industrial și urban, caracterizat însă de restricții severe ale standardului de viață, a reacționat prompt la nivelul comportamentului demografic, restrângând natalitatea. O asemenea reacție, de altfel, a caracterizat și celelalte state socialiste. Politica regimului socialist de implicare a femeii în activități economice a schimbat atitudinea familiei față de fertilitate. Liberalizarea avortului (1956) și dezvoltarea rapidă a sistemului public de sănătate a accelerat scăderea natalității.

Tabelul 17

Dinamica ratei fertilității: nașteri vii la 1000 de femei, între 1956-1966

1956	89,9
1958	81,9
1960	73,9
1962	68,4
1964	59,9
1966	55,7

Sursă: Comisia Națională de Statistică, *Anuarul statistic, 1995*, p.112.

Datorită scăderii dramatice a natalității în anii '60, toate statele socialiste au început să caute soluții pentru ameliorarea situației. Opțiunea de politică demografică a României a fost însă unică în zonă. În loc de a recurge la suportul masiv al familiilor cu copii, soluție destul de costisitoare și fără rezultate spectaculoase în termen scurt, în România a fost adoptată o metodă dură: interzicerea avortului (1966), în condițiile în care mijloacele contraceptive erau încă rare. De altfel, și mijloacele contraceptive moderne – pilule, diafragme etc. – au fost interzise.

Deși interzicerea avortului a fost însoțită de metode marginale de sprijin familial pentru familiile cu copii, această opțiune politică a generat o reacție negativă puternică a cvasitotalității populației. Soluția a fost considerată ca fiind arbitrară, crudă și opresivă. Protestele medicilor, sociologilor, demografilor au rămas fără nici un rezultat.

Politica pronatalistă agresivă a anilor '60-'80 a produs un șoc de proporții pentru populație. Obiectivul ei de a asigura o natalitate ridicată nu a fost atins decât pe termen scurt. După cum era de așteptat, natalitatea a crescut rapid, începând să scadă lent însă din nou după câțiva ani.

Tabelul 18

Dinamica fertilității (numărul de nașteri vii la 1000 de femei) după interzicerea avortului (1966)

1966	55,7
1967	105,5
1968	102,9
1969	89,1
1970	81,2
1975	77,5
1980	74,8
1985	64,2
1989	66,3

Sursă: Comisia Națională de Statistică, *Anuarul statistic, 1995*, p.112.

Ea a avut însă un efect catastrofal imediat asupra sănătății reproducerii și a bunăstării familiei și copilului.

a. Creșterea mortalității materne și a morbidității. În fața acestui tip brutal de agresiune a regimului comunist împotriva libertății individuale, populația nu s-a resemnat, ci a încercat să reziste. Inexistența metodelor contraceptive moderne a făcut ca soluția ultimă disponibilă să fie recurgerea la avorturile ilegale. Cele mai multe astfel de avorturi erau făcute empiric, chiar autoprovocate sau provocate de persoane necalificate, în condiții medicale extrem de precare, sau de către persoane calificate, la prețuri foarte ridicate, implicând riscuri penale considerabile. Efectele avorturilor empirice asupra sănătății femeii sunt greu de estimat. Toți analiștii sunt de acord că sănătatea femeii a fost în mod serios afectată, în diverse feluri. Unii estimează că aproximativ 4,9 milioane de femei de vârstă fertilă au avut afectată fertilitatea (1990, Stănescu și Zerani). Între anii 1966 și 1989, România înregistrează o rată a mortalității materne de 10 ori mai mare decât a oricărei alte țări din Europa, iar cele mai multe morți se datorau avorturilor (L. Marcu & A. Stănescu, 1997).

Tabelul 19

Dinamicile mortalității materne (la 1000 născuți)

	Risc obstetric	Avort	Total
1965	0,63	0,19	0,84
1970	0,43	0,74	1,12
1975	0,32	0,92	1,24
1980	0,21	1,12	1,33
1985	0,19	1,18	1,32
1989	0,22	1,48	1,70
1990	0,25	0,57	0,83
1991	0,25	0,41	0,66
1992	0,22	0,38	0,60
1993	0,19	0,34	0,53
1994	0,22	0,38	0,60
1995	0,25	0,23	0,48
1996	0,20	0,21	0,41
1997	0,19	0,21	0,40

Sursă: Centrul pentru statistici de sănătate, MS.

b. Mortalitatea infantilă. Problemele de sănătate la naștere generate de practica avorturilor empirice s-au înmulțit serios imediat după interzicerea prin lege a avortului.

Tabelul 20

Dinamica numărului de copii născuți morți (la 1000 de nașteri) și a sugariilor decedați înaintea vârstei de 1 an (la 1000 de născuți vii), înainte și după interzicerea prin lege a avortului în 1966.

	Copii născuți morți	Mortalitate infantilă	Total
1965	14,3	44,1	58,4
1966	14,7	46,6	61,3
1967	17,9	46,6	64,5
1968	16,1	59,5	75,6

Sursă: Centrul pentru statistici de sănătate, MS.

c. Sentimentul de umilire a fost resimțit de întreaga populație, precum și stresul imens provocat de lipsa mijloacelor de control al nașterilor. La aceasta se adăugau costurile economice uriașe generate de avorturile ilegale.

d. Subdezvoltarea cronică a culturii sexuale. Una dintre consecințele politicii agresive pronataliste a fost descurajarea oricărei educații formale referitoare la viața sexuală și, implicit, lipsa gravă a informațiilor cu privire la mijloacele contraceptive și la posibilitățile de control al natalității. Deficitul de educație sexuală a creat o vulnerabilitate accentuată la bolile cu transmitere sexuală. După cum observa dr. Alin Stănescu, s-a dezvoltat un tip de mentalitate extrem de periculos: avortul este în fapt cel mai important mijloc de planificare familială; este dezirabil și sănătos atunci când este făcut în mod adecvat.

e. Un efect secundar al politicii pronataliste agresive a fost accentuarea dezechilibrului ratei natalității între diferitele segmente ale populației, fapt care a dus la constituirea unui larg segment marginal al comunității. Acest segment este caracterizat nu numai de o sărăcie agravată de natalitatea ridicată, dar și de o dezorganizare socială cronică, de instalarea unui sentiment de neajutorare și abandon al controlului asupra propriei vieți (C. Zamfir, 1999).

Deși natalitatea a înregistrat o creștere globală, clasa de mijloc a reușit să mențină destul de eficace natalitatea sub control, suportând însă uriașe costuri economice, psihologice și de sănătate. Natalitatea a crescut însă exploziv în segmentele sărace și marginale ale comunității. Aici, costurile unui copil intrau în competiție cu costurile evitării unei nașteri.

Sărăcia și marginalizarea se asociază tot mai accentuat cu natalitatea ridicată. Copiii nedoriți agravează în mod dramatic starea de sărăcie și, totodată, dezorganizarea socială. Femeile necăsătorite erau expuse în mod deosebit unor situații foarte dificile, atât din punct de vedere economic, cât și social, în cazul în care rămâneau însărcinate. Pe de altă parte, în unele segmente ale comunității, atitudinea de neputință și abandon al oricărui tehnic de control al nașterilor a determinat creșterea natalității până la limitele ei naturale.

f. Creșterea numărului de copii abandonați. Un efect brutal al politicii pronataliste agresive l-a reprezentat creșterea numărului de copii nedoriți și abandonați. În anul 1989, România avea un număr mare de copii în instituții, unii dintre aceștia fiind în mod oficial abandonați, iar alții fiind lăsați în grija instituțiilor pe termen nelimitat, de către familii foarte sărace sau dezorganizate.

În concluzie:

- Pe de o parte, regimul socialist, prin promovarea unui sistem de îngrijire a sănătății cvasiuniversal (gratuit pentru toți cei angajați în economia socialistă) a îmbunătățit în mod substanțial sănătatea reproductivă a populației. Serviciile de sănătate, dezvoltate la un nivel satisfăcător, erau centrate pe procesul nașterii – îngrijirea gravidei și îngrijirea mamei și copilului după naștere – și pe identificarea și tratamentul bolilor clasice cu transmitere sexuală. Nu s-a acordat nici o atenție educației sexuale și tehnicilor contraceptive. De asemenea, a fost total ignorat pericolul infectării cu virusul HIV.
- Pe de altă parte, prin promovarea unei politici pronataliste agresive, a fost afectată în mod grav sănătatea reproducerii. Libertatea planificării propriei natalități a fost abolită, populația fiind forțată să recurgă la folosirea mijloacelor contraceptive ilegale, adesea empirice, sau să se resemneze, renunțând la orice control al natalității. Se înregistrează în această perioadă o creștere dramatică a mortalității materne și a morbidității femeilor de vârste fertile. Subdezvoltarea educației sexuale a sporit în mod dramatic vulnerabilitatea femeii.

4.2. Noua politică a sănătății reproducerii

4.2.1. Legalizarea avortului: efecte mixte asupra sănătății reproducerii și noi motive de îngrijorare

Una dintre primele decizii politice luate imediat după căderea regimului socialist a fost legalizarea avortului. Nu a existat nici o controversă asupra acestei decizii, fiind în mod absolut sprijinită de întreaga populație. O astfel de măsură a fost considerată unanim ca o revenire la normalitate.

Atitudinea în favoarea avortului a fost atât de copleșitoare, încât în primul an nu a existat nici o intervenție publică împotriva acceptării avortului. După câțiva ani, se înregistrează două tentative publice de chestionare a acestei politici, ambele venind din partea bisericii. În primul rând, în 1995, Biserica Ortodoxă Română ia poziție în incriminarea avortului. Reacția publică a variat între uimire și respingere. În fapt, biserica ortodoxă încercase doar să-și afirme poziția față de avort, ca fiind un păcat. Dar comunitatea, în urma experienței traumatice suportate în timpul regimului socialist, a reacționat negativ, interpretând, probabil în mod greșit, mesajul bisericii ca fiind un apel la intervenția coercitivă a statului. Biserica a fost obligată să explice că, în viziunea sa, avortul afectează relația dintre fiecare individ și Dumnezeu și nu implică în nici un caz intenția bisericii ortodoxe de a solicita intervenția statului. A doua tentativă provine din partea bisericii greco-catolice. Unul dintre membrii parlamentului, preot al acestei biserici, a promovat în parlament un proiect de lege pentru interzicerea avortului. Ceilalți membri ai parlamentului și diverse organizații nonguvernamentale centrate pe drepturile femeii au reacționat vehement, astfel încât Comisia Parlamentară pentru Drepturile Omului a respins proiectul. Inițiativa a fost considerată atât de ridicolă, încât mass-media a consemnat mai degrabă cu ironie evenimentul.

Dacă politica agresivă pronatalistă dusă de regimul socialist a fost responsabilă pentru înrăutățirea gravă a stării de sănătate a femeii, legalizarea avortului și a altor mijloace contraceptive, în contextul condițiilor complexe ale societății românești în tranziție, au avut efecte limitate în ceea ce privește îmbunătățirea sănătății reproductive. În vederea asigurării unor îmbunătățiri semnificative în acest domeniu, promovarea unui complex de servicii de sănătate, asociată cu îmbunătățirea condițiilor de viață și programe de educație, reprezintă o direcție politică cheie.

Efectul pozitiv cel mai spectaculos al legalizării avortului a fost prăbușirea ratelor de mortalitate maternă. Și totuși, datorită unor factori multipli, mortalitatea maternă datorată riscului obstetric și avortului înregistrează încă rate foarte ridicate, România ocupând poziții "fruntașe" în Europa. În 1997, s-au înregistrat 98 de morți materne (o rată de 41,1 la 100.000 de nașteri). Dintre acestea, 54 s-au datorat avorturilor și complicațiilor survenite și 44 unor cauze obstetrice.

Tabelul 21

Mortalitatea maternă la 100.000 de nașteri

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
83,0	66,0	59,9	52,9	60,0	47,5	40,8	41,1	40,2

Sursă: *Raportul dezvoltării umane: România 1999, Ed. Expert, 1999.*

Aspectul cel mai îngrijorător este menținerea unui număr relativ ridicat de avorturi empirice. Cele mai multe morți provocate de avorturi sunt consecința unor avorturi făcute în condiții ilegale, cu mijloace empirice, de către persoane necalificate (L. Marcu și A. Stănescu, 1998).

În perioada 1990-1991, în condițiile în care accesul la mijloacele moderne de planificare familială era încă scăzut, liberalizarea avortului a determinat o explozie a numărului de avorturi. Chiar dacă de atunci numărul acestora a scăzut substanțial, el rămâne încă foarte ridicat, având efecte adverse asupra condiției de sănătate a femeii.

Tabelul 22

Evoluția avortului în România după 1989

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Nr. avorturi	193084	992265	866934	691863	585761	530191	502840	456221	347216
Nr. avorturi per nou născut	0,40	3,15	3,15	2,65	2,34	2,14	2,12	1,82	1,50

Sursă: *Ministerul Sănătății, 1996.*

Scăderea numărului de avorturi sugerează extinderea rapidă a mijloacelor contraceptive. Cu toate acestea, este clar că procesul este încă foarte lent. Diverse studii arată că încă se înregistrează multe nașteri nedorite, multe sarcini sunt încă terminate prin avort și, în sfârșit, multe femei nu sunt încă informate asupra posibilităților de planificare familială sau mijloacele necesare pentru aceasta sunt greu accesibile.

Un sondaj de opinie la scară națională asupra sănătății reproducerii, realizat cu sprijinul USAID, arată că în anul 1993 peste 60% din numărul de sarcini înregistrate nu erau dorite și au fost încheiate prin avort, în multe cazuri recurgându-se la mijloace empirice. (*Raportul asupra sănătății reproducerii: 1993-1995*). Numărul de avorturi a scăzut, dar într-un ritm mai lent decât se aștepta și în mod inegal pentru straturile sociale implicate. Cu toate acestea, numărul avorturilor se menține la un nivel foarte ridicat: de 2-3 ori mai multe avorturi decât nașteri. Avortul reprezintă un factor principal în cauzalitatea mortalității materne (peste 50% din numărul de decese la mamă au această cauză) și a sterilității și a infecțiilor ginecologice persistente. În medie, o femeie în România face 3-4 avorturi în timpul vieții ei, în vreme ce în țările occidentale se înregistrează mai puțin de un avort, în aceleași condiții (Marcu și Stănescu, 1998). Prevalența mijloacelor contraceptive moderne la populația de femei din grupa de vârstă 15-44 de ani este încă foarte scăzută – doar de 14,5%, iar 43% dintre femei recurg doar la metode contraceptive tradiționale, adesea incorect utilizate. Prevalența folosirii metodelor moderne este în mod deosebit scăzută la anumite segmente ale populației: populația feminină din zonele rurale, populația săracă sau cu un nivel educațional scăzut, populația de etnie rromă. Informația cu privire la metodele contraceptive moderne este încă inegal difuzată. Există foarte multe percepții greșite asupra riscului implicat de folosirea mijloacelor contraceptive moderne. Accesul la serviciile de planificare familială și la mijloace contraceptive este foarte scăzut pentru segmente largi ale comunităților sărace și izolate.

Mortalitatea infantilă a scăzut, de asemenea, în mod considerabil, în cea mai mare parte datorită liberalizării avortului, dar se înregistrează încă valori ridicate, datorită înrăutățirii condițiilor de viață după 1990.

Tabelul 23

Rata mortalității infantile (RMI)

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
26,9	26,9	22,7	23,4	23,3	23,9	21,2	22,3	22,0	20,5

Sursă: *Raportul dezvoltării umane, România 1999, Ed. Expert, 1999.*

Efectul legalizării avortului asupra fertilității a fost, de asemenea, contradictoriu. Cum era de așteptat, imediat după legalizarea acestuia, natalitatea a scăzut brusc. Deși o astfel de scădere dramatică a natalității a îngrijorat comunitatea, nimeni nu s-a gândit la interzicerea avortului, ca o potențială soluție.

Tabelul 24

Dinamica ratei fertilității (nașteri vii la 1000 de femei) după legalizarea avortului

1989	1990	1991	1992	1993	1994
66,3	56,2	48,7	46,4	44,3	43,3

Sursă: Comisia Națională de Statistică.

Mult mai îngrijorător a fost un efect neașteptat: accentuarea discrepanțelor dintre ratele natalității diferitelor straturi sociale (pentru mai multe detalii, vezi Zamfir, C., 1999a). Se aștepta ca natalitatea, menținută forțat la cote foarte ridicate până în 1989, să scadă, ceea ce s-a și întâmplat. De asemenea, se prevedea că familiile sărace (având în vedere copilul, ca factor de risc pentru sărăcie) să reacționeze rapid, în noile circumstanțe permissive, în vederea scăderii semnificative a natalității. Cu alte cuvinte, se aștepta un model similar celui de scădere rapidă a natalității în familiile cu mulți copii, caracteristic perioadelor postbelice. Se aștepta deci ca proporția nașterilor multiple (de la 5 copii în sus) să scadă cel mai rapid. În fapt, lucrurile nu s-au petrecut chiar așa. Cea mai semnificativă scădere a fost înregistrată la mijlocul distribuției (proporția femeilor cu 3-5 copii), care au scăzut spre nivelul a 0-2 copii. Peste 6 copii însă, ritmul de scădere, deși semnificativ, nu a fost cel așteptat.

Tabelul 25

Dinamica proporției de nou-născuți în funcție de rangul nașterii, ca procent din totalul nou-născuților

*	1	2	3	4	5	6	7	8 și peste 8
1989	39,2	28,8	14,3	7,4	5,7	2,3	1,0	1,3
1993	56,0	26,0	7,9	3,9	2,3	1,6	0,9	1,5
1993 ca % din 1989	142,9	90,3	55,2	52,7	40,3	69,6	90,0	115,4

Sursă: Zamfir, C., 1999a.

Care este explicația acestui comportament demografic? Un studiu efectuat în anul 1992, pe populația de etnie rromă (Zamfir, E și Zamfir, C., 1993), argumentează ipoteza că natalitatea crescută la populația de romi nu poate fi explicată doar prin tradiție. Pe de o parte, natalitatea în rândurile acestui segment al populației este înalt diferențiată în funcție de gradul de modernizare a stilului de viață și de nivelul de trai. Rromii săraci au o natalitate ridicată; natalitatea în rândurile rromilor integrați în structurile societății moderne, cu un standard de viață mai ridicat, tinde să se apropie de natalitatea înregistrată la majoritatea populației. Natalitatea ridicată este explicată pentru acest segment de populație mai mult prin condițiile precare de viață, inclusiv accesul scăzut la mijloacele de planificare familială, printr-o atitudine mai generală de abandon al controlului asupra propriei vieți, decât prin așa-zisa tradiție: multe femei rrome declară că ar prefera să aibă un număr mai mic de copii decât au în realitate, multe dintre sarcini fiind nedorite. Autorii susțin că tradiția acționează probabil mai mult ca un mod de adaptare la incapacitatea socială de planificare a dimensiunii familiei, decât ca un factor cauzal.

Studiile ulterioare au dovedit că acest fenomen este caracteristic nu numai pentru rromii săraci, ci și pentru un segment marginal mai larg al societății românești. După 1990, polarizarea socială și economică accentuată a determinat creșterea diferențelor între ratele natalității diverselor segmente ale populației. Segmentele marginale, fiind cele mai afectate de sărăcie și înregistrând deja rate ridicate ale natalității, au beneficiat mai puțin de facilitățile planificării familiale, care ar fi trebuit, în principiu, să le fie în primul rând accesibile. Consolidarea unui sentiment de deznădejde generat de incapacitatea de a-și controla propria viață a devenit un factor cauzal pentru slaba răspândire a utilizării mijloacelor contraceptive, inclusiv a avortului, în cazurile unor sarcini nedorite. Menținerea unei natalități ridicate la aceste categorii de populație a accentuat sărăcia și, implicit, procesele de dezorganizare familială și socială (Zamfir, C., 1999a).

Unul dintre efectele cele mai șocante ale acestei tendințe îl reprezintă creșterea total neașteptată a numărului de copii abandonați, după 1989. Atât în termeni absoluți, cât și în termeni relativi (raportat la numărul anual de nou-născuți), numărul de copii abandonați a crescut. Această creștere poate fi explicată nu doar prin deteriorarea standardelor de viață, ci mai mult prin menținerea la un prag ridicat a numărului de sarcini nedorite în segmentele de populație caracterizate printr-un proces accentuat de dezorganizare socială.

Tabelul 26

Copiii între 0 și 3 ani separați de familiile biologice (în leagăne, plasament familial sau încredințare)

	Nr. copiilor separați de familia biologică	%	% din totalul copiilor de 0-3 ani
1989	16.684	100	1,1
1990	n.a.		
1991	17.109	102,5	1,4
1992	17.528	105,0	1,5
1993	16.695	104,5	1,6
1994	16,897	106,9	1,7
1995	19.138	118,3	2,0
1996	20.863	125,0	2,2

Sursă: Calcule realizate pe datele furnizate de Departamentul de Protecție a Copilului, 1997.

În domeniul sănătății reproducerii au apărut după 1989 o serie de probleme noi, deosebit de grave. Cea mai importantă se referă la creșterea rapidă a bolilor cu transmitere sexuală. De exemplu, morbiditatea cauzată de sifilis a crescut de la 7,1/100.000 de indivizi în 1987, la 34,2 în 1997. Cazurile de infectare cu virusul HIV cresc într-un ritm alarmant. Dacă la începutul anilor 1990 cazurile de persoane seropozitive includeau mai ales copii, acum fenomenul s-a extins la populația heterosexuală (MMPS, Programul de promovare a drepturilor femeii la locul de muncă și sănătatea reproducerii, 1998). Explicația este de natură multicausală: liberalizarea sexuală rapidă, dezorganizarea familială, extinderea prostituției, lipsa educației sexuale. În contextul unei educații sexuale precare, al lipsei de informații și al lipsei deprinderii de a opta pentru relații sexuale protejate, numărul bolilor cu transmitere sexuală a crescut: noul virus HIV, dar și bolile venerice clasice sau hepatita. Efectele negative ale lipsei tratamentului sau ale unui tratament greșit al acestor boli sunt, de asemenea, considerabile, creșterea numărului de cazuri de cancer uterin, fiind doar un exemplu.

4.2.2. Necesitatea introducerii unei politici pozitive de sănătate a reproducerii

Dacă legalizarea avortului a fost un act simplu, iar sprijinirea sa medicală nu a ridicat nici un fel de probleme, componentele mai complexe ale sănătății reproducerii au fost în mod grav ignorate de întreaga societate.

Inițial, societatea nu a fost preocupată cu politicile de sănătate a reproducerii. Legalizarea avortului părea întru totul satisfăcătoare. Atitudinea publică a fost caracterizată în principal de încrederea cu privire la răspândirea celorlalte mijloace de planificare familială prin sistemul de sănătate publică, femeile având un rol activ în promovarea acestora. Avortul nu a fost considerat ca un potențial pericol, ci ca o metodă firească de planificare familială, o a doua opțiune după mijloacele contraceptive mai moderne. În același timp, comunitatea nu a manifestat o îngrijorare deosebită față de bolile cu transmitere sexuală. Bolile clasice erau considerate ca afectând prioritar segmentele marginale ale societății sau intervenind accidental, considerându-se totodată că pot fi în mod eficient tratate. Virusul HIV a fost considerat ca reprezentând un pericol pentru homosexuali sau ca o consecință a unor accidente medicale datorate în principal transfuziilor de sânge.

Persistența și sporirea numărului de boli asociate sistemului de reproducere au determinat o îngrijorare colectivă, mai ales în interiorul sistemului de sănătate.

Cultura sănătății reproducerii și mai ales planificarea familială s-au dovedit a fi îngrijorător de subdezvoltate. Educația sexuală era practic inexistentă, ca și sistemul de informare, de altfel.

Sondajul de opinie efectuat în 1996 asupra sănătății reproducerii la tineri (IOMC, 1997) arată că, deși se înregistrează unele progrese, încă persistă probleme enorme cu privire la difuzarea informației în colectivitate.

Unele concluzii ale sondajului:

- Educația sexuală în școli este practic inexistentă. Doar 3-4% din populația tânără a primit primele informații despre contracepție în școală.
- 94% estimează ca necesară introducerea în școli a cursurilor de educație sexuală. Jumătate dintre aceștia consideră că aceste cursuri ar trebui introduse în ciclul gimnazial.
- Tinerii care au beneficiat de cursuri de educație sexuală în școală sunt mult mai bine informați asupra utilizării mijloacelor contraceptive.
- Principala sursă de informații asupra mijloacelor contraceptive, atât pentru bărbați (50%), cât și pentru femei (27%), o reprezintă un prieten; a doua sursă este mass-media (21% pentru bărbați și 17% pentru femei); a treia este o sursă medicală (doctor, asistent medical, farmacist): 12% pentru femei și 2% pentru bărbați. Mama a fost prima sursă de informații pentru 10% din femei și

2% din bărbați. Tatăl sau altă rudă: 9% pentru femei și 3% pentru bărbați.

- În comparație cu situația din 1993, acest sondaj demonstrează aceeași utilizare scăzută a mijloacelor contraceptive moderne la primul contact sexual. În același timp, în cazul femeilor cu experiență sexuală premaritală, prevalența contracepției a crescut de la 26% la 39%. Această creștere se datorează aproape în exclusivitate folosirii prezervativului (de la 4% la 13%).

Nevoia unei politici comprehensive în acest domeniu a fost percepută îndeosebi în cercurile medicale și, într-o oarecare măsură, de către sociologi.

Comunitatea medicală a fost, la rândul său, puțin pregătită pentru o nouă abordare. Datorită celor 33 de ani de descurajare activă a mijloacelor de control al nașterii, personalul medical are o competență scăzută în acest domeniu. Sistemul de îngrijire a sănătății nu a fost deloc pregătit pentru activități de tipul planificării familiale. Personalul medical a fost foarte puțin conștient de efectele negative ale avortului. Părerea că avortul nu este un mijloc contraceptiv sănătos a fost considerată mai degrabă o justificare a ideologiei comuniste pentru politica pronatalistă agresivă practică. Este încă foarte dificil, nu doar pentru populație, ci și pentru personalul medical, să accepte că avortul nu este un mijloc de planificare familială și trebuie descurajat cât mai mult cu putință.

În acest context, nu este surprinzător faptul că creșterea conștientizării complexității problemelor implicate de sănătatea reproducerii a fost stimulată mai ales prin activități preluate de la alte țări occidentale.

4.3. Obiective și strategii guvernamentale în domeniul sănătății reproducerii

Conștient fiind de necesitatea adaptării sistemului de sănătate publică la noile opțiuni pe plan mondial în domeniul sănătății reproducerii, încă din anul 1990, Ministerul Sănătății a lansat Programul național de planificare familială. Acest program s-a axat îndeosebi pe deschiderea unor centre de planificare familială. În 1991, au fost inițiate un centru de planificare familială și educație sexuală (în cadrul Ministerului Sănătății) și Comitetul național consultativ pentru sănătatea reproducerii și planificare familială.

În ianuarie 1991, s-a semnat un acord între Guvernul României și Banca Mondială pentru reabilitarea serviciilor de sănătate. În acest context,

o componentă importantă se referă la stabilirea unei rețele publice de cabinete de planificare familială (11 centre regionale și 230 de cabinete locale, în zonele urbane). Se pare că negocierile cu Banca Mondială au avut un rol deosebit în creșterea conștientizării responsabilității politice față de sistemul de sănătate și mai ales față de dezvoltarea unei politici speciale de planificare familială.

Eforturile făcute până acum, chiar dacă au fost în mod corect direcționate, nu sunt în nici un caz suficiente. Interesul Ministerului Sănătății față de aceste probleme a fost mai degrabă fluctuant. Luarea unor măsuri importante a fost urmată de perioade de absolută ignorare. Structurile organizaționale stabilite în 1991 în cadrul ministerului au fost caracterizate adesea prin incoerență și pasivitate.

În 1998, un raport guvernamental estima lipsa unei strategii naționale care să completeze și să facă operative politicile de sănătate.

“Până în prezent nu există o strategie națională care să promoveze planificarea familială și să informeze și să educe populația pentru a utiliza metodele contraceptive moderne.” (MMPS, *Programul de promovare a drepturilor femeii la locul de muncă și sănătatea reproducerii*, 1998, p.3)

În 1997, guvernul aprobă “Carta reformei sistemului de ocrotire a sănătății din România”, pe baza căreia se adoptă o nouă lege a organizării sistemului de sănătate. Legea optează pentru trecerea de la un sistem de sănătate finanțat de stat la unul bazat pe asigurare medicală; de la un sistem centrat pe tratament și intervenție intraspitalicească la unul centrat pe ocrotire primară, prevenire și implicare comunitară. Legea stabilește totodată un grad de acoperire universală: beneficiile asigurărilor de sănătate vor fi oferite angajaților și dependenților acestora; statul va fi responsabil pentru acoperirea asigurărilor de sănătate pentru categoriile sărace, șomeri și alte categorii defavorizate. Implementarea noului sistem a fost planificată pentru 1998, dar a fost amânată datorită unor probleme administrative. Introducerea sistemului de asigurări de sănătate în România și reforma întregului sistem pe această bază au necesitat regândirea mecanismelor publice de furnizare a serviciilor de sănătate a reproducerii și planificare familială.

Unul dintre cel mai importante obiective este de a trece activitățile de planificare familială în cadrul serviciilor de asistență medicală primară. Cabinetele de planificare familială sunt mai mult decât insuficiente pentru oferirea unor servicii comprehensive, mai ales în zonele rurale. Pregătirea medicilor generaliști pentru planificare familială reprezintă o componentă esențială în reforma sistemului de sănătate.

În ultimii ani s-a dat o atenție crescută problemelor sănătății reproducerii. Putem estima că organismele Națiunilor Unite au avut un rol esențial în activizarea acestui interes. Guvernul României a semnat documentele finale ale Conferinței Internaționale pentru Populație și Dezvoltare (Cairo, 1994) și ale Conferinței Mondiale a Femeilor (Beijing, 1995) și a început să adopte măsurile necesare pentru atingerea obiectivelor recomandate în aceste documente.

Sub impactul conferințelor Națiunilor Unite de la Cairo și Beijing, în 1997, Ministerul Sănătății a elaborat un Plan operativ de promovare a sănătății reproducerii, pentru perioada 1998-2003.

Guvernul dorește atingerea a trei obiective generale prin acest program:

- a) accelerarea ritmului de scădere a numărului de avorturi;
- b) accelerarea ritmului de creștere a prevalenței mijloacelor moderne de contracepție;
- c) încetinirea răspândirii bolilor cu transmitere sexuală.

În mod specific, programul trasează următoarele direcții de acțiune:

1. identificarea priorităților în domeniul promovării sănătății reproducerii;
2. identificarea grupurilor țintă;
3. identificarea instituțiilor – publice, organizații nonguvernamentale, organizații pentru profit – care au capacitatea instituțională de a fi utilizate în acest program;
4. identificarea resurselor financiare disponibile.

În ceea ce privește grupurile țintă, programul enumeră:

1. adolescenți (15-19 ani) care își încep viața sexuală;
2. femeii între 20 și 25 de ani care încă optează pentru avort, în ciuda informațiilor pe care le au despre alte metode contraceptive;
3. femeii între 20 și 25 de ani care preferă metodele contraceptive tradiționale;
4. femeii între 20 și 25 de ani care nu folosesc mijloace contraceptive;
5. bărbați, parteneri ai femeilor tinere, de vârste fertile.

4.4. Finanțarea strategiilor privind sănătatea reproducerii

Trecerea de la un sistem de sănătate finanțat de stat la unul bazat pe asigurări medicale a generat în ultima perioadă o serie de discuții asupra finanțării sănătății reproducerii. Este de remarcat faptul că s-a ajuns în cele din urmă la o înțelegere, oferindu-se un mecanism de finanțare explicit pentru acest sector. Astfel, s-a căzut de acord asupra unui sistem de finanțare dublă: din bugetul de stat și din fondul de asigurări.

Din fondul de stat, vor fi finanțate următoarele instituții și activități:

- centrele de planificare familială;
- două programe naționale: *Protecția mamei și copilului și Identificarea și tratamentul bolilor cu transmitere sexuală*.

În pachetul minim de servicii de sănătate acoperite în întregime de asigurarea medicală sunt incluse următoarele servicii:

- consiliere pentru sănătatea reproducerii și pentru viața sexuală: educația sexuală a tinerilor, consiliere premaritală, consiliere și tratament pentru problemele legate de dinamica sexuală;
- boli cu transmitere sexuală: educație pentru prevenirea bolilor cu transmitere sexuală, incluzând SIDA și hepatita B; diagnostic și tratament;
- planificare familială: consiliere și examen medical;
- diagnostic timpuriu a cancerului mamar și genital;
- consultații pre și postnatale: educație, consiliere, supervizare și tratament.

4.5. Suportul internațional

După cum s-a menționat deja, cele două conferințe internaționale organizate de Națiunile Unite (la Cairo și Beijing) și activitățile de suport dezvoltate de toate agențiile Națiunilor Unite au avut un rol fundamental în dezvoltarea interesului Guvernului României și al societății civile față de problemele asociate sănătății reproducerii. În același timp, aceste agenții au un rol important în transmiterea noilor cunoștințe și tehnici acumulate pe plan internațional.

În afara acestui sprijin, unele agenții au avut un rol deosebit în schițarea politicilor naționale de sănătate a reproducerii.

Programele de suport ale USAID. Conștientă de complexitatea problemelor de sănătate a reproducerii în România, USAID a decis să acorde o atenție deosebită acestui domeniu în stabilirea programelor de suport guvernamental în România. Probabil că cel mai important sprijin internațional în acest domeniu a fost furnizat de această instituție. Primul pas pe care USAID l-a făcut în domeniul sănătății reproducerii a constat în sprijinul acordat celor două studii asupra sănătății reproducerii, în 1993 și în 1996. Aceste două studii au avut ca obiectiv colectarea sistematică de date privind comportamentul reproductiv și sănătatea femeii, pentru a veni în sprijinul decidenților politici. Ambele studii au fost conduse de Institutul pentru Ocrotirea Mamei și Copilului (România) și Centrul pentru Controlul Bolilor (Atlanta, Georgia).

Studiul privind sănătatea reproducerii realizat în 1993 s-a centrat pe întreaga populație feminină de vârstă fertilă, utilizând un eșantion de aproximativ 5000 de femei de vârste între 15 și 44 de ani. Studiul a fost repetat în 1999. El a avut următoarele obiective:

- Identificarea cazurilor de avort, contracepție și alte aspecte specifice care țin de sănătatea reproducerii.
- Măsurarea schimbărilor intervenite în rata fertilității și a utilizării mijloacelor contraceptive; identificarea factorilor care determină aceste schimbări – de exemplu, factorii geografici și socio-demografici, deprinderile privind alăptarea copilului, utilizarea avortului ca metodă contraceptivă, extinderea planificării familiale.
- Identificarea grupelor de risc, în vederea considerării lor în viitoarele studii asupra sănătății reproducerii.
- Furnizarea de informații factorilor de decizie, directorilor de programe și cercetătorilor în vederea evaluării și îmbunătățirii programelor existente și a dezvoltării unor strategii noi.

Studiul asupra sănătății reproducerii la populația tânără, realizat în 1996, a avut ca grup țintă populația din intervalul de vârstă 15-24 de ani, de ambele sexe. Eșantionul a fost de aproximativ 4000 de persoane. Acest studiu este unic în Europa. Studiul a avut următoarele obiective:

- Obținerea de date cu privire la comportamentul sexual și utilizarea contraceptivelor.
- Obținerea de date cu privire la atitudinea tinerilor față de comportamentul sexual, educația sexuală, contracepția și familia.
- Identificarea surselor de metode contraceptive folosite de tineret.

- Obținerea de date cu privire la cunoștințele tinerilor asupra transmiterii și prevenirii SIDA.
- Furnizarea de informații factorilor de decizie în vederea îmbunătățirii capacității acestora de a dezvolta servicii de planificare familială, educație sexuală, prevenire a bolilor cu transmitere sexuală.

UNICEF a dezvoltat anumite programe speciale, pentru încurajarea hrănirii naturale a sugarului, educația mamelor, umanizarea climatului intraspitalicesc. A participat, de asemenea, ca partener la studiile privind sănătatea reproducerii.

UNFPA (Fondul Națiunilor Unite pentru Activitățile Populației) a avut o contribuție activă la realizarea celor două studii.

Încă din 1997, USAID a lansat un program mai mare de sprijin al dezvoltării serviciilor de sănătate a reproducerii, în noul context al reformei sistemului de sănătate. Programul urmează a fi dezvoltat pe patru direcții: eficientizarea managementului serviciilor de sănătate, îmbunătățirea activităților de informare și educare, formarea personalului implicat în activități de planificare familială și sprijinul dezvoltării unei strategii naționale în domeniul sănătății reproducerii și al planificării familiale. Până acum au fost selectate trei județe pilot. Alte 7 județe sunt pregătite pentru intrarea în program.

4.6. Organizațiile nonguvernamentale românești

Există câteva organizații nonguvernamentale foarte active care acționează îndeosebi în domeniul informării, consilierii și formării personalului. Mai ales două organizații naționale au contribuit în mod semnificativ la dezvoltarea noilor servicii de sănătate: *SECS* (Societatea pentru Educație Contraceptivă și Sexuală) și *Tineri pentru Tineri*. Aceste organizații au reușit să dezvolte multe filiale locale, atrăgând un număr mare de voluntari.

SECS s-a dezvoltat inițial cu sprijinul unei organizații internaționale localizate în Marea Britanie, iar apoi cu sprijinul USAID. Principalul obiectiv al acestei organizații a fost de a sprijini dezvoltarea sistemului public, mai ales prin formarea personalului și dezvoltare managerială. Organizația a reușit să mobilizeze un număr semnificativ de formatori calificați, acreditați pe plan intern, care sunt folosiți și de alte instituții publice sau organizații nonguvernamentale. Organizația este foarte activă în procesul de instruire a medicilor de familie care vor prelua funcția de consultare în domeniul

planificării familiale. A fost elaborat un manual pentru instruirea medicilor de familie în acest domeniu. O nouă preocupare a organizației o reprezintă dezvoltarea unor activități specifice pentru adolescenți. S-a dezvoltat o abordare specifică pentru această categorie de beneficiari, punându-se un accent mai mare pe consilierea psihologică și pe educație.

Tineri pentru Tineri s-a dovedit o organizație de succes încă de la începutul funcționării sale. Ea s-a concentrat pe educația tinerilor, folosind în mod masiv voluntari tineri. S-a acordat o atenție deosebită promovării educației sexuale în școli. S-au organizat o serie de seminarii cu participarea personalului responsabil din sistemul școlar și sesiuni de instruire pentru personalul didactic. De asemenea, a fost elaborat un manual de educație sexuală pentru utilizare în școli.

În acest context, trebuie menționată și activitatea *Asociației Moașelor*. Această asociație profesională are ca obiectiv central reconsiderarea profesiunii de "moașă" care a fost practic desființată în timpul regimului socialist. Această profesiune este considerată ca având un rol deosebit în promovarea sănătății reproducerii și a planificării familiale.

De asemenea, se remarcă activitatea unor organizații nonguvernamentale care lucrează cu unele grupuri de risc sau care au activități la nivel local, încercând să furnizeze informații și sprijin în domeniul sănătății reproducerii și planificării familiale. Resursele lor umane și financiare sunt modeste, ceea ce face ca impactul activității lor să fie limitat în timp și în spațiu.

Una dintre cele mai importante inițiative o reprezintă proiectul POLICY. POLICY este o organizație nonguvernamentală, dezvoltată cu ajutorul lui Futures Group International și sprijinită de USAID. POLICY încearcă să sprijine Ministerul Sănătății și alți actori publici și nonguvernamentali în dezvoltarea unei strategii naționale în domeniul sănătății reproducerii și planificării familiale. Ea se concentrează îndeosebi pe accesul la serviciile de sănătate a reproducerii și pe calitatea acestor servicii, în contextul deplasării României spre un sistem bazat pe asigurări medicale.

În cadrul acestui proiect este promovată o gamă largă de activități: analiza evoluției sănătății reproducerii, analiza organizațională a sistemului public de servicii, sprijinul campaniilor mass-media, formarea de personal etc.

Proiectul se concentrează pe două aspecte principale:

1. Ce fel de servicii de sănătate a reproducerii vor fi furnizate în contextul reformei sistemului de sănătate, ca parte integrată a serviciilor de sănătate acoperite prin asigurarea medicală?

2. Ce tip de personal medical și paramedical vor furniza diversele tipuri de servicii de consiliere?

Sub umbrela acestui proiect, s-a format recent *Coaliția pentru Sănătatea Reproducerii*. Coaliția întrunește principalele organizații guvernamentale și nonguvernamentale, active în acest domeniu. Intenția sa este de a coordona eforturile și de a contribui la sporirea eficienței globale a activităților din domeniu.

4.7. Evaluare generală și concluzii

Situația moștenită a fost precară, nu numai în ceea ce privește sănătatea femeii ca rezultat al politicii pronataliste agresive duse de regimul socialist, în contextul unei pauperizări agravante, dar și în ceea ce privește lipsa unei educații elementare asupra metodelor contraceptive în largi segmente ale populației.

Metodele contraceptive au fost surprinzător de lent considerate moderne în segmente largi ale populației după 1989, în ciuda disponibilității lor. Explicația, în opinia noastră, trebuie căutată atât în inerția culturală a anumitor categorii de populație, în lipsa de informație, în dificultatea accesului la serviciile de specialitate, cât și în costurile adesea prohibitive.

În fapt, accesibilitatea metodelor contraceptive moderne este extrem de dezechilibrată: ridicată pentru clasa de mijloc, ea rămâne însă extrem de scăzută pentru categoriile cele mai sărace ale populației; ridicată în zonele urbane, dar scăzută sau chiar inexistentă în zonele rurale. Cabinete de planificare familială nu există decât în zone urbane. Costurile și timpul necesar pentru deplasări la oraș, dublate de riscul dificultăților de acces la servicii, reprezintă pentru femeile de la țară un factor descurajant. Singura soluție la această problemă, luată în considerare până în prezent, o reprezintă preluarea serviciilor de planificare familială de către asistența medicală primară, care va deveni operațională abia în câțiva ani. De aceea sunt necesare unele programe tranzitorii în acest sens.

Disponibilitatea și costul contraceptivelor devine o problemă din ce în ce mai importantă. Contraceptivele disponibile prin cabinetele de planificare familială sunt oferite la prețuri foarte scăzute. Pe de o parte, accesul scăzut la aceste cabinete pentru unele categorii de populație determină un acces scăzut la mijloacele contraceptive cu prețuri mici. Contraceptivele ieftine, subvenționate de guvern, au fost în mod general disponibile. Din rațiuni birocratice, acestea lipsesc frecvent din cabinetele de planificare familială. Contraceptivele sunt acum disponibile și pe piața

liberă. Rezervele sunt suficiente și de o calitate bună. Cu toate acestea, aceste contraceptive sunt mult mai scumpe decât cele disponibile prin rețeaua de cabinete de planificare familială: costurile sunt de 10-15 ori mai ridicate (Stănescu & Feranil, 1999). Pentru categorii însemnate ale populației sărace, ele devin astfel practic inaccesibile. În acest moment, guvernul va trebui să opteze pentru o nouă metodă de furnizare a contraceptivelor. "Se anticipează că, indiferent de modul de procurare, prețul contraceptivelor va crește..." (Stănescu & Feranil, 1999). Acest lucru va afecta în mod negativ acele categorii de populație pentru care nevoia utilizării contraceptivelor este mai mare. Chiar și adoptarea unor gratuități pentru cei mai săraci va avea un efect minimal asupra sistemului actual. Sistemul va fi mai degrabă inefficient datorită procedurilor administrative descurajante și datorită orientării excesiv medicalizate a serviciilor.

Lipsa educației sexuale, cuplată cu liberalizarea sexuală rapidă, a crescut incidența bolilor cu transmitere sexuală. Erodarea sistemului serviciilor publice de sănătate reprezintă un factor causal important pentru problemele uriașe întâmpinate în domeniul sănătății reproducerii.

Este nevoie urgentă de formare a personalului medical, mai ales a noilor medici de familie. De asemenea, este imperios necesar să fie instruiți profesorii, urmând ca Ministerul Educației Naționale să fie convins a introduce în programa școlară cursuri de educație sexuală.

Am estima că, până în prezent, nu există nici o strategie care să promoveze în mod rapid și eficient metodele contraceptive moderne în rândul acelor categorii de populație care au urgentă nevoie de ele. Modul în care sunt concepute cabinetele de planificare familială le atribuie o orientare rigidă și pasivă, foarte inefficientă pentru intervenția la nivelul categoriilor marginale, sărace, ale populației, care au cea mai mare nevoie de acest tip de sprijin. Un factor important cu impact negativ asupra accesului populației marginale, sărace, la mijloace de planificare familială este subdezvoltarea serviciilor de asistență socială. Programele de informare sunt importante, dar sunt mai bine primite de categoriile clasei de mijloc, care au mai puțină nevoie de informații suplimentare. Eficiența acestor servicii pare foarte ridicată în cazul populației tinere. Este însă necesară o nouă strategie de abordare a categoriilor marginale, izolate, sărace și needucate. O astfel de strategie nu se poate găsi în sistemul de îngrijire a sănătății moștenit, ci mai degrabă în cadrul unor viitoare servicii social-medice flexibile și active, de tip comunitar.

Succesele obținute în domeniul promovării sănătății reproducerii pot fi atribuite în principal următorilor factori: pe de o parte, sprijinului activ oferit de agențiile Națiunilor Unite și USAID, pe de altă parte, dezvoltării

unui grup activ de specialiști, bărbați și femei, conștienți de importanța acestor probleme. Unii dintre acești specialiști foarte activi în domeniu au ocupat poziții importante în aparatul guvernamental. Existența unor instituții publice eficiente, de tipul Institutului pentru Ocrotirea Mamei și Copilului, a acționat ca important facilitator.

Studiile extensive asupra diverselor aspecte ale sănătății reproducerii au constituit o resursă importantă în conștientizarea problemei și schițarea unor planuri de acțiune.

Unii analiști estimează că, deși au fost promovate o serie de acțiuni, *“... în România, situația sănătății reproducerii continuă să fie mult sub nivelul acceptat pe plan european. Lipsa unui progres semnificativ în domeniul sănătății reproducerii are un efect negativ esențial asupra stării generale de sănătate, asupra bunăstării și dezvoltării populației în România” (Marcu & Stănescu, 1997, p. 7)*

Capitolul 5

VIOLENȚA ÎMPOTRIVA FEMEII

Violența împotriva femeii în societatea românească actuală este rezultatul unei combinații de factori: alături de persistența unor patternuri tradiționale, se pot identifica și efecte ale unor procese sociale noi. Din nefericire, nu există nici un studiu empiric asupra tipurilor de violență împotriva femeii și a frecvenței acestora și nici asupra atitudinilor față de violență.

Vizibilitatea socială a violenței împotriva femeii este relativ scăzută, cu excepția formelor extreme, care devin obiect al intervenției legii.

5.1. O dublă sursă culturală: tradițional și modern

Ca în toate societățile europene tradiționale, și în societatea românească tradițională există un model legitim de violență împotriva femeii. Aici violența reprezenta un instrument legitim cultural de exercitare a autorității bărbatului în familie și de afirmare a superiorității statutului acestuia. Încă circulă proverbe al căror conținut se referă la normalitatea bătăii soției (“femeia nebătuată este că mâncarea nesărată”). În același timp, din punct de vedere cultural, violența împotriva femeii a fost limitată, formele grave de violență fiind sancționate de comunitate. Faptul că femeia avea un rol important în conducerea gospodăriei a întărit poziția sa în familie, limitând nivelul și gravitatea violenței îndreptate împotriva ei. Poziția relativ puternică a femeii se datora mai multor factori. În primul rând, în societatea românească tradițională situația standard era familia nucleară: cuplurile proaspăt căsătorite își stabileau, de regulă, propria lor gospodărie, autoritatea părinților asupra noii familii fiind limitată. În al doilea rând, istoria zbuciumată, încărcată de războaie și caracterizată de frecvența migrație a bărbatului în căutarea unui loc de muncă, făcea ca adesea femeia să devină capul familiei, dispunând pe deplin de proprietățile familiei și fiind în mod absolut responsabilă de soarta gospodăriei. Unul dintre simbolurile societății tradiționale este reprezentat de femeia activă, capabilă să rezolve problemele familiei sale. În sfârșit, valorile tradiționale includeau

responsabilități reciproce ale partenerilor, loialitatea reciprocă fiind inclusă. Datorită acestor factori, femeia tinde să ocupe o poziție relativ importantă în familie, chiar dacă este subordonată soțului. Acești factori au limitat violența îndreptată împotriva ei.

Atitudinea față de femeie era diferențiată în raport cu plasarea sa față de familie: în interiorul familiei și în afara sa. În societatea tradițională, femeile ocupau două poziții sociale importante. Pe de o parte, poziția dată de apartenența la o familie: mamă, fiică, soră, soție. În această capacitate, femeia intră sub jurisdicția valorilor familiei și este protejată de familie împotriva lipsei de respect din afara familiei. Pe de altă parte, femeile riscă să devină obiecte sexuale în relațiile din afara familiei și, în această capacitate, anumite forme de violență specifică sunt asociate cu comportamentul masculin. Contactele sexuale ale femeii în afara familiei erau considerate în mod tradițional ca fiind serioase curențe morale și erau sancționate social, mai ales prin lipsa de respect. Într-o relație extraconjugală, femeia era, de regulă, disprețuită și tratată ca o ființă umană deficientă, față de care anumite forme specifice de violență erau permise. Atitudinea față de femei ca obiecte sexuale în afara familiei reprezintă o condiționare culturală pentru unele forme specifice de violență, al căror element central este decepția, seducția, relațiile sexuale impuse duse până la forma cea mai agresivă, violul.

Formele grave de violență împotriva femeii în familie dețin o poziție culturală și socială specifică: sunt legitime doar în cazuri excepționale și justificate. Pe de o parte, într-o lume în care pedeapsa fizică reprezenta un mijloc esențial al controlului social, pedeapsa fizică a femeilor era considerată normală. Adulterul era considerat în mod tradițional ca un motiv justificat pentru administrarea unei pedepse fizice severe, acestuia adăugându-i-se și anumite forme de desconsiderare și lipsă de respect față de tată sau soț. Pe de altă parte, violența sistematică și extrem de dură era asociată cu forme de dezagregare a familiei, cu tulburări comportamentale, amplificate, de regulă, de consumul de alcool. Aceste forme severe și constante de violență erau etichetate de comunitate ca fiind deviate, indici ai unei vieți de familie dezagregate, ai prezenței unor tulburări psihopatologice, neavând, în consecință, o legitimitate socială.

În afara dimensiunii de legitim/nelegitim, toleranța socială față de violența împotriva femeii reprezintă un factor cheie în explicarea fenomenului. În cultura tradițională, toleranța/acceptarea violenței împotriva femeii era susținută în mare măsură de legitimitate. În interiorul familiei, violența era considerată ca un comportament legitim al soțului sau tatălui și, ca urmare, tolerată chiar de femeile asupra cărora era îndreptată și,

implicit, de comunitate. Excepționalitatea cazurilor de divorț a indus o acceptare crescută a soției față de comportamentele violente ale soțului. Pe de altă parte, având în vedere că ordinea socială se bazează pe principiul nonintervenției comunității în problemele de familie, opinia publică, chiar dacă dezaproba anumite cazuri de violență domestică, nu putea interveni decât în mod excepțional și marginal. Chiar și capacitatea rudelor de a interveni în problemele de familie era extrem de limitată. În consecință, toleranța comunității față de violența domestică era extrem de ridicată datorită atât legitimității atribuite, cât și lipsei modalităților legitime de intervenție.

Există însă și cealaltă față a monedei. De-a lungul ultimelor două secole, s-a dezvoltat o cultură alternativă, paneuropeană: un amestec al elementelor moderne cu elemente ale unei culturi romantice în care este plasată femeia. Valorile moderne promovează drepturi egale pentru bărbați și femei, un echilibru în structura autorității în familiile și valorizarea demnității și respectului femeii în familie. Cultura romantică promovează un statut special pentru femei, ca ființe delicate care trebuie protejate și cultivate într-un mediu romantic. Există un proverb care spune "...să nu atingi o femeie nici chiar cu o floare!" Această nouă cultură s-a extins rapid, o dată cu procesul de modernizare a societății românești.

În consecință, se pot identifica două atitudini culturale diferite față de violența împotriva femeii, în istoria societății românești. Pe de o parte, o cultură a autorității masculine, incluzând o oarecare violență legitimă, complementar cu o toleranță ridicată față de acest tip de violență, în numele principiului nonintervenției în problemele de familie. Pe de altă parte, o cultură modernă a egalității și respectului, incluzând elemente ale unor atitudini romantice.

5.2. Atitudinea regimului socialist față de violența împotriva femeii

Regimul socialist a promovat în mod explicit principiul egalității absolute între sexe și al respectului față de femeie ca ființă umană. Din punct de vedere al ideologiei socialiste, nici o formă de violență împotriva femeii nu este legitimă.

Promovarea drepturilor egale în toate domeniile sociale și a egalității de șanse în participarea școlară, creșterea nivelului de educație al femeii și mai ales participarea sa activă pe piața muncii, în aceleași condiții

ca și bărbatul, au fost considerate ca fiind schimbări structurale care vor elimina în mod firesc violența împotriva femeii ca fenomen social.

Plasată în categoria sechelelor mentalității societăților anterioare, fără vreun suport structural actual, violența împotriva femeii a fost considerată o problemă eficient tratată prin mijloace politice, morale, educaționale și administrative. Organizațiile de partid, sindicatele, conducerea întreprinderilor și colectivele de muncă erau considerați a fi factori legitimi de intervenție, capabili să elimine astfel de comportamente. Intenția ideologiei socialiste era atingerea unei *toleranțe sociale zero* față de orice formă de violență împotriva femeii. Principiul nonintervenției în problemele interne ale familiei era pus sub semnul întrebării.

Ca și în cazul combaterii altor comportamente definite ca negative, combaterea violenței împotriva femeii a fost considerată o sarcină facilă. Drept urmare, nu s-a inițiat nici un program special în acest domeniu; chiar și actele legislative tratează problema violenței în termeni generali. Singura măsură explicită o reprezintă reforma socialistă în educație, în cadrul căreia a fost interzisă complet pedeapsa corporală în școli (1947).

În același timp, considerând violența domestică drept un fenomen fără implicații serioase cel puțin în perspectivă, care este în mod eficient prevenit prin intervenția diverselor mecanisme publice, regimul socialist nu a socotit necesară stabilirea unor sisteme de asistență socială pentru femeile victime ale violenței.

Încrederea regimului socialist în eficiența mecanismelor educației și a organizațiilor politice, sindicatelor și întreprinderilor de a trata și rezolva cazurile de violență domestică a funcționat contraproductiv. În fapt, controlul politic și administrativ funcționa eficient pentru o categorie restrânsă de populație: doar persoanele aflate în poziții importante în ierarhia politică și administrativă erau sensibile la un astfel de control. Masele largi ale angajaților și segmentele marginale împinse în afara sistemului muncii salariale erau din ce în ce mai imune la aceste instrumente ale controlului social. Prins în capcana dificultăților economice cronicizate, regimul socialist a dat din ce în ce mai puțină atenție violenței față de femeie. Problema a intrat într-un con de umbră. În ultimele decenii, nu s-a inițiat nici un fel de campanie publică de conștientizare și nici de mobilizare a energiei publice în vederea combaterii violenței.

Rezultatele programului socialist în acest domeniu au fost amestecate. Modernizarea rapidă a societății românești, creșterea nivelului educației și atragerea femeilor în economia salarială au constituit factori structurali de îmbunătățire a statutului social al femeii. Mecanismele de control politic și administrativ au reușit, de asemenea, să fie suficient de

eficiente în scăderea violenței împotriva femeii până la un anumit punct. Dar presupunerea regimului socialist că programele sale vor avea capacitatea de eliminare a acestui fenomen s-a dovedit a fi pură naivitate.

Modernizarea rapidă a societății, promovată de regimul socialist, a creat speranța că tot mai multe segmente ale comunității vor fi atrase în procesul de schimbare rapidă a mentalității. Dar stagnarea economică cronică care a demarat la sfârșitul anilor '70 a încetinit procesul de modernizare. Fluxul populației de la sat la oraș, din agricultură în industrie și servicii a fost oprit și chiar inversat. În ultimii ani ai regimului socialist și în mod mai accentuat în perioada de criză economică a tranziției, se accentuează migrația de la oraș la sat și din industrie spre agricultură.

Ultima perioadă a regimului socialist a fost caracterizată de un proces de "îngheț" social și cultural. Modernizarea socio-culturală pentru categorii largi de populație a fost încetinită și chiar stopată. Dezorganizarea socială, determinată de pauperizarea unor segmente largi de populație și întărită prin impactul devastator al politicii pronataliste agresive, a fost un factor important în involuția spre modele comportamentale violente primitive în relație cu femeile, în interiorul familiei și în afara acesteia.

Reproducerea modelelor de violență tinde să capete un caracter lărgit. Familiile cu un grad ridicat de modernitate sunt caracterizate de o fertilitate mult mai scăzută decât familiile mai tradiționale. Din punct de vedere demografic, familiile mai tradiționale, dar și familiile sărace și dezorganizate s-au suprareprodus, în timp ce familiile moderne tind să se subreproducă. În condițiile stagnării și chiar ale declinului procesului de modernizare, configurația proceselor demografice a tins să inducă un revers cultural și chiar, mai mult, o reproducere accentuată a patternurilor de dezorganizare familială și de violență împotriva femeii.

În ceea ce privește atitudinea socială față de violența împotriva femeii, spre sfârșitul perioadei socialiste se identifică o schimbare. Creșterea rapidă a stresului social și economic în viața de zi cu zi a constituit un factor stimulator pentru violența împotriva femeii. Mai ales în acele categorii de populație înalt vulnerabile sărăciei și dezorganizării sociale, violența a sporit. Erodarea rapidă a mecanismelor de control politic și administrativ a deblocat tendințele inhibate de violență împotriva femeii, în familie și în afara familiei. În ciuda iluziei ideologice, hărțuirea sexuală la locul de muncă atingea probabil niveluri ridicate.

5.3. Violența împotriva femeii în perioada de tranziție

Deși nu există date cantitative sigure, intuitiv se poate estima că în perioada de tranziție violența împotriva femeii a crescut în toate domeniile: mai ales în familie, dar și pe străzi, și la locul de muncă. Estimarea a fost susținută cvasiunanim de liderii unor organizații nonguvernamentale pentru femei, în cadrul unei discuții privind violența împotriva femeii. Liderul unei federații sindicale din sănătate susține că se poate observa o creștere numerică a cazurilor de hărțuire sexuală în spitale, cel mai frecvent inițiate de pacienți. Apar probleme deosebite legate de violența împotriva femeilor vârstnice (medic, specialist în gerontologie).

5.3.1. Surse ale violenței în societatea românească actuală

a) *Perpetuarea mentalității tradiționale cu privire la statutul superior al bărbatului în familie și legitimitatea folosirii violenței, în baza superiorității sale.* Acest pattern se identifică din ce în ce mai frecvent în mediile rurale, caracterizate de o continuitate accentuată a formelor tradiționale de organizare socială. Modelul tradițional a fost translatat în procesul de urbanizare și industrializare rapidă. Studiile sociologice arată că istoria integrării în viața modernă, ca și nivelul de educație și statutul profesional reprezintă factori importanți în explicarea menținerii unor modele culturale tradiționale. Persoanele provenite din familii mai tradiționale vor reproduce patternurile moștenite, chiar și într-un climat modern, într-o mai mare măsură decât persoanele crescute în familii cu un grad mai ridicat de modernitate. Din păcate, nu există deocamdată nici o cercetare sistematică care să ofere o evaluare a dimensiunilor diferitelor modele culturale.

b) *Violența generată structural de procesul de tranziție de la familia tradițională la cea modernă.* Patternurile tradiționale sunt treptat înlocuite cu procese de negociere și realizare a consensului între membrii familiei, în stabilirea structurii de autoritate și în diviziunea rolurilor. Trecerea de la patternuri înalt structurate, susținute de o tradiție puternică, la modele determinate prin decizie/negociere la nivelul fiecărei familii, în baza circumstanțelor actuale, poate spori tensiunile în familie, crescând riscul apelării la violență ca mijloc de reglementare a relațiilor reciproce. Aceasta este o violență de tip instrumental, în contextul negocierii ne-cooperante a poziției în cadrul structurilor de autoritate din familie și al diviziunii rolurilor și responsabilităților. Acest tip de violență nu este prescrisă sau indusă cultural, fiind doar facilitată circumstanțial. Întărirea statutului femeii în societate și familie determină o egalizare în ceea ce privește folosirea violenței pentru reglementarea relațiilor de putere în cadrul familiei. Sunt

reclamate din ce în ce mai multe cazuri de violență împotriva bărbaților, mai puțin vizibile însă, deoarece nu se manifestă atât de mult prin violență fizică, ci mai degrabă prin diverse forme de violență psihologică. Manifestarea violenței feminine ar trebui luată în considerare, deoarece devine o componentă importantă a ciclului violenței intrafamiliale.

c) *Procesele de dezorganizare socială.* Procesele de dezorganizare socială, mai ales la nivelul familiei, sunt asociate cu o amplificare a comportamentelor patologice ale individului, manifestate mai ales printr-o violență crescută. Violența, în acest caz, nu este indusă de anumite modele culturale, ci este generată de situația de lipsă de putere și anomie socială, modelele culturale constituind mai mult un factor de suport. Consumul de alcool reprezintă un factor important în generarea și menținerea ciclului violenței. Stagnarea cronică a economiei socialiste la sfârșitul anilor '70, accentuată după 1980 și amplificată de criza tranziției este principalul factor cauzal responsabil pentru procesul de marginalizare a unui segment semnificativ al societății. Mulți indivizi, dezrădăcinați din modul tradițional de viață, nu au fost integrați segmentelor moderne ale societății. Dezorganizarea socială afectează în mod masiv dinamica internă a familiei, prin mecanisme ca dizolvarea sistemului normativ, folosirea forței în reglementarea relațiilor, accentuarea sentimentelor de neputință și vulnerabilitate, totul întărit de consumul de alcool.

Putem formula ipoteza că factorul cel mai important în cauzalitatea violenței împotriva femeii în societatea noastră nu ține de persistența modelelor tradiționale, ci de dezorganizarea socială. Modelele culturale intervin, de regulă, în facilitarea manifestărilor violente și mai puțin în generarea lor cauzală.

d) Prima parte a perioadei de tranziție introduce o serie de factori suplimentari:

- Creșterea stresului și frustrării generate de depresia economică, ratele ridicate de șomaj, deprecierea dramatică a nivelului de trai, creșterea explozivă a polarizării sociale, lipsa cronică de metode de confruntare eficientă cu situațiile de dificultate. Violența este manifestată de obicei împotriva celor "mai slabi" și îndeosebi împotriva femeii, în familie sau în afara familiei.
- Criza de autoritate din cadrul poliției, în primii ani ai tranziției, a acționat inhibitor asupra intervenției acestui organism, mai ales în situații care nu erau definite clar din punct de vedere cultural și legal.
- Criza încrederii în sistemul juridic. Percepția publică asupra funcționării sistemului juridic (birocrația acestuia, ritmul lent de

soluționare, subiectivitatea și corupția) a determinat reticente serioase în apelarea la intervenția justiției.

- Liberalizarea sexuală bruscă, mai ales sub influența mass-media, a accentuat imaginea femeii ca obiect sexual. Explozia industriei sexuale și îndeosebi a prostituției a degradat și mai mult imaginea publică a femeii, expunând-o manifestărilor violente cu conotații sexuale predominante.
- Agravarea sărăciei a determinat dependența reciprocă în cadrul familiei, limitând posibilitățile femeii de a se apăra împotriva violenței domestice. Probabil că cel mai important factor al dependenței reciproce în familie îl reprezintă criza locuințelor.

5.3.2. Câteva date statistice privind violența împotriva femeii

Primii ani ai tranziției au fost caracterizați de o creștere generală a criminalității, în toate formele sale.

Tabelul 27

Date privind dinamica criminalității

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Persoane condamnate (la 100000 locuitori)	160	263	303	366	421	448	460	496	472
Procentul de femei din totalul pers. condamnate	11,5	10,7	10,3	10,7	12,2	10,9	10,6	10,9	10,9
Omoruri (la 100000 locuitori)	4	6	7	5	6	6	6	7	6
Violuri (la 100000 locuitori)	7	11	11	8	7	9	8	9	7
Furturi și jafuri (la 100000 locuitori)	78	123	158	175	211	227	220	229	210
Sinucideri (la 100000 locuitori)	9,0	9,3	11,6	12,2	12,7	12,3	12,5	12,7	12,6
Din care femei	4,7	4,5	4,9	5,0	5,1	4,6	4,3	4,2	4,2

Sursă: Raportul dezvoltării umane: România 1999, București, Ed. Expert, 1999.

În 1996, Serviciul de Prevenire a Criminalității din cadrul Inspectoratului General al Poliției a inițiat un proiect de analiză a infracțiunilor care implicau femei (I. Vintileanu, 1999). Pentru anul 1996 și prima jumătate a anului 1997, s-au adunat date din 38 de județe din cele 40 ale țării. Raportul cuprinde date extrem de relevante pentru analiza de aici.

- *Femei ucise.* În 1996 și în prima jumătate a anului 1997, dintr-un total de 155 de femei victime ale unor omoruri din culpă, 107 cazuri (69%)

s-au petrecut în familie: 43 au fost omorâte de soți (ceea ce reprezintă un procent de 40,2% din totalul femeilor ucise în familie), 51 de parteneri (47,7%), iar celelalte 13 de alte rude (12,1%). Majoritatea acestor crime sunt asociate cu consumul de alcool.

După cum se observă, peste două treimi din femeile ucise sunt victime ale unor persoane din familia lor. Aceasta sugerează un nivel ridicat al violenței domestice. Majoritatea victimelor trăiau în uniuni consensuale, mod de conviețuire caracteristic categoriilor sociale cu un grad ridicat de dezorganizare socială.

- *Femei care au comis crime.* Numărul omorurilor comise de femei s-a ridicat la 89: 64,0% împotriva unor membri ai familiei – 26 (45,6%) și-au ucis soții, 16 (28,1%) și-au ucis partenerii, 15 (26,3%) au ucis alte rude - iar 36% dintre omoruri au fost săvârșite în afara familiei.

- *Femei victime ale unor lovituri cauzatoare de moarte și ale unor vătămări corporale.* Deși femeile apar în general ca victime, ele pot fi regăsite și printre autori. O proporție semnificativă a actelor violente se petrec în cadrul unor uniuni consensuale.

Tabelul 28

Femei implicate în lovituri cauzatoare de moarte și vătămări corporale

	Victime	Agresori
Lovituri cauzatoare de moarte	40 – 63,5%	23 – 36,5%
Vătămare corporală	747 – 58,5%	530 – 41,5%

Sursă: I. Vintileanu, 1999.

- *Infanticid.* Cazurile de infanticid au crescut: în perioada menționată, s-au înregistrat 36 de cazuri. Cele mai multe cazuri s-au petrecut în zona rurală. Presiunile economice foarte mari, cuplate cu accesul scăzut la tehnici contraceptive pentru anumite categorii de populație (mai ales în zone rurale) și lipsa sprijinului serviciilor sociale par a fi factorii responsabili pentru astfel de acte criminale.

- *Violuri.* În aceeași perioadă, s-au înregistrat 789 de cazuri, dintre care 17,7% au fost violuri în grup. S-au înregistrat două reclamații de viol intrafamilial și 6 în cadrul unor uniuni consensuale. Proporția cea mai ridicată a cazurilor s-a înregistrat în zone urbane. Victimele au în general nivel educațional sub medie, un număr semnificativ al victimelor violurilor în grup (10%) fiind analfabete. Desigur, nivelul scăzut de educație al victimelor nu este un factor cauzal în sine, ci mai degrabă un indicator al mediului social în care se regăsesc atât victimele, cât și agresorii, mediu caracterizat de marginalizare și excluziune socială.

- *Prostituția* a înregistrat creșteri alarmante, în cea mai mare parte datorită înrăutățirii condițiilor economice. În 1996 și în prima jumătate a anului 1997, s-au înregistrat 491 de cazuri în țară, acesta fiind însă numai vârful vizibil al aisbergului. Dintre cazurile înregistrate în 1997 (188), cele mai multe sunt femei singure (159), femei divorțate (15), femei care trăiesc cu un partener (13) și femei măritate (6); 33 dintre ele aveau copii. Majoritatea sunt femei tinere (între 19 și 29 ani) din zone urbane, fără ocupație.

- *Furturi și jafuri.* În perioada considerată, 662 de femei au fost înregistrate ca victime ale unor jafuri și 7352 ca victime ale unor furturi. Un număr semnificativ de femei apar ca actori ai acestor infracțiuni: 698 de femei care au comis furturi și 202 femei care au comis jafuri.

Studiul citat formulează următoarele concluzii, privitoare la violența domestică îndreptată împotriva femeii:

“Cauzele violenței intrafamiliale sunt variate: sărăcie, conflicte intraconjugale, infidelitatea soțului sau soției, consumul de alcool sau tulburări psihice ale soțului. În unele cazuri, se manifestă prin amenințări frecvente și violență fizică. Și soțiile recurg la acte criminale, duse până la uciderea soților lor. Situațiile cele mai dificile în justiție sunt acelea în care soția victimizată victimizează la rândul său și uneori își ucide soțul. Este extrem de dificil de stabilit gradul de vinovăție al celor doi membri ai cuplului criminal. Înaintea infracțiunii, soțul și-a victimizat soția (deși este posibil ca aceasta să-l fi provocat tot timpul prin diferite comportamente), iar după un timp soția nu a mai suportat tratamentul aplicat de soțul ei și a răspuns agresiv, omorându-l” (I. Vintileanu, 1999, p.108).

5.4. Violența împotriva femeii în conștiința publică

Este posibil ca, la nivelul conștiinței publice, magnitudinea fenomenului să fie grav subestimată. Cele mai vizibile și mai grave cazuri de violență împotriva femeii sunt percepute ca fiind caracteristice categoriilor marginale ale societății. Desigur, unele cazuri pot apărea și în rândurile populației “normale”, dar probabil au o frecvență mai redusă. Formele intermediare de violență sunt extrem de rar raportate, datorită lipsei încrederii în sistemul de justiție și în capacitatea sa de a le rezolva și toleranței ridicate față de violența îndreptată împotriva femeii, manifeste în anumite categorii de populație.

Se pare că violența împotriva femeii este mai accentuat subestimată la nivelul clasei de mijloc. Pot fi date câteva explicații ale acestei situații. În primul rând, formele de violență în astfel de cazuri sunt

ceva mai ușoare. În al doilea rând, vizibilitatea lor socială este mult mai scăzută. În al treilea rând, stigmatul social atribuit femeilor victime ale violenței domestice sau ale violenței manifestate la locul de muncă crește reticența în a reclama aceste cazuri. Violența în familie este privită ca o anormalitate. Majoritatea formelor de violență manifestate împotriva femeilor la locul de muncă (de regulă, sub forma hărțuirii sexuale) sunt considerate ca o experiență degradantă pentru femei, care nu trebuie făcută publică, fiind de natură a genera întrebări cu privire la responsabilitatea femeii înseși pentru incidentul căruia îi este victimă. În al patrulea rând, la nivelul clasei de mijloc, pentru rezolvarea acestor situații sunt preferate mecanismele interpersonale, mai puțin vizibile.

Drept urmare, violența împotriva femeii este privită mai mult ca o problemă a "altora", în mod specific aplicându-se categoriilor de la marginea societății. Ea este asociată cu sărăcia, lipsa de educație și dezorganizarea personală și socială. Soluția pentru acest tip de problemă este căutată în opinia colectivă mai degrabă în termenii generali ai procesului de dezvoltare socială: modernizare, educație, schimbare culturală și dezvoltare personală. Această perspectivă asupra violenței împotriva femeii a blocat atât formularea corectă a problemei la nivelul conștiinței publice, cât și explorarea potențialelor modalități de intervenție. Există o inhibiție cronică în a identifica soluții directe și imediate pentru contracararea fenomenului.

Pe de altă parte, zdrobită de dificultățile uriașe ale tranziției, comunitatea nu s-a simțit capabilă să ia în atenție această problemă. După 1989, nu se manifestă nici o inițiativă semnificativă în vederea controlării fenomenului de violență împotriva femeii, cu toate că se înregistrează unele cazuri care șochează opinia publică.

5.5. Organizații internaționale

În mod cert, cele două evenimente internaționale marcate de conferințele de la Cairo și Beijing, cât și importanța acordată de organizațiile Națiunilor Unite combaterii violenței împotriva femeii au stimulat o abordare sistematică a acestei probleme în România, începând din anul 1995.

După 1995, au fost organizate o serie de seminarii naționale și internaționale de către organizațiile internaționale active în România (UNDP, UNICEF, OMS) pe tema violenței împotriva femeii în general, și a violenței domestice, în special. Recent, OMS, Banca Mondială, UNDP și

UNICEF au instituit un grup de lucru pentru problema violenței în familie și a abuzului copilului.

Un rol deosebit a avut Consiliul Europei și Comisia Europeană. În ultimii ani, voința politică în vederea armonizării legislației interne cu cea europeană a devenit un factor important pentru promovarea unor inițiative legislative. În același timp, România a semnat *Convenția asupra drepturilor femeii* și *Convenția cu privire la eliminarea oricărei forme de discriminare pe criterii de gen*. În consecință, atât guvernul, cât și parlamentul sunt dispuse să introducă modificările corespunzătoare în legislația românească.

5.6. Actorii politici

Majoritatea partidelor politice au inclus în programele lor nu doar obiective generale privind egalitatea de șanse, ci și obiective specifice cu privire la combaterea violenței împotriva femeii. Acțiunile concrete pentru atingerea acestor obiective sunt însă nesemnificative.

Guvernul României a formulat în mod explicit problematica violenței împotriva femeii, ca un obiectiv important al politicii guvernamentale, pentru întâia oară în *Planul național de acțiune pentru oportunități egale*, care a apărut ca un răspuns la cerințele formulate de Conferința de la Beijing. Un punct special al acestui *plan* este dedicat acestei teme:

“e. Prevenirea și scăderea manifestărilor de violență domestică, mai ales a acelor forme îndreptate împotriva femeilor și copiilor.”

Sunt formulate totodată următoarele direcții de acțiune pentru atingerea acestui obiectiv:

- Analiza cauzelor și efectelor violenței împotriva femeii, în colaborare cu organizațiile guvernamentale și nonguvernamentale.
- Analiza legislației actuale și adoptarea unui cadru legal corespunzător (cu prevederea unor pedepse penale, civile și administrative) pentru sancționarea agresorilor și stabilirea unor măsuri de compensare pentru victimele violenței, mai ales în vederea protejării femeilor și copiilor împotriva violenței domestice.
- Organizarea și extinderea la nivel național a centrelor de asistență și protecție pentru femeile victime ale violenței, incluzând servicii de asistență medicală, psihologică și juridică, prin cooperare cu organizațiile nonguvernamentale.

- Stabilirea unor măsuri adecvate împotriva traficului cu copii, adolescenți și femei în rețelele de prostituție.
- Elaborarea unor programe speciale în vederea instruirii și formării factorilor responsabili pentru aplicarea măsurilor de prevenire și control al actelor de violență exercitate împotriva femeii.
- Influențarea mass-media, în vederea eliminării patternurilor de promovare a violenței împotriva femeii prin aceste canale informaționale.

5.7. Instrumente legislative

5.7.1. Propuneri de îmbunătățiri ale legislației

În ultimii ani, s-au întreprins o serie de analize ale legislației în vigoare, cu privire la sancționarea juridică a violenței împotriva femeii în general și a violenței domestice în special: M. Macovei, 1997, 1999; I.M. Zlătescu, 1997c, 1997d; I. Vintileanu, 1999; D. Semenescu și colaboratori, 1998. Principalele concluzii ale acestor analize sunt următoarele:

Există un deficit legislativ în reglementarea violenței împotriva femeii, mai ales în cazul violenței domestice. Violența domestică nu este reglementată separat în legislația României, ci doar în cadrul prevederilor generale care se referă la orice tip de violență:

- bătaia sau alte acte violente: Art.180, 182, Cod Penal.
- vătămare corporală: Art. 198, Cod Penal.
- lovituri cauzatoare de moarte: Art.183, Cod Penal.
- viol: Art. 187, Cod Penal.
- infanticid: Art. 177, Cod Penal,
- incest: Art. 203, Cod Penal,
- perversiuni sexuale: Art. 201, Cod Penal.
- rele tratamente aplicate minorului: Art. 306, Cod Penal.

Legea nr. 61/1991, care sancționează tulburarea normelor vieții sociale, a ordinii publice și a liniștii, stipulează câteva situații concrete cu privire la violența domestică extremă și include unele sancțiuni. Art.2 prevede sancționarea prin amendă sau închisoare (de la 15 zile la 3 luni) pentru evacuarea din casă a soției, copiilor sau a altei persoane în ocrotire. Același articol incriminează cu aceleași sancțiuni jignirea în public, prin

cuvinte sau expresii vulgare, manifestarea unor acte de violență, tulburarea liniștii publice a colocatarilor prin zgomote, țipete sau scandal. Pentru protejarea victimei, procedura este foarte rapidă: poliția îl poate reține pe agresor pentru 24 de ore, iar apoi, dacă se consideră necesar, instanța poate formula imediat sentința. Procedura se declanșează însă prin plângere prealabilă. Datorită lipsei mijloacelor de sprijin ulterior al victimei, în astfel de situații, plângerile prealabile sunt extrem de rare. Victimele violenței fie nu depun plângere într-o primă instanță, fie retrag plângerea depusă, după consumarea incidentului violent. De asemenea, vecinii nu depun plângeri, pentru a nu fi implicați în vreun conflict ulterior.

Hărțuirea sexuală nu este adresată în mod specific, dar nici în termeni generali.

Violul marital nu este incriminat ca atare. El este considerat în contextul definirii generale a violului. În practică însă, reclamarea violului marital este o raritate, pentru două motive. În primul rând, este foarte greu de dovedit, actul de lege nementionând probele luate în considerare în instanță. În al doilea rând, el pare a fi acceptat implicit în presupuziția culturală, exprimată și în textul de lege, conform căruia "soțul și soția trebuie să-și îndeplinească îndatoririle reciproce în relațiile de familie."

Se poate deci estima că, în general, sistemul juridic intervine foarte puțin pentru combaterea violenței împotriva femeii. Implicarea sa este manifestă mai ales în cazurile extrem de grave, precum omorul și vătămarea corporală gravă. Actele violente nu sunt sancționate cu severitate atunci când victima este soția sau partenera de viață (M. Macovei, 1999).

Divorțul reprezintă ultimul mecanism eficient de apărare împotriva violenței domestice. Regimul socialist a practicat o politică de încurajare și menținere a familiei. Procedura de divorț, deși modernă din punct de vedere al drepturilor femeii, era extrem de anevoioasă. Consecința nedorită a acestei proceduri era menținerea artificială a uniunii conjugale pentru o familie în care conflictul nu putea fi eliminat, ajungându-se astfel la perpetuarea violenței. Deși procedura s-a simplificat mult după 1989, ea este încă destul de dificilă și îndelungată, fiind totodată costisitoare. Posibilitatea desfacerii căsătoriei prin acordul ambelor părți, care este mult mai rapidă, este acceptată doar în cazul cuplurilor fără copii și în situația în care căsnicia nu a durat mai mult de un an.

S-a constatat că, în multe situații, victimele violenței recurg la divorț doar atunci când situația devine insuportabilă. Cele mai frecvente cauze pentru care nu se recurge la divorț sunt: a) teama de agravarea violenței partenerului în cazul în care victima deschide proces de divorț; b) teama de

dificultățile materiale care ar surveni după divorț; c) riscul pierderii locuinței sau obligația de a plăti sume mari de bani pentru compensarea părții partenerului din proprietatea comună.

Una dintre sugestiile puternic susținute cu privire la procedura de divorț pentru cazurile de violență domestică se referă la simplificarea și urgentarea soluționării cazului. Instanța ar trebui să poată emite ordin de evacuare a agresorului din locuința comună o dată ce divorțul este pe rol, și nu doar după încheierea procesului (cum se procedează în prezent) sau, mai rău, ca urmare a unui proces de partaj (D. Semenescu et al., 1998). Unii avocați recomandă înlocuirea termenului de “divorț prin vina părților” cu termenul “divorț fără vinovăția părților”, care este mai rapid și poate fi reglementat prin reguli procedurale simple, oferind o modalitate mai umană de încheiere a unor relații maritale (M. Macovei, 1999).

În același sens, este necesară revizuirea drastică a reglementărilor privind plata unor pensii de întreținere. Acest aspect este deosebit de important, având în vedere deprecierea situației economice a femeilor. Astfel de măsuri ar reduce dependența economică a femeii.

5.7.2. Modificarea procedurilor legale de intervenție în cazul violenței împotriva femeii, în cadrul familiei

Procedurile legale de intervenției în aceste situații sunt extrem de puțin dezvoltate. În realitate, ele funcționează mai degrabă în sensul descurajării plângerilor victimelor, pe de o parte, și a intervenției poliției și a corpului juridic, pe de altă parte.

Intervențiile legale care pot fi utilizate în sprijinul victimelor violenței domestice nu pot deocamdată oferi protecție împotriva victimizării ulterioare (D. Semenescu et al., 1998). Legea stipulează că pentru demararea unor investigații trebuie să existe o plângere prealabilă din partea victimei; în orice etapă a procesului (inclusiv în timpul anchetei), împăcarea părților determină încetarea cazului. Deoarece nu există nici un mijloc de protecție pentru femeile care depun plângeri împotriva soților violenți, acestea sunt expuse unor presiuni continue din partea soților, inclusiv prin recurgerea la violență, pentru a nu depune plângere sau pentru a o retrage. Adesea, după ce plângerea a fost retrasă, soțul continuă să se comporte violent, fie pentru a se răzbuna, fie pentru că a realizat că nu poate fi pedepsit.

Din acest motiv, în practica judiciară, cazurile de violență domestică, ce nu îmbracă forme extreme, sunt foarte rare. Studiul condus de Institutul de Cercetare și Prevenire a Criminalității al Ministerului de Interne arată că femeile care depun o plângere sunt cele care au suferit 4-5 incidente de

violență foarte gravă și recurg la această soluție din disperare. Faptul că o proporție semnificativă a omorurilor care au avut ca victime femei s-au petrecut în familie sugerează o incidență ridicată a violenței care nu este finalizată prin crimă și care, în consecință, nu ajunge în atenția justiției (I. Vintileanu, 1999). Majoritatea victimelor care au curajul de a-și menține plângerea sunt cele care au găsit adăpost la prieteni sau rude sau cele care au demarat deja procesul de divorț și au obținut evacuarea temporară a agresorului pe perioada procesului (D. Semenescu et al., 1999). În mod practic, protecția oferită prin actualele resorturi legislative este lipsită de conținut pentru cazurile de violență domestică. Această lipsă de protecție nu face decât să înrăutățească situația femeilor victime (M. Macovei, 1999, p.50).

Pe de altă parte, intervenția poliției nu este susținută legal în mod suficient, ci chiar dimpotrivă.

“Procedural vorbind, cele două infracțiuni (lovire și provocarea de vătămare corporală) diferă în termenii investigației cazului. Dacă în cazul vătămării corporale investigația este preluată de poliție și de procuror, lovirea cade sub incidența intervenției instanței, fără a fi necesare investigațiile poliției. Consecința practică a acestor reguli procedurale și a necesității plângerii prealabile împiedică femeile să-și exercite dreptul de victime, datorită atitudinii ofițerilor de poliție, care nu se implică imediat după conflict, pentru că nu știu: (1) dacă victima va solicita o expertiză medico-legală; (2) câte zile de spitalizare vor fi recomandate de medicul legist (sub 20 de zile spitalizare nu intră în competența de investigare a poliției); (3) dacă victima va depune o plângere.

Exacerbarea distincției între public și privat, în termenii relațiilor de familie, constituie un alt motiv pentru nonintervenția poliției. Astfel, majoritatea conflictelor intrafamiliale sunt considerate în mod exclusiv ca fiind probleme particulare ale cuplului, iar factorii responsabili pentru aplicarea legii... preferă să nu intervină” (M. Macovei, 1999).

“Intervenția poliției în cazurile de violență domestică nu este sprijinită în mod suficient de lege. Există situații în care ofițerii de poliție care au fost chemați să intervină într-un caz de violență domestică au fost acționați în instanță pentru violare de domiciliu”. (...) Există o lipsă de receptivitate din partea ofițerilor de poliție, datorită dificultăților de intervenție în conflictele dintre soți și soții (care se pot în final alia împotriva lor), în contextul lipsei de siguranță generate de actualul sistem juridic...” (I. Vintileanu, 1999).

5.7.3. Capacitatea poliției de a interveni în cazurile de violență domestică

Există o serie de rapoarte privind comportamentul ofițerilor de poliție, care sugerează existența unei influențe a modelului tradițional de acceptare a violenței împotriva femeii. Dar, mai mult decât atât, se remarcă o incapacitate cronică a poliției de a se confrunta cu astfel de cazuri. De asemenea, s-a semnalat faptul că, majoritatea ofițerilor de poliție fiind bărbați, acest lucru poate inhiba victimele în a apela la serviciile lor: pe de o parte, datorită rușinii, iar pe de altă parte, datorită tendinței, uneori inconștiente, a ofițerilor de poliție de a exprima convingeri bazate pe atitudini tradiționale conform cărora a-ți bate soția nu este chiar o infracțiune și, în orice caz, ține de afacerile interne ale familiei.

5.7.4. Sistemul de servicii terapeutice și de asistență juridică, socială și economică a victimei

Echipele de poliție nu au în componența lor asistenți sociali sau psihologi, specialiști care ar putea interveni în cazul violenței domestice. Este încă și mai grav faptul că nu există nici un sistem de servicii sociale pentru victimele violenței domestice, care să intervină complementar serviciilor poliției și justiției.

5.8. Posibilități și perspective

5.8.1. Inițiative legislative

În ultimii doi ani s-au dezvoltat trei inițiative legislative ca răspuns la problema violenței domestice. În 1998, trei membri ai Senatului au promovat un proiect de lege pentru modificarea unor articole din Codul Penal cu referire la violența domestică. Pornind de la criticile menționate mai sus, sunt avute în vedere câteva categorii de schimbări. În primul rând, incidentele violente produse în familie, inclusiv violul, sunt explicit formulate și sever sancționate. În al doilea rând, din punct de vedere al procedurii penale, actele care intră în categoria "violență domestică" pot fi promovate în justiție nu doar prin plângere prealabilă, ci și la inițiativa directă a procurorului. În al treilea rând, sunt incluse o serie de măsuri legale de protecție a victimei. După 6 luni de dezbateri, propunerea a fost adoptată de comisia juridică a Senatului și înaintată spre aprobare Senatului. Pentru

Înțelegerea dinamicii discuțiilor în acest domeniu, sunt interesante principalele obiecții ridicate la acest proiect:

- Nu există o justificare solidă a creșterii gradului de intruziune a instituțiilor publice în viața privată a familiei, în contrast cu dezvoltarea unor instrumente alternative sociale, educaționale și morale de intervenție (Consiliu legislativ: comentarii asupra propunerii).
- A fost exprimată teama că intervenția automată a poliției ar agrava conflictul dintre soți și ar diminua posibilitățile reale de soluționare, în afara sferei juridice. S-a menționat totodată că în absența unui sistem de servicii sociale bine dezvoltat care să prevină, să medieze și să soluționeze cazurile de violență domestică, oferind suport social victimelor, perfecționarea unilaterală a instrumentului juridic ar putea avea mai degrabă efecte negative.
- Proiectul de lege mărește caracterul punitiv al legislației noastre, care oricum este destul de accentuat (președintele Comisiei Juridice a Senatului, care a votat împotriva).

În paralel, Ministerul Justiției pregătește o versiune nouă, mult mai comprehensivă, a Codului Penal.

Un membru al Camerei Deputaților (femeie) a promovat o propunere pentru decriminalizarea prostituției. Recunoscând prostituția ca fiind o realitate socială, proiectul de lege indică condițiile în care prostituția ar putea fi practică sub un control strict. Obiectivul acestui proiect de lege este de a oferi, pe de o parte, protecția socială adecvată persoanelor care practică prostituția și, pe de altă parte, de a proteja comunitatea împotriva unor acte criminale, precum violul, violența împotriva femeii, pedofilia, exploatarea sexuală a femeii, bolile cu transmitere sexuală. În completarea acestei legi, o altă inițiativă legislativă se referă la suplimentarea Codului Penal cu unele articole noi, prin care să fie incriminate în mod explicit exploatarea sexuală a copilului și abuzul sexual și în special pedofilia.

Legea cu privire la egalitatea de șanse, promovată în parlament, conține un pachet special asupra hărțuirii sexuale. Discuțiile din comisiile parlamentare cu privire la aceste propuneri au ridicat o serie de întrebări cu privire la definiția juridică și la mijloacele de probă pentru un astfel de act. Reținerile față de această lege se referă mai ales la teama cu privire la unele abuzuri pe care ea le-ar putea genera.

5.8.2. Dezvoltarea capacității poliției de a se confrunta cu cazurile de violență domestică

În ceea ce privește poliția, discuțiile au dus la concluzia că este absolut esențial a se oferi organelor de aplicare a legii o baza legală pentru intervenție prin promovarea de reglementări detaliate pentru intervenția poliției în cazurile de violență domestică și, totodată, modalități procedurale mai eficiente. În același timp, este din ce în ce mai clar că competențele sociale și psihologice ale poliției trebuie îmbunătățite substanțial.

Ministerul de Interne a elaborat un program complex în acest domeniu:

- Creșterea capacității poliției de a se confrunta cu situații de violență față de femeie, mai ales atunci când este vorba de violență domestică.
- Prevederea în schemele unităților de poliție a unui ofițer responsabil pentru incidentele de violență domestică.
- Creșterea disponibilității personalului din poliție în termenii preluării și înregistrării plângerilor victimelor violenței, atât din familie, cât și în afara familiei.
- Folosirea femeilor ofițeri de poliție în investigații în care sunt implicate femei victime, în vederea reducerii numărului de plângeri retrase, determinate de prezența unui bărbat ca ofițer de poliție.
- Încurajarea femeilor victime ale violenței care intră în atenția poliției să depună plângere, în vederea demarării procedurilor legale împotriva agresorilor.
- Luarea unor măsuri împotriva partenerului violent, în baza unor prevederi de lege, prin sancționarea infracțiunilor minore cu amenzi și mai ales prin pedepse penale atunci când sunt îndeplinite condițiile pentru definirea unui act infracțional.
- Invitarea partenerului violent la secția de poliție, pentru a i se prezenta consecințele posibile ale comportamentului său agresiv.
- Dezvoltarea unui set de măsuri preventive și activități educaționale.
- Creșterea numărului de proiecte educaționale cu privire la mijloacele juridice de intervenție și de prevenire, dezvoltate în cadrul unor parteneriate între organizațiile guvernamentale și nonguvernamentale.

- Organizarea de întâlniri în cadrul organizațiilor de femei cu personalul poliției, pentru prezentarea reglementărilor legale la care pot apela femeile victime.
- Instituirea unui birou specializat în cadrul poliției pentru consilierea victimelor, oferind totodată consultanță și sugestii cu privire la protecție și metodele de autoapărare, cât și cu privire la instrumentele civile și penale la care se poate apela pentru soluționarea situațiilor în care sunt implicate.
- Abordarea problemei violenței domestice în cadrul unor întâlniri cu grupuri de elevi, îndeosebi la nivelul învățământului liceal.
- Colaborarea cu autoritățile locale și alte instituții implicate în protecția femeii. Ofițerii de poliție pot încuraja femeile să-și întemeieze propriile organizații la nivel local, care pot crea, în colaborare cu autoritățile locale și alte organizații nonguvernamentale, adăposturi pentru victimele violenței domestice, linii telefonice permanente prin intermediul cărora femeile pot beneficia de sfat și asistență în orice moment și servicii de consiliere (I. Vintileanu, 1999).

5.8.3. Servicii sociale

Regimul socialist nu a dezvoltat nici un sistem de servicii sociale în domeniul violenței împotriva femeii. Nu existau nici un fel de modalități de sprijin pentru femeile victime, ca de exemplu, facilități pentru adăpost temporar, consiliere juridică, servicii de protecție și securitate împotriva violenței. Serviciile sociale cu funcții profilactice și terapeutice erau inexistente. Statul socialist conta mai mult pe capacitatea familiei lărgite de a oferi sprijin femeilor victime ale violenței domestice - adăpost în perioade de criză, sprijin material și sprijin în medierea conflictului – și pe capacitatea organizațiilor politice și a administrației întreprinderilor/colectivelor de muncă.

Deși imediat după 1989 s-a înregistrat o dezvoltare explozivă a cursurilor de formare pentru specialiștii în asistență socială, nu există încă servicii sociale publice care să prevină și să ofere sprijin victimelor violenței domestice și cu atât mai puțin se poate vorbi despre consiliere și terapie.

Din acest punct de vedere, *Planul național de acțiune pentru oportunități egale* elaborat de Departamentul pentru oportunități egale și politici familiale din cadrul MMPS, stipulează în termeni generali, fără a elabora pașii concreți care ar fi necesari:

“... organizarea și extinderea la nivel național a unor centre de asistență și

protecție pentru femeile victime ale violenței, incluzând servicii de asistență medicală, psihologică, juridică, prin colaborare cu anumite organizații nonguvernamentale.”

Începând cu 1997, Departamentul a organizat un centru pilot în București, pentru a experimenta sistemul în vederea extinderii sale. Experiența s-a dovedit una pozitivă. A demonstrat existența unei nevoi imense în acest sens. În același timp a demonstrat că sarcina este mult mai complexă decât se considerase inițial și că resursele alocate sunt insuficiente.

Implementarea *Planului de acțiune* se confruntă cu două dificultăți structurale:

- a) Lipsa autorității și a resurselor financiare necesare pentru demararea programelor. Nu există nici o strategie prin care obiectivele formulate în Planul național să fie convertite în activități concrete. Ceea ce lipsește îndeosebi este cadrul minim organizațional pentru serviciile publice, standarde calitative și proceduri care ar trebui elaborate la nivel național.
- b) Inexistența unui sistem de servicii specializate de asistență socială care să ofere un cadru mai larg pentru prevenirea violenței, depistarea tendințelor violente în stadii incipiente, tratamentul și terapia victimei și agresorului. În completarea acestor servicii ar trebui instituite anumite centre specializate care să se adreseze incidentelor grave de violență.

În ceea ce privește intervenția guvernamentală, discuțiile prezente au dus la două concluzii importante. Mai întâi, politicile guvernamentale ar trebui să ofere un cadru global și multilateral de acțiune în vederea prevenirii și soluționării incidentelor de violență împotriva femeii, prin care să se elimine pericolele unor dezechilibre generate de abordările sectoriale. Se pare că cel mai ușor se adoptă măsurile punitive: legislație mai adecvată, sancțiuni mai severe și proceduri mai eficiente de intervenție a poliției. În mod complementar, lipsa serviciilor sociale specializate influențează în mod negativ șansele de promovare a prevenirii, educației și terapiei atât pentru victimă, cât și pentru agresor. În al doilea rând, organismele guvernamentale au încă o capacitate foarte scăzută de a depăși bunele intenții, exprimate în formularea obiectivelor, și a formula strategii concrete pe care să le și implementeze.

Există indicii clare că autoritățile locale devin din ce în ce mai sensibile la problematica violenței domestice. Din anul 1997, consiliile

județene au autoritatea de a organiza servicii sociale, dar această posibilitate nu este nici pe departe exploatată și nu este sprijinită financiar și metodologic de guvern. Până la ora actuală nu se înregistrează nici o încercare sistematică de abordare a violenței împotriva femeii, la nivel local.

“Corina a primit o educație precară, la nivelul școlii generale. A fost bătută zilnic de un tată brutalizat de băutură. Mama ei era îndobitocită, speriată de moarte și gata să-și dea viața pentru alcool. Corina se întreba cum poate să reziste mama sa la atâtea bătăi, fără să protesteze în vreun fel. Într-o noapte, când Corina avea 11 ani, mama ei a fost bătută bestial. Zeci de lovituri cu picioarele în burtă, în spate, lovituri cu pumnii. Când s-a închis ușa în urma tatălui, Corina s-a ridicat tremurând și s-a îndreptat spre locul unde zăcea mama ei. Aceasta zăcea într-o baltă de sânge, cu fața tumefiată și fără a-și mai putea deschide ochii. Corina a țipat, apoi a făcut o criză și a început să urle cât putea de tare. A adus un lighean și a curățat, spălat și îmbrăcat în haine curate corpul inert al mamei sale. După o săptămână de suferință, mama ei a suspinat pentru ultima oară și s-a stins. Imediat după înmormântare, Corina a fost bătută din nou. După aceea, a început să aibă dureri de cap, nemaifiind niciodată ceea ce fusese până atunci. Într-o zi, tatăl ei a venit acasă cu o tabletă de ciocolată, o rochie și băutură. A forțat-o să bea, a dezbrăcat-o... După acea noapte, Corina nu s-a mai dus la școală... Plângea, părea mai matură decât era... Patru ani și-a dorit să fugă, apoi a plecat în Turcia împreună cu alte fete. Corina nu vorbește despre viața ei acolo, dar era foarte supărată pentru că i-au luat banii și s-a întors cu mâinile goale. Nu mai are probleme cu tatăl ei: două lovituri în cap cu o bară de metal l-au amuțit pentru totdeauna. Bețivul s-a mutat în canalele orașului de frică....

Corina are aproape 17 ani. Un copil în pânțele care-i pare un miracol. ...nu este disperată, este dură, așa cum a fost viața cu ea. Urăște tot ce este pe fața pământului.

- Chiar nu iubești pe nimeni?

- Nu, îi urăsc pe toți.

- Nici pe el? o întreb, arătând spre pânțele ei.

Corina izbucnește în lacrimi...

- Pe el, da. Îl iubesc... datorită lui nu mă sinucid.

După ce a plecat, am continuat să mă gândesc ce aș putea face pentru mamele tinere cu probleme. Dumnezeu mi-a luminat calea, și Îi mulțumesc pentru asta!”

“Tableta primarului”, Constantin Simirad,
primar al Iașului, Monitorul de Iași, 27 februarie 1999.

5.8.4. Organizații nonguvernamentale

Până în prezent există puține inițiative nonguvernamentale în domeniul combaterii violenței împotriva femeii. În afara activităților de sprijin pentru promovarea schimbărilor sistemului legislativ, sunt unele inițiative de oferire a unor servicii de sprijin al victimelor violenței. Putem cita 4 astfel de organizații, trei dintre ele oferind adăpost și consultații victimelor violenței domestice (Artemis, Cluj; Grado, Pitești; Cutia Pandorei, Bistrița Năsăud), iar cea de-a patra oferind consultații și terapie (Scop, Timișoara). Artemis a organizat o campanie publicitară, în sistemul de transport public și în școli, pentru creșterea gradului de conștientizare a problemei violenței domestice. În același timp, a lansat în parteneriat cu poliția locală, un program de formare a personalului de intervenție în situații de violență domestică.

Se înregistrează și unele inițiative mai noi, care trebuie menționate, deoarece indică o nouă tendință. Există un grup care a început să exploreze posibilitățile de dezvoltare a unui proiect mai larg privind "Educația în școală și familie împotriva violenței". UNITER-ul își propune dezvoltarea unor prezentări dramatice ale violenței domestice.

5.8.5. Mass-media

De obicei, mass-media prezintă multe cazuri individuale de violență împotriva femeii. Aproape fără excepție, acestea sunt cazuri extreme: crime, violuri, cruzimi și exploatare sexuală. Cazurile mai "ușoare", care sunt mult mai frecvente, sunt prezentate doar în mod excepțional.

Cazurile de hărțuire sexuală la locul de muncă sunt cu desăvârșire absente în mass-media.

Ceea ce lipsește, de asemenea, este analiza violenței împotriva femeii ca problemă socială precum și prezentarea mijloacelor prin care ea ar putea fi combătută.

La rândul ei, comunitatea este prezentată în mass-media ca un martor șocat și neajutorat al cazurilor grave de violență împotriva femeii.

Se remarcă totuși anumite inițiative disparate. Cea mai importantă este inițiativa postului național de radio de a dezvolta un tip de "hot line" pentru victimele violenței domestice. De asemenea, putem menționa unele dezbateri radiofonice cu specialiști în domeniul violenței împotriva femeii. Un exemplu demn de menționat este emisiunea radiofonică dedicată în exclusivitate problematicii violenței domestice, organizată de un asistent social care dialoghează cu auditoriul. Revista "Avantaje" a promovat anumite discuții cu privire la violența împotriva femeii.

5.9. Concluzii

1. În societatea noastră, principala sursă a violenței împotriva femeii este procesul de dezorganizare socială, accentuată în anumite segmente ale colectivității caracterizate de sărăcie extremă, dizolvarea uniunii conjugale, delincvență și, în majoritatea cazurilor, alcoolism. Persistența modelelor tradiționale pare a fi un factor facilitator, și nu unul determinant.
2. Stresul social imens generat de perioada de tranziție reprezintă o importantă sursă a violenței, care este adesea îndreptată împotriva membrului mai slab din familie sau împotriva femeilor ca obiecte sexuale, în afara familiei.
3. Faptul că o proporție semnificativă de infracțiuni împotriva persoanei sunt comise în familie reprezintă un indicator important al prevalenței ridicate a violenței domestice.
4. La nivelul conștiinței publice există o subestimare gravă a magnitudinii violenței împotriva femeii, atât în familie, cât și în afara familiei. Mai ales clasa de mijloc tinde să subestimeze incidența violenței împotriva femeii. Hărțuirea sexuală la locul de muncă, care afectează în mod semnificativ și femeile din clasa de mijloc, nu a fost încă definită ca o problemă socială importantă. Violența împotriva femeii, fiind identificată mai ales cu situațiile limită, ca violul, omorul, vătămarea corporală gravă, este percepută ca ceva ce se petrece mai cu seamă “de partea cealaltă”, în rândurile categoriilor marginale și sărace ale societății.
5. Aceasta constituie probabil o explicație a faptului că mișcarea feminină din clasa de mijloc nu a fost foarte activă în promovarea unor măsuri sociale de combatere a violenței. Ca o consecință a acestui fapt, luând în considerare mai ales cazurile extreme de violență, ea s-a preocupat doar de asemenea cazuri. Intervenția poliției și a sistemului juridic, ca și adăposturile pentru femei abuzate par a fi destinate în exclusivitate categoriilor de la marginea societății.
6. Soluția finală pare a consta mai degrabă în dezvoltarea socială și culturală a categoriilor marginale, abordarea juridică fiind considerată a fi doar un paleativ.

Violența împotriva femeii reprezintă un caz tipic în care lipsa conștientizării publice este indusă de lipsa instrumentelor de intervenție. Singurele instrumente considerate în conștiința publică sunt intervenția

represivă și sprijinul economic. Cea dintâi, folosită în mod singular, este limitată și, dincolo de un anumit prag, chiar contraproductivă. Cea de-a doua este dificil de realizat, având în vedere dificultățile economice majore cu care se confruntă țara noastră. Avem de-a face cu o lipsă totală de imaginație socială în ceea ce privește proiectarea de soluții complexe și mai puțin costisitoare. Programele educaționale în școli, dezbaterile mediatizate și intervenția sindicatelor lipsesc cu desăvârșire. Insuficiența studiilor în acest domeniu reprezintă un factor determinant în subdezvoltarea abordărilor comunitare ale violenței față de femeie. În afară de aceasta, politica socială în domeniu s-a fundat pe presupuziția contraproductivă, dovedită a fi pură naivitate, că dezvoltarea organizațiilor nonguvernamentale ar fi soluția cheie. În realitate, insuficienta dezvoltare a politicilor publice în acest domeniu reprezintă o cauză a nivelului scăzut al conștientizării comunitare a problemei și a lipsei de inițiative civice.

Capitolul 6

POZIȚIA FEMEII ÎN CADRUL SISTEMULUI DE ASIGURĂRI SOCIALE

Procesul politic de elaborare și adoptare a noului sistem de securitate socială relevă o altă fațetă a atitudinilor față de femeie în societatea noastră.

În ceea ce privește sistemul de securitate socială, putem spune că s-a ajuns la un consens în vederea promovării unor politici în favoarea femeii. În discuțiile care au avut loc după 1989, s-au invocat foarte frecvent problemele femeilor, într-o manieră consensuală.

Femeile s-au dovedit a fi foarte active de-a lungul etapelor procesului de schimbare a sistemului de securitate socială. De exemplu, la dezbaterile în parlament a legii asigurării sociale, s-au evidențiat două figuri feminine extrem de active: vicepreședinta Comisiei Parlamentare de Muncă și Protecției Sociale și vicepreședinta camerei care a condus dezbaterile parlamentare asupra noii legi. În nici un moment al dezbaterilor nu s-au înregistrat situații care ar putea fi caracterizate printr-un anumit grad de antagonism între bărbați și femei. Dimpotrivă, analiza dezbaterilor parlamentare publicate denotă, pe de o parte, disponibilitatea politică generală de a lua în mod pozitiv în considerare interesele femeii, iar pe de altă parte, o abordare echilibrată și pozitivă. S-au putut identifica trei caracteristici principale în discuțiile asupra sistemului de securitate socială:

- O necunoaștere cronică a problemelor specifice ale femeii.
- Un consens general asupra unor reglementări în favoarea femeii.
- Unele reglementări în favoarea femeii au fost susținute datorită unor motivații mai generale: suportul acordat natalității și educației copilului fiind un exemplu.

6.1. Femeia în sistemul de securitate socială moștenit

Sistemul de securitate socială dezvoltat în perioada socialistă s-a caracterizat prin două trăsături principale, care au contribuit substanțial la

îmbunătățirea condiției economice a femeii și la o mai mare egalitate economică.

Comprehensivitate. Datorită politicii de folosire integrală a forței de muncă și de stimulare a angajării femeii în muncă, o foarte mare parte a populației feminine a beneficiat de pensii și de alte forme de asigurare: asigurare de boală, concediu de maternitate și concediu pentru îngrijirea copilului. Sistemul de asigurare socială oferea totodată pensii de urmaș, în favoarea soției și copiilor, în vederea compensării pierderii de venit produse de moartea soțului.

Prevederi legislative în favoarea femeii:

- Concediu de maternitate asigurat pentru toate mamele angajate în muncă.
- Concediu pentru îngrijirea copilului în caz de boală, până la împlinirea vârstei de 3 ani de către acesta.
- Scăderea vârstei limită de pensionare și a numărului minim de ani lucrați necesari pentru obținerea unei pensii întregi cu 5 ani față de bărbat;
- Posibilitatea de a avea un program de muncă redus, pentru a se putea ocupa și de îngrijirea copiilor preșcolari, cu calcularea orelor de muncă conform unui program normal.
- Femeile cu o vechime de 25 de ani în muncă, care au născut cel puțin trei copii și i-au crescut până la vârsta de 10 ani, pot solicita pensionarea înaintea termenului fixat prin lege: mai devreme cu 1 an, pentru 3 copii, cu 2 ani pentru 4 copii și cu 3 ani pentru mai mult de 4 copii.

Modul de calculare a pensiei le oferea avantaje suplimentare femeilor. Astfel, deși, ca orice sistem de tip contributiv, suma alocată pentru pensie variază în funcție de numărul de ani lucrați, importanța acestui factor era relativ scăzută. Cel mai important factor în determinarea sumei corespunzătoare pensiei era salariul câștigat în ultima parte a carierei profesionale. Efectul global al acestei modalități de calculare a pensiei a generat pensii mai ridicate pentru femei, în comparație cu contribuția lor reală la sistemul de asigurări sociale. Toate aceste stipulații specifice ale sistemului de securitate socială constituiau un transfer de la bărbați, care plăteau contribuții mai ridicate la asigurările sociale, spre femei, ale căror contribuții erau în general mai mici.

Chiar dacă suportul financiar acordat în cazul concediului de maternitate sau al concediului pentru îngrijirea copilului în caz de boală poate fi considerat o formă de protecție a copilului, facilitățile suplimentare

În calcularea finală a pensiei, generate de scăderea numărului minim de ani lucrați, exprimă o solidaritate economică clară a bărbaților cu femeile. Este important să menționăm că garantarea unor avantaje în ceea ce privește pensionarea femeii s-a bucurat întotdeauna de un suport social unanim.

În ceea ce privește avantajele specifice de care au beneficiat femeile, inclusiv în sistemul de asigurări sociale, o doamnă avocat, activă în mișcarea drepturilor omului, le clasifică drept un caz tipic de discriminare pozitivă (I. Moroianu Zlătescu, 1997, p. 23).

6.2. Femeia în contextul noului sistem de asigurări sociale

Imediat după 1989, au existat numeroase preocupări în vederea reformei sistemului de asigurări sociale. S-au operat modificări importante, în paralel cu elaborarea unui nou sistem.

Cele mai importante modificări au fost făcute în favoarea femeii. În primul rând, din 1992 s-a introdus posibilitatea de a beneficia de 1 an de zile concediu plătit pentru îngrijirea copilului. Din anul acesta, dreptul a fost extins la doi ani. Sunt greu de identificat motivațiile reale ale acestei prevederi. Avem de-a face, probabil, cu un complex de rațiuni care au fost considerate foarte importante în proces. Mai întâi, poate fi vorba de experiența negativă a dificultăților imense întâmpinate în creșterea copilului, în condițiile unor servicii sociale de suport puțin adecvate. Apoi, intenția asigurării unor condiții mai bune de ocrotire a copilului, care constituie una dintre cele mai importante probleme cu care s-a confruntat societatea românească. S-a pornit de la ideea că ocrotirea copilului în familie este mult mai eficientă și mai puțin costisitoare decât dezvoltarea unor servicii sociale de suport. În al treilea rând, s-a intenționat să se amelioreze oarecum stresul acutizat al șomajului. Așteptările generale prefigurau o creștere rapidă a șomajului, iar prelungirea concediului plătit pentru creșterea copilului a fost considerată ca o modalitate semnificativă de atenuare a impactului șomajului.

O altă măsură, prin care s-a urmărit atenuarea presiunilor șomajului și totodată facilitarea restructurării la nivel de întreprinderi, a fost pensionarea înainte de termen. Atât pentru bărbați, cât și pentru femei, vârsta limită de pensionare a fost redusă în anumite perioade de timp. S-a considerat că, în ultima perioadă a regimului socialist, femeile au avut în mod special de suferit. Ele au fost în primul rând victime ale politicii

pronataliste agresive, cu consecințe psihologice și de sănătate imense. Totodată, ele au suportat stresul programului de muncă foarte încărcat, cumulat cu dificultățile întreținerii unei gospodării. S-a căzut de acord că, din aceste motive, femeile merită șansa de a se pensiona mai devreme și de a beneficia de condiții de muncă mai ușoare.

Grație voinței politice de a promova o egalitate deplină între sexe, în anul 1998 s-a adoptat legea prin care dreptul de a beneficia de concediu pentru creșterea copilului este acordat și taților, la alegere. De asemenea, taților li s-a acordat dreptul de a beneficia de câteva zile libere, plătite, la nașterea unui copil.

În 1994, s-a promovat primul proiect de lege pentru noua lege a asigurărilor sociale, pentru ca în anul 1998 să fie aprobată în parlament versiunea finală a acesteia. Noul sistem păstrează toate elementele pozitive în acest domeniu ale vechiului sistem, promovând o modalitate mai transparentă și mai exactă de legare a pensiei de contribuție. Pensiile vor fi calculate nu numai pe baza anilor de contribuție la sistem, ci și prin considerarea mărimii anuale a contribuției.

Pentru femei, în mod specific, în afara păstrării beneficiilor existente în baza vechiului sistem, sunt luate în discuție două alte elemente importante.

În primul rând, vârsta limită pentru pensionare. Inițial, proiectul, alcătuit cu sprijinul și participarea unor experți occidentali, prevedea o creștere a vârstei de pensionare, atât pentru bărbați, cât și pentru femei: de la 57 de ani (femei), respectiv 62 de ani (bărbați) la 65 de ani pentru ambele sexe. Una dintre primele propuneri ale sindicatelor, când au fost invitate să participe la finalizarea proiectului de lege, s-a referit la vârsta limită de pensionare pentru femei. Ele au propus scăderea pragului limită la 62 de ani, propunere acceptată imediat de guvern. Mai mult decât atât, în discuțiile asupra legii, în parlament, MMPS a venit cu o nouă propunere: vârsta limită pentru bărbați să rămână la 65 de ani, dar vârsta limită pentru femei să fie scăzută la 60. Propunerea s-a bucurat de un sprijin unanim al partidelor politice. Atunci când unul dintre membrii parlamentului a adus în discuție diferența mare dintre bărbați și femei, în ce privește speranța de viață (67 de ani la bărbați și 73 de ani la femei), conducătorul sesiunii, care era în fapt o femeie, a răspuns "Cred că glumiți!", sala răspunzând cu un râs unanim.

Au fost exprimate și opinii contrare în această privință: cei 5 ani de diferență în ce privește vârsta limită de pensionare între bărbați și femei, nu sunt considerați ca o favoare, ci mai degrabă ca expresia unei discriminări:

|"Această diferență reflectă, la nivel legislativ, persistența stereotipurilor

paternaliste în ceea ce privește munca. Ea se bazează pe opinia că femeile sunt "mai oboseite" decât bărbații, deoarece activitatea lor profesională este dublată de activitățile casnice, în timp ce bărbații nu sunt expuși acestei istoviri, deoarece activitățile lor se desfășoară prioritar în afara casei. Deși acest lucru este perfect adevărat, nu trebuie reflectat în termeni legali imperativi, deoarece în acest fel se legitimează și legalizează stereotipul paternalist cu privire la diviziunea rolurilor în familie. Mai mult, această diferență a vârstei limită la pensionare nu este justificată din punct de vedere biologic" (Monica Macovei, 1999).

Această poziție nu a fost însă deloc populară, fiind ignorată.

În al doilea rând, deoarece diferența acceptată privind vârsta limită la pensionare ar fi afectat negativ cuantumul pensiilor pentru femei, s-a introdus în lege o formulă diferită de calculare a pensiilor pentru bărbați și femei. Această formulă stabilește pensii egale pentru contribuții egale, dar este calculată în cazul femeilor pentru un număr mai mic de ani de contribuție.

Toate prevederile specifice pentru femei reprezintă un transfer de la bărbați la femei în vederea egalizării beneficiilor.

6.3. Surse de defavorizare a femeii în sistemul de securitate socială

După părerea noastră, în prezentul sistem de securitate socială există două disfuncționalități, ambele acționând în defavoarea femeii.

Prima disfuncționalitate: erodarea inegală a pensiilor în timp. Sistemul de pensii dezvoltat în timpul regimului socialist și aflat în funcție până în momentul introducerii noului sistem a operat în baza unui mecanism care, în mod neintenționat, a dezavantajat o categorie semnificativă de pensionare. Datorită procedurilor de calculare a pensiilor și indexare a acestora în raport cu inflația, sunt generate diferențe semnificative între pensii, în funcție de anul pensionării.

Tabelul 29

Pensia medie, calculată pe anul ieșirii la pensie, ca procent din pensia medie a celor pensionați în 1998

Anul pensionării	Pensia medie, ca % din pensia medie a persoanelor intrate la pensie în 1998
Înainte de 1968	70.2%
1975	81.6%
1980	83.8%
1985	85.7%
1989	85.2%
1990	94.4%
1991	88.1%
1992	79.9%
1993	79.8%
1994	83.6%
1995	81.5%
1996	82.0%
1997	89.9%
1998*	100%

* pensia medie până la 30 septembrie 1998

Sursă: MMPS, *Buletin statistic al muncii și protecției sociale*, nr.4(24)/98.

Pensionarii mai vechi au pensii mai scăzute decât cei care s-au pensionat de curând. Acest mecanism nu include în mod explicit nici un fel de discriminare între sexe, dar efectele sale dezavantajează în mod sistematic femeile pensionare, din două motive:

- a) Femeile au speranța de viață mai lungă decât bărbații. Între 1994-1996, speranța de viață la femeie era estimată la 73 de ani, față de 65 de ani pentru bărbați (*Anuarul statistic 1998*)
- b) Femeile ies la pensie cu cel puțin 5 ani mai înainte decât bărbații, datorită vârstei lor limită de pensionare mai scăzute cu 5 ani.

În consecință, cea mai ridicată proporție a pensionarilor cu pensii mici o reprezintă femeile. Nu avem date cu privire la diferența între pensii pentru bărbați și femei, dar, dacă analizăm populația de femei pe grupe de vârstă, acest fapt devine evident:

Tabelul 30

Proporția femeilor pe intervale de vârstă

	% femei
60-64 ani	53,5
65-69 ani	54,9
70-74 ani	58,0
76-79 ani	62,4
80-84 ani	63,3
Peste 85 ani	63,3

Sursă: Calculat după CNS – *Anuarul statistic 1998*. Datele sunt calculate pentru anul 1996.

Problema scăderii relative a ponderii pensionarilor vârstnici este în prezent dezbătută și i se caută soluții. Dar nimeni nu o consideră ca fiind un caz de discriminare a femeii, ci mai degrabă o situație care generează dezavantaje pentru persoanele vârstnice, dintre care, întâmplător, marea majoritate sunt femei.

Noul sistem va elimina probabil structural această disfuncție. Nu este însă clar cum se va rezolva problema pentru generațiile de tranziție.

A doua disfuncționalitate se referă la tratamentul inegal al femeilor cu copii. Având în vedere rata ridicată a participării femeii în muncă, comunitatea ar putea trece cu vederea diferențele care intervin între mamele angajate în muncă și cele care nu sunt angajate în muncă. În timp ce femeile angajate în muncă primesc un sprijin substanțial în momentele vieții legate de apariția și creșterea copilului – concediu de maternitate plătit, concediu plătit pentru creșterea copilului (până la 2 ani) – femeile care nu lucrează nu beneficiază de nici un astfel de sprijin. Singurele forme de suport la care au dreptul, datorită caracterului lor universal, este alocația pentru copii, respectiv alocația suplimentară pentru femeile cu cel puțin doi copii. Criteriul angajării în muncă al mamei înainte de nașterea unui copil va deveni un criteriu esențial al bunăstării familiei. Desigur, filosofia sistemului de asigurări se bazează pe contribuție și mai puțin pe solidaritatea/transferul dintre contribuabili. În realitate, beneficiile acordate mamei pentru nașterea și creșterea copiilor, deși sunt incluse în sistemul de asigurări sociale, reprezintă mai degrabă o expresie a solidarității între cei care au copii și cei care nu au copii. În acest context, nu există nici o justificare a diferențierii între mame pe criteriul angajării în muncă.

Dacă această discriminare nu a fost evidentă în contextul participării crescute a femeii în muncă, datorită circumstanțelor actuale ea este de natură să ridice din ce în ce mai multe controverse. Pentru mamele tinere,

află la vârste optime pentru nașterea și creșterea copiilor, ratele de șomaj și ratele de inactivitate sunt foarte ridicate, ceea ce face ca din ce în ce mai multe astfel de mame să nu poată beneficia de asigurări sociale în timpul maternității. Situația angajării în muncă a femeilor tinere s-a deteriorat rapid. Proporția femeilor angajate în muncă la începutul vieții fertile (între 15-24 ani) reprezintă o treime din totalul femeilor din această grupă de vârstă. După 25 ani, proporția femeilor angajate în muncă crește la un procent de peste 70%. Datele din 1994-1996 indică o creștere rapidă a proporției șomajului la femeile tinere în raport cu femeile de după perioada de vârf a fertilității. Situația se menține și în prezent.

Tabelul 31

**Rata angajării în muncă pentru populația feminină,
pe grupe de vârstă, 1996**

15-24 ani	25-34 ani	35-49 ani	Per global
33,0%	71,9%	76,9%	53,2%

Sursă: Comisia Națională de Statistică.

Tabelul 32

**Rata de șomaj la populația feminină, pe grupe de vârstă
și per total, în 1992-1996**

Gr. vârstă	1992	1994	1995	1996
An				
15-24 ani	5,9	25,7	23,1	23,9
25-34 ani	4,3	10,8	13,4	8,2
35-49 ani	2,4	6,4	6,2	4,5
Întreaga populație feminină	3,4	8,7	9,0	7,3

Sursă: Comisia Națională de Statistică.

Există indicii că patronii evită să angajeze femei tinere, datorită riscului de solicitare de concedii repetate pentru îngrijirea copilului.

Analizele dinamicii cheltuielilor sistemului de securitate socială pentru beneficii legate de maternitate demonstrează cu claritate această tendință. În 1996, femeile care au beneficiat de concedii plătite de maternitate sau pentru creșterea copilului reprezintă doar 13,2% din numărul de nașteri înregistrate în acel an. Cheltuielile la acest capitol au scăzut cu rapiditate. Beneficiile pentru maternitate și creșterea copilului

calculate pentru primele 10 luni ale anului 1998 reprezentau 77,4% din cele acordate în aceeași perioadă a anului 1997, în timp ce cheltuielile totale pentru asigurări sociale din bugetul de stat, pentru aceeași perioadă, au crescut dramatic, pentru a ține pasul cu inflația: 165,7% (ICCV – Baza de date).

Faptul că din ce în ce mai multe femei tinere nu au un serviciu înainte de a deveni active din punct de vedere al fertilității va produce un dezechilibru semnificativ, cu efecte negative asupra familiilor cu copii, care sunt deprivat de acest tip de suport din partea sistemului de securitate socială. Astfel, în loc de a sprijini mamele tinere la începutul perioadei de fertilitate, societatea le penalizează de două ori: le sunt refuzate atât locuri de muncă, cât și beneficiile de maternitate.

Aceste tendințe afectează în mod negativ femeile tinere, atât în prezent (puține mai beneficiază de asigurare socială la momentul nașterii primului copil), cât și în viitor (multe vor avea pensii mai mici datorită faptului că nu au fost angajate în muncă în perioada tinereții lor.)

6.4. Concluzii

În ceea ce privește sistemul de asigurări sociale, nu există discriminare de gen. Dimpotrivă, el conține importante beneficii pentru femei. Unii consideră aceste beneficii drept forme de discriminare pozitivă, alții (în fapt, excepții) le privesc ca pe niște manifestări paternaliste.

În perspectivă, există un risc mascat ca femeile să-și piardă poziția avantajată în sistem, datorită a două tendințe: scăderea participării economice a femeii și creșterea participării femeii în economia subterană sau în activități nonsalariale, care nu oferă un sistem adecvat de asigurări sociale.

Pe lângă acest lucru, sistemul actual oferă o protecție mult mai bună femeilor angajate, în perioadele de maternitate. Femeile care nu sunt angajate nu beneficiază de suport social. O potențială corectare a acestui efect negativ ar fi:

- a) Introducerea explicită în sistemul de asigurări sociale a principiului de solidaritate cu femeile mame, incluzând perioada maternității și a creșterii copilului ca perioade contributive.
- b) Generalizarea beneficiilor legate de maternitate, indiferent de statutul ocupațional al femeii.

Politicile sociale în perioada de tranziție au favorizat în mod constant sistemul de asigurări sociale, în comparație cu sistemul

noncontributiv de asistență socială. Femeile incluse în sistemul de asigurări sociale au avut parte de un tratament special, bucurându-se de beneficii specifice. Femeile care nu sunt incluse încă în sistemul de asigurări sociale sunt comparativ defavorizate. Această diferență va constitui un factor în plus în accentuarea polarizării sociale. În general, femeile tinere din clasa de mijloc pot găsi cu ușurință un loc de muncă, beneficiind implicit de diverse forme de asigurări sociale, în timp ce femeile tinere sărace, care au mult mai puține șanse în găsirea unui loc de muncă, mai ales în sectorul formal, organizat, nu beneficiază de asigurări sociale decât într-un grad minimal. Această configurație explică probabil lipsa interesului organizațiilor de femei pentru acest domeniu al politicilor sociale. Clasa de mijloc și clasa superioară sunt direct interesate în promovarea beneficiilor de asigurare socială pentru femeile din rândul lor, fiind mult mai puțin interesate de situația femeilor din clasele mai sărace, care au un acces mult mai scăzut la aceste beneficii.

Capitolul 7

PERSPECTIVE ȘI DIRECȚII DE ACȚIUNE

În contextul actual al societății românești, următoarele direcții par a fi critice în ceea ce privește creșterea sensibilității față de problematica genului și îmbunătățirea condiției femeii:

1. În promovarea unei politici sensibile la aspectele de gen este de preferat un **pattern strategic consensual**, în locul celui **conflictual**. O asemenea opțiune nu este un semn de slăbiciune și nici expresia vreunui paternalism, ci un indiciu al maturității colective. Parteneriatul de gen, înțelegerea reciprocă și sprijinul mutual trebuie promovate în orice formă posibilă.
2. Este necesară înțelegerea relației complexe dintre oportunități egale și politici sociale sensibile la aspectele de gen. Promovarea egalității de șanse constituie un obiectiv important, care trebuie însă completat prin promovarea intereselor specifice ale femeii. O politică socială sensibilă la problemele femeii este importantă în sine și contribuie la promovarea egalității de șanse, în mod autentic.
3. O direcție de acțiune extrem de importantă se referă la introducerea problematicii genului pe agendele principalilor actori sociali: guvern, partide politice, mass-media și opinia publică. Nivelul problematizării aspectelor de gen reprezintă o variabilă esențială. Prin problematizare înțelegem definirea diverselor aspecte de gen în multiplele domenii ale vieții sociale. Introducerea aspectelor de gen pe agenda publică reprezintă, în fapt, o variabilă strategică. Sunt multe situații în care incapacitatea sistemului public de a reforma mecanisme și practici instituționale compromise și, mai mult decât atât, de a promova noi soluții instituționale inhibă constituirea unei agende politice operaționale. Conștientizarea dificultăților de implementare reprezintă un factor frenator pentru inițiativele de rezolvare a problemelor, în general, și a problemelor femeii, în special.

4. Defalcarea datelor statistice pe criterii de gen și, implicit, realizarea unor studii extensive asupra situației femeii reprezintă mijloace eficiente de creștere a conștientizării privind situația femeii.
5. Creșterea conștientizării, de către factorii politici, a necesității unei mai bune reprezentări a femeii în poziții de luare a deciziei reprezintă o variabilă strategică în promovarea aspectelor de gen pe agenda politică. Comunitatea pare a opta pentru o abordare “organică” a acestei probleme. Deși unele încercări de a introduce diverse sisteme de cote au fost respinse, procesul a demarat, iar în viitorul apropiat ne putem aștepta la o accentuare a sa, care, chiar dacă nu va avea proporții spectaculoase, va fi totuși semnificativă.
6. “Mașinăria națională” trebuie înțeleasă ca un complex instituțional, având funcții variabile dependente de anumite condiții specifice. Ea poate fi constituită din departamente/comisii guvernamentale, unități plasate în diferite ministere și organisme parlamentare. În România, “mașinăria națională” a fost deja întemeiată, dar, conform convingerii multora, în ceea ce privește “mașinăria guvernamentală” (în mod special, aici se are în vedere Departamentul pentru oportunități egale din MMPS), soluția organizațională nu este cea mai eficientă. Aspectele de gen sunt încă, într-o largă măsură, aspecte marginale în programele guvernamentale. Subcomisia parlamentară pentru oportunități egale pare a avea o mai mare influență. Probabil că acest fapt explică de ce *Planul național* nu poate fi suficient de operaționalizat. Următorul pas este de a regândi poziția organizațională a “mașinării guvernamentale” în cadrul guvernului, pentru a-i crește autoritatea, a-i diversifica funcțiile și a-i putea aloca un buget satisfăcător. În afara Departamentului pentru oportunități egale, trebuie identificate și alte mecanisme de promovare a aspectelor de gen pe agenda guvernului. Simpla introducere a unei “mașinării guvernamentale” nu este deloc suficientă. O variabilă vitală în acest proces o constituie voința politică. Fără o voință politică accentuată în promovarea aspectelor de gen, orice organism creat se va dovedi a fi doar o altă formă nefuncțională.
7. Stabilirea priorităților și planificarea strategiei constituie variabile cheie ale lansării unei politici guvernamentale eficiente, sensibile la problematica genului. *Planul național de acțiune* riscă să devină o simplă bucată de hârtie. Ceea ce lipsește este o

strategie guvernamentală pe care să fie bazat acest plan de acțiune.

8. Agențiile internaționale au accentuat creșterea conștientizării și consolidarea capacității societății civile. Este esențial ca agențiile internaționale să sprijine mai activ dezvoltarea capacității guvernamentale, mai ales în ceea ce privește stabilirea priorităților și planificarea strategică.
9. A demarat procesul de adoptare a unei legislații sensibile la problemele genului. Variabilele critice se referă la dezvoltarea instrumentelor instituționale pentru aplicarea acestei legislații și dezvoltarea profesională și culturală a mecanismelor responsabile pentru promovarea legii. Unii se tem că o dezvoltare unilaterală a protecției juridice a drepturilor femeii s-ar putea dovedi contraproductivă dincolo de un anumit punct. O protecție juridică a drepturilor femeii poate fi eficientă numai dacă este completată printr-un complex de programe politice, guvernamentale, culturale și civice.
10. Subdezvoltarea serviciilor de asistență socială reprezintă un factor cu impact negativ asupra protecției femeii în situații de dificultate. Nici măcar legea nu poate fi aplicată eficient în absența unor astfel de servicii. Din nefericire, în această privință nu există încă nici o strategie guvernamentală. Dacă dezvoltarea serviciilor de sprijin pentru situații limită (violență, lipsă de adăpost, mame singure) este vitală, dezvoltarea unor servicii de prevenire, terapie și recuperare este la fel de importantă. Asistența acordată în situații dificile de către specialiști competenți, în condițiile unor resurse profesionale și materiale adecvate, reprezintă o condiție de bază a unor politici eficiente.
11. Dacă sistemul de asigurări sociale este angajat într-o direcție pozitivă, celelalte forme de protecție socială (mai ales cele adresate familiilor cu copii, femei cu copii, familiilor monoparentale) sunt subdezvoltate și le lipsește o direcție strategică globală.
12. Unele programe speciale, de o relevanță deosebită pentru femei, trebuie promovate la nivel național. În fapt, sănătatea reproducerii (și mai ales planificarea familială) și violența împotriva femeii reprezintă domenii critice. După părerea noastră, în aceste domenii trebuie dezvoltate programe speciale care să se centreze pe categoriile marginale, caracterizate printr-un proces în accentuare de dezorganizare socială. În contextul

societății românești, factorul cel mai negativ, în ceea ce privește drepturile femeii, nu este “modelul tradițional al dominării masculine”, ci dezorganizarea socială. Dezorganizarea socială afectează mult mai acut situația femeii și reprezintă sursa cea mai importantă de violență împotriva femeii, cel puțin dacă avem în vedere formele cele mai severe de violență. Ea reprezintă un factor important de reîntărire a modelului tradițional de discriminare pe criterii de gen.

13. În contextul privatizării, nu s-a acordat o atenție suficientă mecanismelor de protejare a drepturilor femeii la locul de muncă. Dezvoltarea proiectată a tribunalelor pentru problemele muncii trebuie să includă de la bun început un cadru adecvat de rezolvare a gamei largi de probleme specifice situației femeii.
14. Sectorul nonguvernamental trebuie mai bine sprijinit. Mai ales organizațiile de femei constituite la nivelul comunităților locale trebuie să fie stimulate. Descentralizarea administrativă poate fi folosită drept un cadru general de dezvoltare a parteneriatelor locale, în care organizațiile de femei pot beneficia de un climat stimulator. Categoriile cele mai defavorizate de femei ar trebui sprijinite pentru organizarea lor și inițierea de parteneriate cu autoritățile locale și cu alte organizații. Astfel, femeile pot deveni factori activi în procesul de dezvoltare comunitară. Interesele femeilor vor fi probabil promovate atât prin organizații de femei, cât și prin alte organizații. O direcție importantă o reprezintă introducerea problematicii de gen pe agenda sindicatelor. Aceasta este de natură să ofere un mecanism important de promovare a aspectelor de gen în dialogul social și un instrument de forță pentru combaterea discriminării la locul de muncă.

Bibliografie

- Barbu, Gheorghe** (coord.), *Caracteristicile sociale și culturale ale familiilor cu copii*, în "Calitatea Vieții" nr. 1-2/ 1997
- Brucher, Mariana**, 1999, *Institutional Mechanism for Promoting Women towards Decision-Making Positions*, în "Status of Women in Romania 1997-1998", UNDP Romania
- Ciupercescu, Mariana**, 1998, *Un fenomen de serendipitate: condiția femeii în mediul industrial*, în "Buletin Științific. Seria Științe socio-umane", Universitatea Pitești, an I, nr. 1
- Constantinescu, Lidia-Elena**, 1997, *Șanse egale - un deziderat în România androcrată*, în "Revista română de sociologie", nr.5-6
- Feischmidt, Margit; Magyari-Vincze, Eniko; Zontai, Violetta** (Eds.), 1997, *Women and Men in East European Transition*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca
- Grunberg, Laura**, 1999, *Între Buteni și București sau lungul drum al politicilor sociale către femei*, în Popescu, Liliana (coord.), "Gen și Politică. Femeile din România în viața publică", PNUD, București
- Grunberg, Laura; Miroiu, Mihaela** (coord.), 1997, *Gen și societate. Ghid de inițiere*, București, Alternative
- Grunberg, Laura; Miroiu, Mihaela** (coord.), 1997, *Gen și educație, Societatea de Analize Feministe AnA*, București
- Koo, Borbala**, 1999, *The State of Women's Health in Romania*, în "Status of Women in Romania 1997-1998", UNDP Romania
- Liiceanu, Aurora**, 1999, *Privat-public în viața femeilor în România. O perspectivă istorică*, în Popescu, Liliana (coord.), "Gen și politică. Femeile din România în viața publică," PNUD, București
- Macavei, Georgiana**, 1997, *Drepturile femeii la sfârșit de mileniu II*, LADO, București

- Macovei, Monica**, 1999, *Some Issues Regarding Sex Discrimination in the Implementation of Romanian Legislation*, în "Status of Women in Romania 1997-1998", UNDP Romania
- Macovei, Monica**, 1997, *Violence against women*, în Grunberg, Laura and Miroiu, Mihaela (Eds.), "Gender and Society", Bucharest, Alternative Publishing House
- Marcu, Luminița; Stănescu, Alin**, *Aspecte generale și specifice privind sănătatea reproducerii în România*, manuscris nepublicat
- Mezei, Smaranda**, 1997, *Family Policy in Communist Europe as an Incitement to Passive Citizenship*, în de Singly, Francois; Commaille, Jacques (Eds.), "The European Family. The Family Question in the European Community", Kluwer Academic Publishers
- Miroiu, Mihaela**, 1998, *Oportunități inegale în educație*, în Codiță, Cornel; Ivan, Gabriel; Miroiu, Adrian; Miroiu, Mihaela; Pasti, Vladimir, "Invățământul românesc azi", Editura Polirom, Iași
- Miroiu, Mihaela**, 1999, *Women in Education*, în "Status of Women in Romania 1997-1998", UNDP Romania
- Miroiu, Mihaela; Liliana, Popescu**, 1999, *Condiția femeilor din România între tradiție și modernizare*, în Popescu, Liliana (coord.), "Gen și politică. Femeile din România în viața publică", PNUD, București
- Moroianu Zlătescu, Irina**, 1997 c, *Despre violența în familie*, în Moroianu Zlătescu, Irina; Șerbănescu, Rodica (coordonatori), 1997, "Drepturile femeii. Egalitate și parteneriat", Institutul Român pentru Drepturile Omului, București
- Moroianu Zlătescu, Irina**, 1997 d, *Hărțuiala sexuală - manifestare a discriminării*, în Moroianu Zlătescu, Irina; Șerbănescu, Rodica (coordonatori), 1997, "Drepturile femeii. Egalitate și parteneriat", Institutul Român pentru Drepturile Omului, București
- Moroianu Zlătescu, Irina; Șerbănescu, Rodica** (coordonatori), 1997, *Drepturile femeii. Egalitate și parteneriat*, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București

- Moroianu Zlătescu, Irina**, 1997 a, *Reglementări interne și internaționale cu privire la drepturile femeii*, în Moroianu Zlătescu, Irina; Șerbănescu, Rodica (coordonatori), 1997, "Drepturile femeii. Egalitate și parteneriat", Institutul Român pentru Drepturile Omului, București
- Moroianu Zlătescu, Irina**, 1997 b, *Protecția juridică a drepturilor omului*, SNSPA, IRDO, București
- Moroianu Zlătescu, Irina**, 1995, *Les droits de la femme dans les réglementations internationales*, în "3e Université des Femmes de la Mer Noire: les femmes et le travail", UNESCO, Paris
- Nicolescu, Mădălina**, 1996, *Cine suntem noi ? Despre identitatea femeilor din România modernă*, Editura Anima, București
- Pascal, Despina**, 1999, *Women in the Economy*, în "Status of Women in Romania 1997-1998", UNDP Romania
- Pirciog, Speranța** (coord.), *Dynamics analysis of main characteristics of female labour force during transition*, I.N.C.S.D.M.S.P., 1998.
- Popescu, Liliana**, 1999, *Inegalitatea șanselor de acces la conducerea politică*, în Popescu, Liliana (coord.), "Gen și politică. Femeile din România în viața publică", PNUD, București
- Popescu, Liliana** (coord.), "Gen și politică. Femeile din România în viața publică", PNUD, București
- Preda, Marian**, 1999, *Excluziunea socială*, în Zamfir, Cătălin, coord., 1999, "Politicile sociale în România: 1990-1998", București, Editura Expert
- Prisacaru, Corneliu** (coord.), *Unemployment in Romania - 1991-1996*, C.I.D.E. 36/1997
- Rădulescu, Sorin M.; Banciu, Dan**, 1997, *Violența domestică în România*, în "Revista Română de Sociologie", nr. 1-2
- Rădulescu, Sorin M.**, 1995, *Violența familială și maltratarea copilului*, în "Sociologia Românească", nr. 5-6

- Rădulescu, Sorin M.**, 1998, *Relații extraconjugale între opțiunea personală și judecata morală*, în "Revista Română de Sociologie", nr. 3-4
- Rain, Lily**, 1998, *Căsătoria etnic-mixtă și dilemele ei social-culturale. Analiză comparativă urban-rural*, în "Revista Română de Sociologie", nr. 1
- Semnescu, Daniela; Păunescu, Adrian** (coordonatori); **Ivan, Vasilica; Crețu, Cornel; Panu, Viviana**, 1998, *Studiu privind violența în familie pe baza analizei activității Centrului Pilot de Asistență și Protecție a Victimelor Violenței în Familie (ianuarie 1997-mai 1998)*, Ministerul Muncii și Protecției sociale, Direcția generală de coordonare a strategiilor privind drepturile femeii
- Șerbănescu, Rodica**, 1997, *Emanciparea profesională a femeii în România*, în Moroianu Zlătescu, Irina; Șerbănescu, Rodica (coordonatori), 1997, "Drepturile femeii. Egalitate și parteneriat", Institutul Român pentru Drepturile Omului, București
- Șerbănescu, Rodica**, 1997 b, *Organizațiile neguvernamentale și democrația paritară*, în Moroianu Zlătescu, Irina; Șerbănescu, Rodica (coordonatori), 1997, "Drepturile femeii. Egalitate și parteneriat", Institutul Român pentru Drepturile Omului, București
- Stănescu, Alin; Marcu, Luminița**, 1997, *Politica sănătății reproducerii. Evaluarea disponibilității serviciilor de planificare familială în România*. Raport final.
- Stănescu, Alin; Feranil, Z.**, 1999, *Financing Reproductive Health under Health Reform in Romania: Policy Challenges and Milestones*, POLICY Project/ Romania, Policy Brief No. 3
- Vintileanu, Ioaneta**, 1999, *Women and Crime in Romania*, în "Status of Women in Romania 1997-1998", UNDP Romania
- Zamfir, Cătălin**, coord., 1995, *Dimensiuni ale sărăciei în România*, București, Editura Expert
- Zamfir, Cătălin**, coord., 1999, *Politicile sociale în România: 1990-1998*, București, Editura Expert

Zamfir, Cătălin, 1999 a, *Tranziția demografică și problemele sociale asociate*, în Zamfir, C., coord., 1999, "Politicile sociale în România: 1990-1998", București, Editura Expert

Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin (coordonatori), 1995, *Social policy: Romania in the European context*, București, Ed. Alternative

Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin, 1999 a, *Politica socială în socialism*, în Zamfir C., coord., 1999, "Politicile sociale în România: 1990-1998", București, Editura Expert

Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin, 1999 b, *Dinamica bunăstării în societatea românească socialistă: moștenirea din 1989*, în Zamfir C., coord., 1999, "Politicile sociale în România: 1990-1998", București, Editura Expert

Zamfir, Elena, 1997, *Situation of child and family in Romania*, Alternative, București, 1997

Zamfir, Elena (coord.), 1995, *Child and family situation in Romania*, (Department for child protection and UNICEF)

Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin (coord.), Țigani. Între ignorare și îngrijorare Alternative, București, 1993

Zamfir, Cătălin; Pop, Marius-Augustin; Zamfir, Elena, *România '89-'93. Dinamica bunăstării și a protecției sociale*, Expert, București, 1994

Zamfir, Cătălin, (coord.), *For a child-focused society*, Alternative, Bucharest, 1997

*** *Les droits de l'homme, déficit constant pour le Conseil de l'Europe, Les Edition du Conseil de l'Europe*, Strasbourg, 1995

*** 1998, *Project POLICY: Conclusions of monitoring press between December 1996-December 1997*

*** *Analize*. Revistă de studii feministe, nr. 1-2 și nr. 3/ 1998

- * * * 1998, *Raport asupra stadiului de aplicare a planului național de acțiune pentru egalitatea de șanse: septembrie 1966-martie 1998*, Guvernul României
- *** 1998, *National Human Development Report: Romania 1998*, Bucharest, Ed. Expert
- *** 1999, *National Human Development Report: Romania 1999*, Bucharest, Ed. Expert
- *** 2000, *National Human Development Report: Romania 2000*, Bucharest, Ed. Expert
- *** 1998, *Poverty in transition*, UN, New York
- *** 1998, *Program de măsuri privind drepturile femeilor la sănătate la locul de muncă și la sănătatea reproducerii*, Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Direcția generală de coordonare a strategiilor privind drepturile femeii
- *** 1992, *Romania: Human Resources and Transition to a Market Economy*, World Bank, Washington, D.C.
- *** 1998, April, *Survey on Labour Force in Households (AMIGO)*, N.S.C.
- *** 1997, *Estimarea sărăciei. Metode și tehnici*, N.S.C., ICCV, M.L.S.P., Decembrie
- *** 1993, U.N.I.C.E.F., *Central and Eastern Europe in Transition: Public Policy and Social Conditions*, Regional Monitoring Report No.1, UNICEF International Child Development Centre, Florence
- *** 1994, U.N.I.C.E.F., *Central and Eastern Europe in Transition. Public Policy and Social Conditions: Crisis in Mortality, Health and Nutrition*, Economies in Transition Studies, Regional Monitoring Report No.2, UNICEF International Child Development Centre, Florence
- *** 1995, U.N.I.C.E.F., *Central and Eastern Europe in Transition. Public Policy and Social Conditions - Poverty, Children and Policy: Responses for a Brighter Future*, Economies in Transition Studies, Regional

Monitoring Report No.3, UNICEF International Child Development Centre, Florence,

- *** 1997, U.N.I.C.E.F., *Central and Eastern Europe in Transition. Public Policy and Social Conditions – Children at Risk in Central and Eastern Europe: Perils and Promises*, Economies in Transition Studies, Regional Monitoring Report No.4, UNICEF International Child Development Centre, Florence
- *** 1998, U.N.I.C.E.F., *Education for All?, The MONEE Project, CEE/CIS/Baltics*, Regional Monitoring Report No.5, UNICEF International Child Development Centre, Florence
- *** 1996, April *World Bank, Romania: Poverty and Social Policy*, vol.1,
- *** 1996, April, *World Bank, Romania: Poverty and Social Policy*, vol.2, Statistical annex

București, România

Licența Ministerului Culturii nr. 1442/1992

Tel.: 411.60.75; Fax: 411.54.86

Consilier editorial: **Valeriu IOAN-FRANC**

ISBN 973-9282-77-6